

”Den lille storbyens” stigma
Et sosiologisk blikk på rusmiljøet i Haugesund

Trine Meling Stokland

Masteroppgave

Våren 2009

Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

I: Forord

På skrivende tidspunkt nærmer det seg to år siden mitt første ”sosiologiske møte” med rusmiljøet i Haugesund. I januar 2008 startet jeg i en 60 % stilling administrativ stilling, og i april økte jeg til 100 % på Høgskolen Stord/Haugesund. Det ble vanskeligere enn forventet å være fulltidsstudent ved siden av å være i fulltidsjobb.

Arbeidsplassen min ligger like ved siden av Rådhusparken. Det var i parkene jeg pratet med mange av de menneskene som denne oppgaven handler om. Når været er bra, ser jeg at flere av dem sitter der fortsatt. Men jeg har ikke snakket med dem på lenge. Jeg er på avstand. I tillegg sitter jeg på et kontor med forskrifter, retningslinjer og regler hengende over hodet. Jeg har med stor sannsynlighet blitt representant for et system, som ligner det som mange av de rusavhengige sliter med å forholde seg til.

Samtalene, erfaringene og følelsene knyttet til møtet med disse menneskene er ikke glemt. Jeg kan lese disse intervjuene hundrevis av ganger, og vil aldri bli helt ferdig med å analysere dem. Disse menneskene har gjort et enormt inntrykk på meg. Jeg er stolt og takknemlig over deres bidrag til denne oppgaven.

Jeg vil også rette en stor takk til ansatte ved Rusteamet og Frelsesarmeen bo- og omsorgssenter i Haugesund. Ikke minst vil jeg takke min veileder, Karen Christensen for god og konstruktiv oppfølging og støtte.

14.mai 2009

Trine Meling Stokland

II: Sammendrag

Denne oppgaven er skrevet på bakgrunn av en etnografisk studie av rusmiljøet i en mellomstor by på Vestlandet. Haugesund er et distriktssentrum for kultur, økonomi og handel, og er en moderne by i stadig utvikling. Men Haugesund strever i tillegg med en rekke sosiale problemstillinger. Byens veletablerte, men gjennomsiktige rusmiljø, er en av dem.

På bakgrunn av dette utgjør byen Haugesund konteksten for analysen av rusmiljøet og dets deltakere. I kontakt med deler av byens lokale hjelpeapparat har jeg foretatt 11 kvalitative intervjuer og en rekke observasjoner som bidrar til viktig kunnskap om rusavhengige menneskers hverdagsliv, relasjoner og fremtidsdrømmer. Jeg har analysert hvordan disse menneskene, gjennom en kompleks ruskarriere, både er og føler seg forpliktet til rusmiljøet og omgivelsene.

Det lokale hjelpeapparat i Haugesund er en sentral del av de rusavhengiges hverdag. De rusavhengige er ikke bare avhengig av rusmidler, de er også avhengig av hjelp fra ulike sosiale og medisinske velferdstjenester. Forholdet til velferdsstaten er imidlertid preget av en viss ambivalens. Velferdsstaten skaper både muligheter og begrensninger i de rusavhengiges liv og fremtidsdrømmer. I denne oppgaven analyseres det særlig hvordan behandlingsprogrammer, som legemiddel assistert rehabilitering både skaper håp og optimisme, men også spenning, press og konflikt i et rusmiljø. Legemiddel assistert rehabilitering er et godt eksempel på hvordan velferdsstatens selektive rehabiliteringsmodeller kan bidra til ytterligere stigmatisering og avstand til samfunnet.

En slik avstand kan imidlertid også forsterkes ved å betrakte rusmiljøer som kulturer som opererer på utsiden av samfunnet. Rusmiljøer blir i flere sosiologiske studier beskrevet som subkulturer eller motkulturer, som står i et opposisjonelt forhold til det konvensjonelle samfunn. Studien av rusmiljøet i Haugesund viser at det ikke nødvendigvis er alltid er slik. Mye tyder på at en kompleks ruskarriere, og ambivalente forpliktelser og relasjoner til både rusmiljø og omgivelser, til syvende og sist innebærer medlemskap i en motkultur uten motstand.

Oppgaven er på 39854 ord (eksklusiv sammendrag, kildehenvisning og vedlegg). God lesning.

Innholdsfortegnelse

I: Forord.....	2
II: Sammendrag.....	3

Kapittel 1: Rusfeltet

Norsk narkotikapolitikk og ”den lille storbyen”

1.0 Intro og problemstilling	6
1.1 Norsk ruspolitikk: Krig og retrett?.....	6
1.2 Rusfeltet i sosiologisk perspektiv.....	9
1.2.1 <i>Narkomiljøet. Økonomi, kultur og avhengighet</i>	9
1.2.2 <i>Hela världen er din</i>	10
1.2.3 <i>Gatekapital</i>	12
1.2.4 Sosiologisk overførbar kunnskap.....	14
1.3 ”Den lille storbyen”.....	16
1.4 Begrepet ”rusmiljø”.....	19
1.4.1 Begrepet ”rusmiljøet i Haugesund”.....	20
1.5 Rusmiljøets lokale hjelpeapparat.....	21
1.5.1 Frelsesarmeen bo- og omsorgsenter (FABO).....	21
1.5.2 Rusteamet: Gatenær helsestasjon og legemiddel assistert rehabilitering.....	23
1.5.3 Subutex på gata versus subutex på resept.....	24
1.6 Oppsummering og oversikt.....	25

Kapittel 2: Teori

Avvik, stigmatisering og nøytralisering

2.0 Intro: Avviksosiologi og symbolsk interaksjonisme.....	27
2.1 Stigma.....	28
2.1.1 Rusavhengighet som spesifikt stigma.....	30
2.2 Stigma og velferd.....	32
2.2.1 Stigma, rusavhengighet og sosialpolitikk.....	34
2.3 Et interaksjonistisk perspektiv på avvik.....	36
2.3.1 Konstruksjonen av en outsider.....	36
2.3.2 Å lære å bruke et rusmiddel. Beckers analyse av marihuanarøykerens karriere.....	38
2.4 Teknikker for nøytralisering.....	40
2.5 Avvik som resultat av entreprenørskap.....	41
2.6 Oppsummering.....	43

Kapittel 3: Metode

Kvalitativ metode, feltarbeid og etikk

3.0 Intro: Hvorfor kvalitativ metode?.....	45
3.1 Kontakt med feltet.....	46
3.1.1 Rusteamet: Åpenhet og skjerming.....	46
3.1.2 FABO: Et innblikk i hverdagen.....	47
3.2 Møtet med 3 typer informanter.....	48
3.2.1 Det endelige utvalget.....	50
3.3 Det kvalitative intervjuets dimensjoner.....	50
3.3.1 Tillitt, fleksibilitet og relasjonsbygging.....	52
3.4 11 intervjuer, 11 settinger og 11 selvpresentasjoner.....	54
3.5 På besøk i et sensitivt felt.....	60
3.5.1 Anonymitet, tillitt og pålitelighet.....	61

3.5.2 Integritet og ekspertrolle.....	62
3.6 Avslutning: Analyse og presentasjon av sensitive data.....	63

Kapittel 4: Ruskarriere, regler og rasjonalitet

4.0 Slutten på begynnelsen: Å bli hekta på heroin.....	65
4.1 Friskmeldingen.....	68
4.1.1 Å finansiere friskmeldingen.....	70
4.1.2 Samarbeid og partnerskap.....	72
4.1.3 Å "pensjonere" seg på brennevinet.....	73
4.2 Spilleregler og gatekapital.....	75
4.3 Rasjonalitet og rettferdiggjøring.....	78
4.3.1 Offer versus aktør: Rusmiljøets rasjonelle bitcher.....	80
4.4 Skammen og de signifikante andre.....	84
4.5 Avslutning: Et ambivalent engasjement.....	86

Kapittel 5: Subutex, grensedragning og velferdsstat

5.0 Begynnelsen på slutten: Subutex på resept.....	89
5.1 En potensielt miskreditert egoist?.....	91
5.2 Det frustrerende forholdet til LAR.....	92
5.3 Skepsis og systemkritikk.....	94
5.4 Et komplekst miljø.....	96
5.4.1 Legalitet som grensedragningsmekanisme.....	96
5.5 Avslutning: Rusens uniform. Likhet og moralsk karriere.....	98

Kapittel 6: Diskusjon og konklusjon

Motkultur uten motstand..

6.1 Subkultur og karriere.....	100
6.2 En annen verden?.....	101
6.3 Kompleks gatekapital.....	103
6.4 Betydningen av et sosiologisk blikk på rusmiljøet i Haugesund.....	106

III:Kildehenvisning.....	107
--------------------------	-----

IV: Vedlegg.....	110
------------------	-----

Kapittel 1: Rusfeltet

Norsk narkotikapolitikk og ”den lille storbyen”

1.0 Intro og problemstilling.

I denne oppgaven skal du som leser bli bedre kjent med mennesker som er en del av rusmiljøet i Haugesund. Oppgaven er basert på et etnografisk studie av rusavhengige kvinner og menn, i min hjemby. Rusmiljøet i Haugesund kan på mange måter karakteriseres som byens stigma. Det er veletablert, men gjennomsliktig miljø, som fremtoner sosial ulikhet og marginalitet i et ellers vellykket bybilde. Samlet sett symboliserer miljøet et samfunnsproblem, som opererer på utsiden av det konvensjonelle lokalsamfunn, og som kommunen helst ville ha vært foruten.

Men rusmiljøet er mer enn et samfunnsproblem, og det er ikke en homogen masse. Det består av mennesker med ulik bakgrunn, ulik posisjon og status, og med ulike drømmer om fremtiden. *Jeg skal i den oppgaven analysere hvordan forpliktelse og engasjement på innsiden og utsiden av rusmiljøet, påvirker de rusavhengiges liv og fremtidsdrømmer? Jeg skal også analysere hvordan forholdet til velferdsstaten skaper muligheter og begrensninger i i hverdagen og tiden som kommer. På bakgrunn av analysen skal jeg diskutere om rusmiljøet i Haugesund kan betraktes som en motkultur som står i opposisjon til det konvensjonelle samfunn.*

I dette innledende kapittelet skal jeg introdusere rusfeltet slik det fremstilles via kanaler for media, politikk og statistikk. Jeg skal i tillegg introdusere tidligere sosiologisk forskning på rusfeltet. I kapittel 1 introduseres også byen Haugesund, som utgjør konteksten på denne oppgavens tematikk og problemstilling. Jeg skal i også definere og avgrense begrepet rusmiljø, og presentere rusmiljøets lokale hjelpeapparat.

1.1 Norsk ruspolitikk: Krig og retrett?

I 2006 døde 195 mennesker i Norge av narkotikarelaterte årsaker. Året før antas det at over 300 mennesker døde som følge av alkoholmisbruk (Sirus 2007a). Mange mennesker er på en eller annen måte berørt av rusavhengighet, både som misbrukere, nær familie eller venner.

Rusavhengighetens konsekvenser strekker seg imidlertid forbi familiens, vennekretsens og lokalsamfunnets fire vegger. Rusavhengighet er i dag definert som et samfunnsproblem, som velferdsstaten søker å bekjempe med bruk av ulike virkemidler.

Denne kampen har lenge vært et sentralt tema i mediebildet og i den politiske debatten. Politikk og påtalemyndigheter viser til dramatiske endringer i kriminalstatistikkene de siste tiårene. Kriminalstatistikker som melder om tapte liv, økt bruk av illegale stoffer og økende narkotikarelatert kriminalitet. Mediene minner oss videre om hvem disse lovbrøtterne er. Vi har alle sett bildene av mennesker med slitte klær, skitne negler og brukte sprøyter. I media blir de rusavhengige ofte kategorisert som svake, syke og kriminelle misbrukere (Pedersen 2006).

På 1960 – tallet ble kontrollen med illegale stoffer endret fra å være en medisinsk til og bli en strafferettslig problemstilling i Norge. Mellom 1964 og 1984 ble den øvre strafferammen for narkotikaforbrytelser endret og utvidet fra 6 måneder til 21 år (Ervik 2007). I dag kan narkotikapolitikk sies å være begge deler. Rusavhengighet er igjen en økende medisinsk og helserelatert problemstilling, men fortsatt et kriminalpolitisk spørsmål.

Ved innføringen av rusreformen i 2004 ble rus for alvor et helserelatert spørsmål. De rusavhengiges rettigheter er ikke lenger regulert av sosiallovgivningen alene, men er forankret i lov om spesialisthelsetjenester. Dette innebærer at de rusavhengige har fått pasientrettigheter på lik linje med andre ”sykdomsgrupper”. De regionale helseforetakene har ansvar for behandling i henhold til lovverket, noe som tidligere var fylkets og kommunens ansvar. Kommunene har imidlertid fortsatt et forebyggings og oppfølgingsansvar for rusavhengige innbyggere (Helsedirektoratet 2006). Det har slikt sett skjedd en dreining i det norske behandlingssystemet for rusavhengighet. Fra å bli betraktet som klienter som skal behandles av sosialarbeidere, betraktes nå de rusavhengige som pasienter med krav på hjelp fra et medisinsk apparat (Skretting 2007).

Til tross for rusreformens intensjon om å gi rusavhengige mennesker pasientstatus med mål om rusfrihet, så kan rusavhengighet, fortsatt, og i mange tilfeller, knyttes til en klientstatus i møte med sosialkontor, boligkontor og andre sosiale velferdstjenester. I tillegg innebærer illegal bruk av narkotiske stoffer fortsatt et brudd på legemiddeloven og straffeloven. Det sitter fortsatt mange rusavhengige mennesker i norske fengsler.

I *Kriminalitetskontroll som industri* (1993) beskriver Nils Christie denne problematikken som en knipetangsmanøver. Christie hevder at de er et paradoks at samfunnet i den ene enden anvender fengsel som straffereaksjon, mens det i andre enden finnes tiltak og særordninger for behandling av rusrelaterte problemstillinger (Frantzen 2007). I verket *Den gode fiende* (2003) fortsetter Christie og Bruun denne debatten. I følge dem er ikke alle fiender trusler, de er også nyttige. Narkotika er en fiende hatet av folket, den er farlig, kynisk og må kontrolleres av formelle mekanismer for sanksjonering og straff.

Krigens resultat blir en selvinnløsende og legitim inngrepsrett i narkotikamisbrukernes liv. Et liv som mange mener at de rusavhengige selv har valgt. Sosiale problemer knyttet til rusavhengighet blir slikt sett en konsekvens, og ikke en årsak til narkotikaens forførende krefter. På denne måten unngår samfunnet diskusjon av grunnleggende sosiale variabler i en feilslått sosialpolitikk. Narkotika er samfunnets gode fiende, på grunn av dens styrke. Den underbygger samfunnets grunnleggende moral ved å fremstå som farlig, kynisk og forførende. I følge Christie og Bruun vil narkotikaen aldri forsvinne. Kampen mot den mister likevel ikke sin legitimitet i befolkningen.

Denne kampen kan på mange måter sies å ha fortsatt inn i tusenårsskiftet. Overdosedødsfall og dyster kriminalstatistikk gjør fortsatt narkotikaproblematikken til en kamp det er verdt å bekjempe. Til tross for dette er det mye som tyder på en oppmyking av fiendebildet. En ser tendenser til et økende og forsterket samarbeid mellom helse- og justissektor hvor målet er å bedre oppfølging av rusavhengige både under og etter soning i norske fengsler. Stadig flere¹ fått innvilget tilbud om legemiddel assistert rehabilitering (LAR). Det mest radikale og dagsaktuelle kan likevel sies å være helseminister Bjarne Håkon Hansen oppnevning av heroinutvalget. Et tverrfaglig utvalg som skal diskutere muligheten for utdeling av gratis heroin til tunge rusavhengige med mål om bedret livskvalitet, velferd og verdighet.

Disse tendensene kan tolkes som tegn på retrett fra krigen. Det fokuseres i langt større grad på behandling, skadereduksjon, alternativ straff og ikke minst menneskeverd. Narkotika er tross dette, fortsatt betraktet som et onde som setter mennesker ut av spill og bidrar til ubalanse i samfunnsstrukturen. Det er en sosial utgift, hvor det krangles om hvem som ta ansvar og om

¹ I utgangen av 2006 var 4166 rusavhengige mennesker i LAR behandling i Norge. Noe som innebar en økning på over 15 % fra året før (Sirus 2007b).

hvem som skal betale regningen. Helse- eller justissektor, kommune eller stat? Politikere, fagfolk, interesseorganisasjoner, helsevesen, politi, rettsystem og media, står alle i særegne posisjoner, i denne politikktutforming, noe som samtidig vil ha betydning for hvordan rusavhengighet blir framstilt i samfunnet som helhet. En fremstilling som til tider vil handle om både sykdom og elendighet, og kriminalitet og umoral.

1.2 Rusfeltet i et sosiologisk perspektiv.

Narkotikapolitikk og dens utvikling danner en viktig ramme rundt rusrelaterte problemstillinger i det moderne samfunnet. Den forteller oss om samfunnets syn på de rusavhengige, og om hvordan denne avviksproblematikken bør løses. Den forteller imidlertid lite om gruppen av rusavhengige, og det sosiale miljøet de deltar i. Jeg skal nå presentere sentrale sosiologiske studier av det skandinaviske rusfeltet, som kjennetegnes av nettopp dette. Et fellestrekk ved disse er at de presenterer og analyserer ulike problemstillinger knyttet til rus nedenfra og opp, ikke motsatt.

1.2.1 Narkomiljøet. Økonomi, kultur og avhengighet.

På bakgrunn av et forskningsprosjekt midtveis på 1990-tallet, publiserte Marie Smith-Solbakken og Else Tungland boka *Narkomiljøet. Økonomi, kultur og avhengighet* i 1997. Datagrunnlaget bygger på intervjuer og observasjoner av nærmere 70 personer på Sør-Vestlandet. Flere av informantene er fulgt opp over en lenger periode, både på gata, i fengsel og under rehabilitering. Bokas hovedfokus er gatenarkomane, narkotikaomsetningssystemet og stoffkulturens omgivelser. Forfatterne stiller kritiske spørsmål til hvordan rus og rusavhengighet blir framstilt i samfunnet som helhet.

Smith-Solbakken og Tungland argumenterer for at narkotikaomsetningssystemets fellestrekk er knyttet til måten personlige bånd forplikter medlemmene til videre deltakelse. Narkotikaomsetningssystemet er preget av sterke kontrollmekanismer som påvirker de rusavhengiges livssituasjon. Disse mekanismene handler om tillitt, anerkjennelse, respekt i miljøet og tilgang på stoff.

Narkotikaomsetningssystemene varierer imidlertid med grad av markeds kontroll, profesjonalitet og brukergrupper. Forskerne knytter de ulike brukergruppene til ulike typer stoff, og skiller slikt aktivt mellom rusmiljøer hvor det brukes svakere rusmidler som hasj,

eller tyngre rusmidler som amfetamin eller heroin. I følge forskerne er stresset knyttet til både bruk og salg av narkotika, langt større i miljøene hvor det brukes mer av de tyngre rusmidlene. Her er stort sett alle daglige aktiviteter knyttet til å få tak i narkotika.

I følge Smith-Solbakken og Tungland så kjennetegnes disse gatemiljøene av en særegen kultur. I arbeidet med å skaffe stoff og penger tilegner man seg ett sett av normer og regler, og man utviklet et språk og en kompetanse som er særegen for rusmiljøene. Dette er en prosess som innebærer at man blir en del av en subkultur som stigmatiseres av samfunnet for øvrig. Videre hevder forskerne at, dess lenger man befinner seg i dette miljøet og desto mer hekta man blir, dess færre andre roller enn rollen som stigmatisert stoffmisbruker har man. Økt integrasjon og binding til rusmiljøet, øker dermed vanskeligheten for å bryte med det.

Forskerne konkluderer med, at miljøet ikke er utelukkende ufordelaktig for medlemmene. Det er et fellesskap hvor hver enkelt kan oppnå respekt, anerkjennelse, sosial kontakt, forsørgelse og inntekt. Alternativet er ofte det motsatte, nemlig diskreditering, ensomhet og dårlig økonomi. I følge Smith-Solbakken og Tungland, så innebærer et medlemskap i rusmiljøet både fysisk og kulturøkonomisk avhengighet.

1.2.2 *Hela världen er din.*

I 2001 ga den svenske forskeren, Phillip Lalander ut *Hela världen er din. En bok om unge heroinister*. Boka bygger på en casestudie av heroinmiljøet i den svenske byen Norrköping på slutten av 1990- tallet. Lalander beskriver Norrköping som en ny og kontrastfull heroinby. Heroinet har fått fotfeste mellom gammel industri og moderne varehus. Bokas problemstilling er knyttet til hvordan det kan ha seg at en mengde ungdommer i Norrköping har brukt og bruker heroin, til tross for at dette stoffet både har blitt tabubelagt og beskrevet som livsfarlig under andre halvdel av 90- tallet.

Lalander fortsetter Christie og Bruuns diskusjon om samfunnets krig mot narkotika. Narkotika blir betraktet som en trussel i det moderne samfunn. Norrköpings unge heroinister defineres som et alvorlig problem, som byen har vanskelig for å kontrollere. Lalander kritiserer også medias rolle i fremstillingen av rusproblematikken. Via media blir narkotika fremstilt som et aggressivt subjekt, og menneskene som et hjelpeløst objekt.

I følge Lalander er rusmiljøet en subkultur med et veletablert belønningssystem knyttet til raske penger, tempo, risiko og spenning. Deltakelse i rusmiljøet illustrer et brudd med det moderne samfunnets institusjoner og kultur. Man dropper ut av skolen, mister kontakten med familien, mangler tidsplanlegging og rutiner, og mister mye av respekten for autoriteter og lovverk. Samtidig har stoffet en sosialiserende og solidaritetsskapende effekt, som bryter med signalet fra det etablerte samfunnet om behov for kontroll. Å gjøre noe som bryter med samfunnets verdigrunnlag er en maktdemonstrasjon ovenfor samfunnet. Dette bidrar i følge Lalander, til at gruppens sosiale bånd styrkes. Stoff blir slikt sett en grensedragningsmekanisme mellom ”vi og dem”, ”oss og de andre”. Grensedragningen virker begge veier. Den provoserer samfunnet.

De fleste av Lalanders informanter takket nei til heroin første gang de ble tilbudt stoffet. Mediebildet var dem velbekjent. Heroin symboliserte forfall og tragedie. På midten av 1990-tallet var imidlertid heroin et forholdsvis nytt stoff i Norrköping. Byens slitne narkomane var amfetaminmisbrukere, og ikke heroinister. De som introduserte heroinet, så heller ikke ut som mislykkede narkomane. De opprettholdt fasaden ved å se unge og friske ut. Stoffet ble tilknyttet festkulturen på samme måte som ecstasy og amfetamin. I tillegg var det vanlig å røyke heroinen. Dette avdramatiserte stoffbruket for mange av dem som testet det. Å røyke heroin var ikke nødvendigvis knyttet til taperidentitet. Forfallstrusselen ble slikt sett holdt på avstand. Man var ung, fri og på jakt etter spenning.

Til tross for at noen sluttet, ble bruken intensivert for mange. I denne prosessen tar pengene slutt, venner forsvinner og kroppen er sliten. Samtidig øker samfunnet rundt innsatsen for å bekjempe problemet. Lalander beskriver det hele som en trussel innenfra og utenfra. Heroin er et dyrt produkt, noe som etter hvert setter sosiale bånd på prøve. Solidariteten og normfundamentet i gruppen trues. Det moderne samfunnets representanter forsøker parallelt med dette å stoppe aktiviteten i subkulturen. Dette påvirker miljøet, som svarer med å forsvare seg. Kulturen formes slikt sett som et svar på denne trusselen.

Lalanders konklusjon er at subkulturer som rusmiljøet i Norrköping skapes både i opposisjon og som en konsekvens av det moderne samfunn. Rusmiljøenes framvekst er en konsekvens det moderne samfunnets krav om disiplin, rutiner og orden. Rusbruk starter i en sosial frisone, men ender etter hvert opp med å bli en sterkt presset og splittet avvikerkultur. Heroinistene befinner seg etter hvert i en tilværelse hvor de selv må planlegge sine aktiviteter og disiplinere

sine medlemmer for å holde motstanderne på avstand. Leken har blitt alvor og man gjør det som man tidligere assosierte med å være mislykket. Man er alt annet enn fri. Opposisjon er blitt en posisjon.

1.2.3 Gatekapital

Boka *Gatekapital* (2007) er skrevet av Sveinung Sandberg og Willy Pedersen, og er utarbeidet på grunnlag av et omfattende feltarbeid tilknyttet hasjeselgere langs Akerselva i Oslo. Akerselva deler hovedstaden mellom Oslo Øst og Vest, som er bydeler med forholdsvis ulike levekår. Langs elva finner man tegn til trend, høykultur og multikultur, men også fattigdom, rus og sosial marginalitet. Akerselva utgjør konteksten for Pedersen og Sandbergs analyse av hasjeselgere i dette området.

Forfatternes analyse førte fram til 3 fortellinger om hvorfor personene befant seg her. Sandberg og Pedersen skiller mellom ”hiphop gutta”, ”falne gangstere” og flyktninger i beskrivelsen av hva som kjennetegner Akerselvas hasjeselgere. De tre ulike gruppene symboliserer hvordan ulike prosesser trekker unge mennesker til området. I følge forfatterne dreier det seg særlig om spenning, identitetsutvikling, etnisk marginalisering og problemer i skole og arbeidsliv.

Å mestre livet på gata, og i denne sammenheng, langs Akerselva, krever i følge Sandberg og Pedersen, ett sett ferdigheter og en kompetanse, som er av en annen type enn den som gjelder ellers i samfunnet. For å innramme denne problematikken utvikler de begrepet gatekapital. Begrepet er inspirert av ulike perspektiver på subkultur. Forskerne har hentet inspirasjonen fra en rekke klassiske sosiologiske studier av gatekultur i USA og Europa fra 1940- tallet og fremover². I disse studiene er imidlertid eksterne og strukturelle mekanismer, som etnisk og klassemessig underordning tolket, som en viktig drivkraft bak subkulturer i uttakt med samfunnets offisielle verdigrunnlag. Forfatterne ser verdien av disse perspektivene, men understreker at interne mekanismer i subkulturer er vel så viktige. På bakgrunn av dette argumenterer de for at en analyse av gate- og subkultur bør balansere mellom økonomiske og kulturelle forklaringer, og strukturelle og aktørsentrette perspektiv. Denne teoretiske inspirasjonen finner de i Pierre Bourdieus handlingsteori.

² De mest sentrale studiene er: Whyte (1943) *Street Corner Society*, Willis (1977) *Learning to labour*, Anderson (1990) *Streetwise* og (1999) *Code of the street*, Bourgois (1995) *In search of respect*.

Mens Bourdieus begrep om kulturell kapital handler om å beherske dominant kultur, så handler Sandberg og Pedersens begrep om gatekapital om å beherske de ferdigheter og egenskaper som tilkjennes verdi i gatekulturen. I Bourdieus tenkning er den kulturelle kapitalen og makten denne innebærer, overførbar mellom ulike sosiale felt. Slikt sett er makt, kapital og felt gjensidig avhengig av hverandre. Slik er det ikke på gata. I følge Sandberg og Pedersen er gatekapitalen feltspesifikk. Den kan ikke overføres til andre sosiale felt. Kunnskap om vold, stoffsalg og annen kriminalitet, vil tvert i mot, svekke ens sosiale posisjon på andre samfunnsarenaer. I møtet med samfunnet vil den virke stigmatiserende og ekskluderende. Forskerne argumenterer slikt sett for gatekapital som en metafor på makt som kun eksisterer i gatekulturen.

Gatekapital og gatekultur er interessante begrep sett i lys av velferdsstaten. I følge Sandberg og Pedersen danner velferdsstaten i Norge og Skandinavia en annen ramme rundt gatekulturen sammenlignet med mange andre land. I Norge og Skandinavia står gatekulturen i en tettere relasjon til det offentlige system. Forfatterne viser til to sentrale diskurser som gjør seg gjeldene i gatekulturen, og som er særlig interessante innenfor velferdsstatens rammer. Gangsterdiskursen fremstiller guttene langs Akerselva som kompetente og aktive. Guttene bruker denne diskursen som en strategi for å skape avstand mellom seg selv og samfunnet rundt. Gangsterdiskursen betoner stoffsalg, slåsskamper og seksuelle erobringer.

Gangsterdiskursens motstykke er undertrykkelsesdiskursen. Denne blir særlig brukt i møte med hjelpeapparatet. I undertrykkelsesdiskursen vektlegges strukturelle utfordringer i livet, som for eksempel et ekskluderende arbeidsmarked og en vanskelig skolegang. Guttene langs Akerselva bruker denne diskursen for å skape sympati og likestilling i møtet med konforme omgivelser.

Sandberg og Pedersen argumenterer for at guttene langs Akerselva, i større eller mindre grad, har lært seg å balansere mellom de to diskursene. En og samme person kan benytte seg av både gangsterdiskursen og undertrykkelsesdiskursen avhengig av hvilken kontekst vedkommende befinner seg i. Undertrykkelsesdiskursen kan for eksempel ikke brukes til å vinne respekt på gata, men den kan brukes for å oppnå forståelse i møtet med hjelpeapparatet. I følge Sandberg og Pedersen er ingen av diskursene "usanne". Guttene langs Akerselva er på

mange måter både tøffe og sårbare. Diskursene gjenspeiler hvilken kompleks virkelighet de befinner seg i.

1.2.4 Sosiologisk overførbar kunnskap.

I følge Smith-Solbakken og Tungland så handler rusavhengighet like mye om kulturøkonomisk avhengighet, som fysisk avhengighet. Rusmiljøene er særegne subkulturer med egne verdier, normer og kompetanse som kommer til uttrykk i et eget språk. Denne analysen gir et interessant perspektiv på hvordan sterke kontrollmekanismer i narkotikaomsetningssystemet påvirker de rusavhengiges livssituasjon. Mekanismene kan være negative og positive. Det kan handle både om trusler og narkotikagjeld, og det om tillitt og anerkjennelse. I følge Smith-Solbakken og Tungland vil økende integrasjon i et rusmiljø, parallelt med økt stigmatisering fra samfunnet, gjøre det desto vanskeligere å bryte med miljøet.

Flere aspekter ved Smith-Solbakken og Tunglands analyse er interessant i forhold til denne oppgavens tematikk og problemstilling. Likevel mener jeg at denne analysen ender opp med en litt for generell konklusjon. Til tross for at den handler om ulike typer stoff, ulike typer tilknytninger til stofføkonomien i ulike miljøer og omsetningssystem, og til tross for at grad av integrasjon og binding varierer mellom disse, så vil min analyse vise at det eksisterer en langt høyere grad av variasjon også internt i mindre rusmiljøer. Denne variasjonen blir tydeligere dersom man inkluderer de rusavhengiges forhold og forpliktelser utenfor rusmiljøet, og ikke bare fokuserer på engasjementet i *subkulturen*. Kulturøkonomisk avhengighet er likevel et nyttig begrep som tydeliggjør at rusavhengighet handler om noe mer enn fysisk avhengighet og sosial elendighet.

Lalander har foretatt en langt mer spesifikk og avgrenset analyse, som fokuserer på heroinmiljøets deltakere innenfor et mindre geografisk avgrenset område. På lik linje med Smith-Solbakken og Tungland så analyserer også Lalander rusmiljøet som en subkultur som på grunnlag av en særegen kultur, står i et motsetningsforhold til det etablerte samfunn. I følge Lalander er subkulturer, som heroinmiljøet i Norrköping, både et brudd og en konsekvens av det moderne samfunnet. Lalander definerer rusmiljøets kultur som en antitese til det konvensjonelle samfunn. Denne kulturen formes som et svar på trusler innenfra og utenfra. Når bruken av heroin intensiveres, så settes det sosiale fellesskapet i miljøet på prøve.

Samtidig og parallelt med dette, så øker samfunnet rundt innsatsen for å bekjempe problemet. Heroinmiljøet ender med å bli en splittet, men likevel motstandsdyktig avvikerkultur.

Lalanders analyse er svært interessant og høyst aktuell. Den forklarer hvordan rusbruk kan starte i en sosial frisone preget av venner, penger og spenning, men med tiden ende opp med det motsatte. Likevel gir et slikt perspektiv inntrykk av å vær litt ”svart – hvit” i sin konsekvens. Det som starter med frihet og lykke, ender med tvang og avhengighet. Ved å definere subkulturer som den etablerte kulturs antitese, forsterkes dette bildet ytterligere. Min analyse tyder ikke på at subkulturer som et rusmiljø er like preget av opposisjon, motstand og autonomi som Lalander argumenterer for. På lik linje med Smith-Solbakken og Tungland så handler også store deler av Lalanders analyse om hvordan de rusavhengige forplikter seg til rusmiljøet, både som et forsvar mot samfunnets stigmatisering, og som et angrep på den etablerte kultur. Analysen forteller lite om de rusavhengiges forpliktelser utenfor miljøet, eller om skyldfølelsen og skammen knyttet til egen tilværelse.

Pedersen og Sandbergs analyse tematiserer ikke bruk av tunge illegale rusmidler, på samme måte som Smith-Solbakken, Tungland og Lalander. Begrepet gatekapital er likevel treffende for mye av aktiviteten som foregår i ulike typer rusmiljøer. Gatekapital handler om å beherske ferdigheter og egenskaper som tilkjennes verdi i en gate- eller subkultur. I følge Sandberg og Pedersen, er gatekapitalen feltspesifikk, den kan ikke overføres og benyttes på andre sosiale felt. Her vil kunnskap om bruk og salg av stoff, vold og kriminalitet, tvert i mot virke ekskluderende og stigmatiserende. Deres analyse argumenterer for at gatekapital skaper avstand ved å lede rusbrukere bort i fra situasjoner hvor en må forholde seg til samfunnet, og inn i en verden hvor andre regler gjøres gjeldene.

Jeg finner også at gatekapital har sine begrensninger, men jeg mener at analysen av gatekapital blir mer kompleks dersom analyserer i konteksten av et ”tyngre” rusmiljø. Argumentet gir samtidig uttrykk for at miljøer som fosterer gatekapital, er *subkulturer*, og at gatekapitalen er en forholdsvis autonom ressurs, som ikke responderer særlig mye på ytre påvirkning. Sandberg og Pedersen argumenterer likevel for at velferdsstaten i Norge og Skandinavia skaper en annen ramme rundt gatekulturen, og de argumenterer i tillegg for at en viktig del av gatekapitalen er å balansere mellom fortellinger som både skaper likhet og avstand til dette samfunnet.

Jeg mener dette er et viktig argument. Men til tross og foruten om dette, så handler alle studiene, som jeg så langt har presentert, om hvordan integrasjon og engasjement i et rusmiljø/gatekultur skaper et begrensende og motsetningsfylt forhold til samfunnet. Studiene fokuserer i langt mindre grad, på hvordan forpliktelser og engasjement til institusjoner og mennesker på utsiden av miljøet skaper muligheter og begrensninger i rusbrukernes liv og fremtid.

Smith-Solbakken og Tunglands analyse av rusmiljøene på Sør-Vestlandet, Lalanders analyse av heroinmiljøet i Norrköping, og Sandbergs og Pedersens studie av hasjselgere langs Akerselva i Oslo, er likevel, svært viktige for denne oppgavens tematikk og problemstilling. Studiene viser også hvordan sosiologisk kunnskap på rusfeltet er overførbart mellom rusmiljøer studert i ulike kontekster.

1.3 ”Den lille storbyen”.

- *Aslak: Haugesund, den e akkurat det man hørre om. Den e veldig prega. Haugesund e veldig prega av rusmiljøer, fordi at de har latt Haraldsgatå bli et rusmiljø. De har latt narkomane.. akksom sånn så på Platå. De har blitt ein samlingsplass, og de komme med bussar fra Karmøy, Tysvær, Sveio, sant. De komme fra overalt, og då e det plutselig, i løpet av ein dag så passere det gjerna ein plass mellom 50 te 200 narkomane.. Forskjellige individer, gjennom Haraldsgatå, i løpet av klokka 10 te 14.*

I dette sitatet forteller Aslak om Haraldsgaten som samlingsplass for rusavhengige i Haugesund og omegn. Haraldsgaten er gå- og handlegaten i byen. I Haraldsgaten shoppes det ikke bare klær, sko og andre forbruksvarer. I Haraldsgaten foregår det også åpenlyst kjøp og salg av narkotika. Dette gjør gaten kontrastfull. Den preges av velstand og forbruk, men også av sosial marginalitet og illegal aktivitet.

Haugesund kommune har i om lag 32000 innbyggere (Statistisk sentralbyrå 2008a). Byen er et regionsenter og distriktssentrum på Haugalandet³. Noen av byens viktigste næringsinntekter er knyttet til offshore, shipping og sjøfartsindustri. Haugesund har også en sterk handel og servicenæring. Dette har hatt betydning for fremveksten av et festival- og kulturliv, som på mange måter har framhevet byen på norgeskartet. I Haugesund kjøpes det i tillegg mye. Flere avisartikler har beskrevet Haugesunderne som særdeles forbruksorienterte og kjøpesterke mennesker. I 2007 brukte en gjennomsnittlig innbygger på Haugalandet

³ Haugalandet er et samlebegrep for kommuner og tettsteder i Nord-Rogaland og Sunnhordaland.

123.000 kr på ulike varer og tjenester, mens det på landsbasis ble brukt 68.000 kroner per innbygger (Østrem & Øren 2007).⁴ Kjøpesterke innbyggere betyr imidlertid ikke at kommunen er like rik. Haugesund er for eksempel, en av flere kommuner involvert i den velomtalte Terra-saken.

I Haugesunds lokalpolitikk er Høyre det dominerende politiske partiet. Det har det for øvrig vært i mange år, men i 2007 fikk partiet hele 39.9 % av stemmene i kommunevalget (Statistisk sentralbyrå 2008b). I Haugesund Høyres valgprogram for 2007-2011 fremheves en av partiets målsettinger under headingen ”den lille storbyen” (Haugesund Høyre 2007). Denne betegnelsen er ment som en metafor på et lokalpolitisk mål for byutvikling. Betegnelsen er likevel treffende på mange andre måter. Den er også en god symbolikk på temaet om rusfeltet i denne oppgaven.

Haugesund er et distriktssentrum for kultur, økonomi og handel. Den er blitt en moderne by i stadig utvikling. Men ”den lille storbyen” har ikke bare utviklet et levende handels, kultur- og næringsliv. Byen strever i tillegg med en rekke sosiale problemområder, hvor problemstillinger knyttet til rus og kriminalitet er blant de mest omfattende av disse.

Statistikken jeg nå skal presentere er hentet fra Styrings og informasjonshjulet i 2008. Dette er et samarbeidsprosjekt mellom Statistisk sentralbyrå og Helsedirektoratet, med formål om å kartlegge helse, sosial og levekårsforhold i alle landets kommuner (Statistisk sentralbyrå 2008c)

Styrings og informasjonshjulet inneholder blant annet en levekårsindeks for 2008. Denne baserer seg enkeltindikatorer som antallet sosialhjelpstilfeller, dødelighet, uførepensjonister, atferingspengetiltak, registrerte arbeidsledige, deltakere på arbeidsmarkedstiltak, og mottakere av overgangsstønad (Helsedirektoratet 2008). Formålet med en levekårsindeks er å sammenligne landets kommuner med hensyn til omfanget av sosiale problemer. Indeksen bygger på indikatorer som samlet sett, er ment å gi et representativt uttrykk for sosiale problem i kommunene (Tønseth 1999). Indeksen strekker seg fra 1 til 10, hvor lave verdier er positive, og høye verdier gir uttrykk for negative tendenser. Sammenligning mellom kommuner kan vise til betydelige forskjeller i omfanget av de målte problemene. Levekårsindekser kan imidlertid også vise tendenser til opphopning av levekårsproblemer i

⁴ Artikkel Haugesunds avis fredag 14. desember 2007. Artikkelen referer til tall fra statistisk sentralbyrå.

mange enkeltstående kommuner. Dette innebærer at høyt nivå på en problemindikator kan motsvares av høyt nivå på andre (Tønseth 1999).

Tabellen under gir en oversikt over målt levekårsindeks for Haugesund sammenlignet med landsgjennomsnitt, fylkesgjennomsnitt, samt Norges to største byer.

Haugesund	Rogaland	Oslo	Bergen	Landsgjennomsnitt
5.8	3.2	5.8	5.3	5.5

Kilde: Styrings- og informasjonshjulet. Helsedirektoratet 2008.

Målt i omfang, så tyder disse tallene på, at Haugesund har lik grad av sosiale problemer som hovedstaden, og i tillegg noe høyere grad av problemer enn Bergen og landets kommuner som helhet. Den største forskjellen finnes imidlertid mellom Haugesund og gjennomsnittet for kommunene i byens tilhørende fylke. Av alle Rogalands kommuner så kommer Haugesund dårligst ut på målt levekårsindeks. Høye enkeltindikatorer tyder på opphoping av sosiale problemer. Haugesund scorer ikke bare høyest på indeksen som helhet, men kommer i tillegg dårligst ut på målte enkeltindikatorer som sosialhjelp og arbeidsledighet, sammenlignet med fylkes øvrige kommuner.

I tillegg til levekårsindekser presenter Styrings- og informasjonshjulet viktig statistikk om kriminalitet. I tabellen under sammenlignes Haugesund med hovedstaden, landsgjennomsnittet, og fylkesgjennomsnittet, i antall anmeldte lovbrudd, og antall anmeldte tilfeller av narkotikakriminalitet. Tallene angir antall brudd per 1000 innbygger, og er regnet som gjennomsnitt for 2006 og 2007. Her finnes det selvsagt også mørketall, men disse tallene gir likevel et bilde på problematikken.

	Haugesund	Rogaland	Oslo	Landet
Lovbrudd totalt	127.8	73.8	149.7	83.1
Narkotikaforbrytelser	16.7	6.9	11.5	8.8

Kilde: Styrings- og informasjonshjulet. Helsedirektoratet 2008

Tallene i denne tabellen står heller i Haugesunds "favør", særlig med tanke på antallet narkotikaforbrytelser. Haugesund har i følge Styrings- og informasjonshjulets statistikk flere narkotikaforbrytelser per 1000 innbygger, enn både Oslo, fylket og landet som helhet.

Statistikk kan imidlertid tolkes på flere måter, og ofte til fordel for de som bruker den. At Haugesund har flere anmeldte tilfeller av narkotikakriminalitet per innbygger enn Oslo, kan handle vel så mye om politiresurser, som om problemets omfang. Kriminalstatistikken sier i tillegg lite om hvem lovbrøtterne er, og levekårsindeksen sier heller ingenting om sammenheng mellom dens variabler og rusavhengighet. Med andre ord; Narkotikaforbrytelser begås nødvendigvis ikke bare av typiske rusmisbrukere. Sosialhjelp og arbeidsledighet, er ikke nødvendigvis synonymt med rusavhengighet. Det er derfor særdeles viktig å understreke at presentasjon av denne form for statistikk kun er ment for å ramme inn Haugesund og denne byens karakteristikk. Dette er tall som ofte blir benyttet i media og politiske debatter som et symbol på et samfunn i krise.

Min intensjon er ikke å definere Haugesund som en krisesituasjon. Intensjonen min er imidlertid å sette prosjektet og den kommende analysen om rusmiljøet i en kontekst. Haugesund er en by preget av kontraster. Den er rik og selvsikker, men samtidig fattig og usikker. Byens regionsenterfunksjon har en bakside. Den betyr handels- og næringsinntekter, men også mange sosiale utfordringer. Utfordringene er høyst sannsynlig størst for dem som peker seg ut som mislykket i et ellers vellykket bybilde.

1.4 Begrepet ”rusmiljø”

Begrepet rusmiljø er flertydig. Et rusmiljø kan bestå av mennesker med ulik grad av rusavhengighet, og det kan være definert ut i fra hvilken type rusmidler som blir brukt. Smith-Solbakken og Tunglund (1997) skiller og sammenligner hasjmiljøene, amfetaminmiljøene og heroinmiljøene på Sør-Vestlandet. Forfatterne undersøker dermed ikke et spesifikt rusmiljø på et spesifikt sted, men arbeider komparativt ved å diskutere ulike aspekter ved integrasjon og binding til narkotikaøkonomien, i miljøer som varierer i omfang og intensitet.

Phillip Lalander (2001) skiller mellom amfetamin og heroinmiljøene i Norrköping. Til tross for at selve studiet handler om de unge heroinistene, så er amfetaminmiljøet likevel en interessant del av analysen, fordi mange av de unge heroinistene har en tendens til å sammenligne seg med dette ved å sette miljøene opp i mot hverandre.

Sandberg og Pedersen (2007) bruker ikke begrepet rusmiljø i det hele tatt. Forskerne benytter i denne sammenheng begrepet ”gatekultur”, som en betegnelse på subkulturen som kan utvikle seg i forbindelse med småkriminalitet, vold, kjøp og salg av illegale rusmidler på gata, og som ofte vokser fram i offentlige rom i større byer (Sandberg & Pedersen 2007:83). Til tross for at flere av informantene i denne studien var avhengig av tyngre narkotiske stoffer, så er utvalget i undersøkelsen foretatt på grunnlag av salg av hasj langs Akerselva i Oslo. Begrepet rusmiljø kan, likevel, og på mange måter relateres til begrepet gatekultur, nettopp fordi en ofte vil finne rusmiljøer i gatekulturen. Gatekultur er imidlertid et langt videre begrep, som også inkluderer vold, maskulinitet og etnisk marginalisering i den moderne storbyen. Gatekultur kan slikt sett ta form av et rusmiljø, men også av mye annet. Haugesund markerer imidlertid at rusmiljøer i en gatekultur ikke bare er et storbyfenomen.

1.4.1 Begrepet ”rusmiljøet i Haugesund”

Begrepet rusmiljø kan defineres ved å bruke ulike kriterier for avgrensning, som for eksempel type rusmiddel og geografisk konsentrasjon. En kan definere og studere rusmiljøer mer generelt slik som Smith-Solbakken og Tungland gjør i sin analyse av narkotikaøkonomien på Sør-Vestlandet. En kan også avgrense en undersøkelse av rusmiljøer eller gatemiljøer, til et spesifikt og geografisk avgrenset case, slik Sandberg, Pedersen og Lalander gjør i sine undersøkelser av hasjselgere langs Akerselva i Oslo og heroinmiljøet i Norrköping. I alle disse tilfellene understrekes det at rusmiljøer varierer i omfang, intensitet og kontekst. Det er forskjell på miljøer hvor det utelukkende røykes hasj, og på miljøer hvor det brukes tyngre narkotiske stoffer som heroin og amfetamin. Disse miljøene er som regel mindre i størrelse, men samtidig de mest synlige i gatebildet.

Det er et slikt resonnement som er utgangspunktet for min avgrensning av begrepet ”rusmiljøet i Haugesund”. Rusmiljøet er i denne sammenheng geografisk avgrenset, og definert til å gjelde tyngre og mer omfattende bruk av rusmidler, samt de aktiviteter og relasjoner som dette innebærer. I tillegg er det slik, at på samme måte som ulike rusmiljøer varierer med tanke på grad og omfang av rusbruk, så varierer de også i forhold til grad av åpenhet. Mesteparten av den illegale rusbruken i Haugesund foregår mest sannsynlig bak lukkede dører, og ofte blant personer eller i sosiale grupper, som samfunnet ikke nødvendigvis definerer som narkomane eller rusavhengige. Et rusmiljø kan slikt sett være mye større enn hva gatebildet gir inntrykk av. I denne sammenhengen er det imidlertid det

”tungt belastede” og ”synlige” miljøet som studeres. Disse menneskene defineres ikke bare som rusavhengige av samfunnet, men også av seg selv.

Rusmiljøet i Haugesund, slik jeg nå har definert og avgrenset det, er synlig på gata i byen, og det består av personer som ikke nødvendigvis er opptatt av å skjule sin avhengighet til alkohol eller narkotiske stoffer. Menneskene som er en del av dette miljøet er, i de fleste tilfeller, ekskludert fra arbeidsmarkedet, lever på trygd eller sosialhjelp, bor i kommunale leiligheter eller mangler fast bopel. Mange av dem har i tillegg dårlig eller svak tilknytting til miljøer hvor det ikke brukes rusmidler.

Rusmiljøet i Haugesund er et veletablert, men likevel gjennomiktig rusmiljø. Det er som ”den lille storbyen”, lite, men stort. Jeg mener at kunnskap om dette miljøet kan bidra til økt kunnskap om rusmiljøer generelt. Jeg skal underveis i denne oppgaven beskrive og analysere hva som kjennetegner deltakernes relasjoner og forpliktelser på innsiden og utsiden av miljøet. Rusmiljøets lokale hjelpeapparat er en viktig del av dette.

1.5 Rusmiljøets lokale hjelpeapparat.

Jeg fikk adgang til rusmiljøet i Haugesund via to sentrale aktører i de rusavhengiges lokale hjelpeapparat. Kontakten med omtrent alle informantene i dette prosjektet er formidlet enten via Rusteamet i Haugesund kommune eller Frelsesarmeen Rusomsorg. Begge disse institusjonene er, på ulike måter, sentrale aktører i mange av de rusavhengiges hverdag. Jeg understreker at det også finnes andre viktige institusjoner og aktører i det forebyggende, skadereduserende og rehabiliterende arbeidet på det kommunale rusfeltet. Jeg valgte imidlertid å avgrense kontakten med feltet til å gjelde Rusteamet og Frelsesarmeen bo- og omsorgssenter, og vil derfor utelukkende fokusere på disse tiltakene i presentasjonen av rusmiljøets lokale hjelpeapparat.

1.5.1 Frelsesarmeen, bo- og omsorgssenter (FABO).

Frelsesarmeen bo- og omsorgssenter (FABO) i Haugesund er en del av Frelsesarmeens rusomsorg. Senteret er et boligtilbud for rusavhengige som har vanskelig for å etablere seg på det kommunale eller private boligmarkedet. FABO er et privat finansiert lavterskel tilbud, med plass til 12 beboere. Senterets primære målsetting er skadereduksjon, kartlegging og utredning av hjelpebehov, samt henvisning til andre egnede hjelpetiltak. Lavterskelfunksjonen

innebærer at beboerne kan ruse seg utenfor senteret uten ytterligere konsekvenser. Bruk av rusmidler inne på senteret er imidlertid forbudt, og kan i visse tilfeller innebære utkastelse.

Mange av menneskene jeg møtte på FABO hadde hatt dette som sitt faste bopel i mange måneder, og for noen nærmet det seg år. I perioden da jeg foretok feltarbeidet, var alle også alle plassene på senteret opptatt. Blant de mer faste beboerne var flertallet middelaldrene menn, med tunge alkoholproblemer. Men senteret hadde også yngre beboere som hovedsakelig slet med stoffproblemer.

Fordelingen på beboerne var noe som hadde endret seg med årene. I følge de ansatte var senteret tidligere preget av flest unge folk med stoffproblemer, mens det i dag var langt færre av disse som søkte seg inn, og da særlig i sommermånedene. Senterets leder begrunnet noen av disse tendensene ved å sammenligne stoffavhengige med nomader. Mange av de yngre rusavhengige flytter seg fra sofa til sofa uten å ha et fast bopel. For noen av disse er FABO et alternativ i perioder hvor de ønsker en "pause" fra miljøet, dersom og med forutsetning om at senteret har plass til dem.

Nomadelivet fungerer derimot ikke for mange av de eldre, slitne og, kanskje, syke rusavhengige. Manglende evne til å klare seg i egen bolig gjør slikt sett FABO til en viktig plass for mennesker som trenger tilsyn, omsorg og tak over hodet. Flere av beboerne jeg pratet med, både unge og eldre, ønsket imidlertid egen leilighet, men lange ventelister på det kommunale boligmarkedet gjorde FABO til et foreløpig stoppested.

I et trangt kommunalt boligmarked og ved manglende kommunale omsorgsalternativer for tungt belastede og syke rusavhengige, er FABO en viktig bidragsyter på det kommunale rusfeltet. FABO gir trygghet, mat i magen og sosiale kontakt. Kommunes trygd og sosialtjeneste "kjøper" plasser i påvente av bedre alternativer, og i noen tilfeller; Som det beste og eneste alternativ.

Haugesund kommune har nylig kartlagt omfanget av antallet rusmisbrukere mangler bolig. I følge en artikkel i Haugesunds avis nettutgave 06.mai i år, står 70 rusmisbrukere i Haugesund uten bolig (Stakkestad 2009). I følge artikkelen mener sosialsjefen i kommunen at disse tallene bør tas med en "klype salt". Han påpeker at de aller fleste overnatter hos venner, eller benytter seg av boligtilbud blant annet ved frelsesarmeens bo- og omsorgsenter. Sosialsjefen

nevner ikke at, foruten om et fåtall døgnbaserte hospitsordninger, så er FABO det eneste tilbudet i sitt slag. I tillegg har FABO kun plass til 12 beboere.

1.5.2 Rusteamet: Gatenær helsestasjon og legemiddel assistert rehabilitering.

Rusteamet i Haugesund kommune er et todelt tilbud mellom Legemiddelassistert rehabilitering (LAR) og gatenær helsestasjon for aktive rusavhengige. Rusteamet er definert som et rent helsetiltak og er direkte organisert under helsesjefen i kommunen (Haugesund kommune 2008a).

Gatenær helsestasjon skal gi et tilbud til personer over 18 år som sliter med rusproblemer. Helsestasjonens oppgaver er primært knyttet til helse- og skadeforebygging. Her kan aktive rusavhengige blant annet hente og levere rent og brukt brukerutstyr, bli vaksinert mot smittsomme sykdommer, få prevensjon, tannhelsehjelp og sårbehandling. De kan også låne telefon og dusj, få vitamintilskudd og helseveiledning. Helsestasjonen skal også være et kontaktsenter som kan bidra med oppfølging til andre nødvendige hjelpeinstanser. Det er samtidig et sted for samtale og veiledning. Helsestasjonen er åpen på dagtid for alle over 18 år og krever ingen timebestilling (Haugesund kommune 2008b). I en intern statusrapport for rusteamet i Haugesund kommune, fremgår det at helsestasjonen hadde over 2500 besøk i 2006, noe som er en økning på 27 % fra året før.

I tillegg til gatenær helsestasjon er legemiddelassistert rehabilitering (LAR) et tilbud administrert av Rusteamet i Haugesund kommune. LAR er en rehabiliteringsprosess bestående av individuell oppfølging og substitusjonsbehandling med bruk av legemidler som subutex, metadon og subuxone. Kriteriene for å søke inntak til LAR behandling er at man er fylt 25 år, har hatt et langvarig opiattdominert narkotikamisbruk, og at man har forsøkt medikamentfri behandling og rehabilitering uten å ha lykket med dette. Målet med LAR behandling er at legemidler, som subutex og metadon, skal være ett av flere virkemidler i et helhetlig rehabiliteringsopplegg. Rehabiliteringen skal hjelpe rusavhengige til å komme seg ut av hardbelastede rusmiljøer og bedre fysisk, psykisk og sosial funksjonsevne. Det endelige målet er bedret livskvalitet i en rusfri tilværelse (Haugesund kommune 2008c).

Hver enkelt person som får innvilget LAR behandling får oppnevnt en egen koordinator som sammen med pasienten skal fokusere på individuelle mål, rusmestring, bolig og økonomi. I begynnelsen av rehabiliteringen får pasientene utdelt metadon eller subutex under tilsyn. Etter hvert vil det, på tillitsbaserte betingelser, åpnes opp for henteordninger slik at pasientene kan administrere bruken på egen hånd (Haugesund kommune 2008c). Pasientene må i alle tilfeller belage seg på uanmeldte urinprøver. Urinprøvetaking er et av flere kontrolltiltak for å sikre at pasientene ikke bruker andre rusmidler ved siden av substitusjonsmedikamentet.

I følge rusteamets interne statusrapport for 2006 har både søkning og inntak til LAR behandling i Haugesund holdt seg overraskende mer stabilt, og lavere enn forventet. Rapporten peker ut de såkalte "Utenlandsturene" som årsak til å dette. Disse turene er arrangert av leger, som mot betaling, drar utenlands med rusavhengige for å få subutex eller metadon lovlig utskrevet av leger i andre land⁵. Rapporten fremhever at rusteamet kjenner til flere pasienter som har fått innvilget LAR, men som heller ønsker å delta på utenlandsturene. I tillegg er det mye som tyder på at færre søker nytt inntak, etter en eventuell ekskludering fra behandlingen. I 2007 forventet rusteamet at om lag 50 personer fra Haugesundsområdet reiste regelmessig til utlandet for å få utskrevet medikamenter.

1.5.3 Subutex på resept versus subutex på gata.

En skulle tro at legemidler som subutex og metadon var forbeholdt LAR pasienter. Slik er det ikke. Disse legemidlene, og da særlig subutex, er svært populære på gata. Nesten samtlige av de stoffavhengige menneskene som jeg møtte i kontakt med gatenær helsestasjon og frelsesarmeen brukte illegal subutex. Mye av subutexten som omsettes på gata i Haugesund kommer mest sannsynlig fra utlandet. "Utenlandsturene" kan slikt sett tolkes som et smutthull i systemet. Men utenlandsturene kan samtidig peke på svakheter i LAR systemet.

Det er imidlertid dyrt å dra utenlands for å få utskrevet subutex eller metadon. Legene som arrangerer turene gjør ikke dette gratis. De tjener også penger på det.

- Rune: *Ja, og de tjene grovt da. Han så eg reiste med, han hadde svære gård, med sikkert ti bilar og.. Privatfly hadde han og..*

⁵ "Utenlandsturene" og rusteamets bekymring for dette beskrives også i Haugesunds avis artiklene *Lege rekrutterer narkomane* (05.02.07) <http://www.h-avis.no/article/20070205/NYHET/102050019> og i *Flom av billig dop* (03.02.07) <http://www.h-avis.no/apps/pbcs.dll/article?AID=2007102030011>

Det er derfor svært få rusavhengige som har reel økonomi til å delta. Men dersom man velger å selge deler av utbyttet, så dekker man både turene og eget forbruk.

Til tross for dette vil dette, så vil det være naivt å tro at all subutex som omsettes på gata i Haugesund, bare stammer fra ”lovlige” utenlandsturer. Subutex har blitt et nytt marked, og mange mener at den har erstattet store deler av heroinomsetningen.

Subutex er dyrt. På gata koster en tablett flere hundre kroner. Dette gjør LAR pasienter til ekstremt populære mennesker i rusmiljøet. LAR pasientene får metadon og subutex gratis, og mange av dem forteller om et omfattende press knyttet til å bytte eller selge disse legemidlene. Subutex på gata og subutex på resept er slikt sett et område som skaper stridigheter, misunnelse og konflikt internt i rusmiljøet. Kampen om subutexen og rettighetene knyttet til LAR behandling er derfor et særdeles viktig aspekt ved denne oppgaven.

1.6 Oppsummering og oversikt.

Jeg startet dette kapittelet ved å gi en kort introduksjon av status og tendenser i norsk ruspolitikk og dens utvikling. I disse diskusjonene defineres rusavhengighet som et samfunnsproblem, som krever både strafferettslige og medisinske løsninger. Disse diskusjonene forteller imidlertid mer om det etablerte samfunnets mål, enn det gjør om rusmiljøene. Narkotika er en farlig, avhengighetsdannende og kynisk fiende (Christie & Bruun 2003). I media fremstilles rusavhengige ofte som syke, svake og kriminaliserte misbrukere (Pedersen 2006). Dette forsterker bildet av narkotika som en nyttig fiende, nettopp fordi kampen mot den underbygger samfunnets grunnleggende moral uten videre betenkeligheter.

Sosiologiske studier av rusfeltet viser på den annen side, hvordan mennesker involvert i rusavhengighet og rusmiljøer, også kan betraktes som handlende aktører. Verken Smith-Solbakken & Tunglund, Lalander eller Pedersen & Sandberg, presenterer sine informanter som hjelpeløse, syke og irrasjonelle, men tvert i mot som kompetente mennesker i en alternativ kultur. Slike fremstillinger gir viktig kunnskap basert på empiri fra et rusmiljø.

Introduksjonen av Haugesund som den ”lille storbyen” viser til viktige sosiale karakteristikk som kontekst for byens rusmiljø. Tallene fra Styrings- og informasjonshjulet i 2008 sier imidlertid lite om rusmiljøet og dets deltakere. Det er heller ikke hensikten med statistikken. Hensikten er å skape en ramme rundt denne oppgavens tematikk og problemstilling. Innenfor denne rammen har jeg også definert og avgrenset begrepet rusmiljø, og jeg har i tillegg presentert rusmiljøets lokale hjelpeapparat.

Rammen er imidlertid ikke komplett. I kapittel 2 skal jeg presentere oppgavens teoretiske perspektiver. Dette er avvikssosiologiske teorier, som samtlige kan sies å ha røtter i den symbolsk interaksjonistiske tradisjon. Teoriene bidrar med viktige avvikssosiologiske begrep og analyser og danner en sentral referanseramme rundt mine empiriske data.

I kapittel 3 skal jeg diskutere og reflektere over oppgavens metode og feltarbeid. Jeg skal blant annet presentere hva som kjennetegnet møtet og observasjonene tilknyttet de lokale hjelpetiltakene i Haugesund. Jeg skal også presentere oppgavens informanter og diskutere de etiske problemstillinger som oppstår i møtet med et sensitivt felt.

Kapittel 4 og 5 er analysekapitler. I kapittel 4 skal jeg analysere hvordan forpliktelser og engasjement på innsiden og utsiden av rusmiljøet, påvirker de rusavhengiges liv og fremtidsplaner. I kapittel 5 skal jeg analysere hvordan de rusavhengiges forhold til det lokale hjelpeapparatet, og andre relevante velferdsstatlige tjenester, skaper muligheter og begrensninger i hverdagen og tiden som kommer.

Kapittel 6 er en et avsluttende diskusjonskapittel. Her skal jeg oppsummere den forhenværende analysen ved å diskutere siste del av oppgavens problemstilling. Jeg runder slikt sett av med å diskutere hvorvidt rusmiljøet i Haugesund kan betraktes som en motkultur som står i opposisjon til det konvensjonelle samfunn. Jeg avslutter deretter med å understreke viktigheten og aktualiteten av tematikken som analyseres og diskuteres i denne masteroppgaven.

Kapittel 2: Teori

Avvik, stigma og nøytralisering.

2.0 Intro: Avvikssosiologi og symbolsk interaksjonisme

I samfunnsvitenskapelig forskning på rusavhengighet, rus- og subkultur, er teoretiske perspektiver innenfor avvikssosiologi av sentral betydning. Flere avvikssosiologiske perspektiver er nært beslektet og influert av symbolsk interaksjonisme, og avvik ble for alvor et viktig sosiologisk tema i Chicagoskolens forskningsmiljø på 1960- tallet (Scott 1995). Innenfor Chicagoskolens forskningstradisjon ble studiet av menneskets subjektive erfaringer innenfor mindre sosiale strukturer som familie, skole og gjengmiljø, satt i sentrum. I stedet for å forske på makrostrukturer som markedet og nasjonalstaten, gikk disse forskerne i høyere grad ut i feltet for å studere urbane og sosiale prosesser i byens nære omgivelser (Scott 1995).

Chicagoskolens forskningsaktivitet er hovedsakelig inspirert av symbolsk interaksjonisme, en teoretisk retning i sosiologien som tar utgangspunkt i kommunikative og subjektive aspekter ved sosial samhandling. Symbolsk interaksjonisme kritiserer positivistiske og strukturelle teoriretninger for deres statiske og absolutte samfunnssyn (Bilton et. al 2002). Innenfor et symbolsk interaksjonistisk perspektiv, analyseres fenomener som sosiale avvik, som et produkt av en sosial konstruksjonsprosess, og ikke som et resultat av struktur, biologi eller psykologi. I store deler av avvikssosiologien gir et interaksjonistisk standpunkt, slikt sett, et viktig alternativ til biologiske og objektivistiske forklaringer.

Jeg skal i dette kapitlet presentere denne oppgavens teoretiske perspektiver. Disse er ikke direkte tilknyttet rustematikk og rusforskning, men dreier seg om viktige teoretiske begrep og analyser innenfor en avvikssosiologisk ramme. Sosiologisk forskning på rusavhengighet og rusmiljøer henter sine teoretiske perspektiver fra den avvikssosiologiske tradisjon. De teoretiske perspektivene har vært av direkte og indirekte betydning i analysen av mitt empiriske datamateriale.

2.1 Stigma

I 1963 publiserte Ervin Goffman verket *Stigma. Notes on the management on spoiled identity*. Goffman definerer et stigma som menneskelige egenskaper og karakteristikk som avviker fra det etablerte og velkjente, på en unaturlig og negativ måte. Videre hevder Goffman at stigma er et sosialt fenomen, som konstrueres på grunnlag av en spesiell relasjon mellom egenskaper og stereotypiske klassifikasjoner av mennesker og sosiale grupper.

Goffman identifiserer hvordan ulike typer avvik kan deles inn i 3 stigmakategorier. Den første typen handler om kroppslige og fysiske misdannelser og funksjonshemninger. Den andre typen består av atferdsmessige avvik, som for eksempel kriminalitet og rusavhengighet. Den tredje typen dreier seg om slektsbetingede og kulturelle stigma, som for eksempel er knyttet til etnisk- og religiøs tilhørighet. Til tross for at disse tre typene handler om ganske forskjellige karakteristikk, attributter og egenskaper, hevder Goffman at alle typene bygger på samme logikk. I alle tilfeller dreier det seg om individer som avviker fra andres forventninger, og som blir plassert i kategorier hvor stigmaet gjøres til det eneste sentrale kjennetegnet ved personene. Stigmatiserte mennesker har en tendens til å danne egne sosiale grupperinger eller subkulturer. Et rusmiljø kan være et eksempel på en slik gruppering eller subkultur.

Goffman konsentrerer store deler av sin analyse rundt møtet mellom den stigmatiserte og de som er definert som "normale", særlig i tilfeller hvor begge parter befinner seg i samme sosiale situasjon. Han argumenterer for at de stigmatiserte ofte tilrettelegger livene sine for å unngå ubehageligheter som oppstår i dette møtet. Goffman mener at de "normale" utøver bestemte former for diskriminering ovenfor den stigmatiserte. De danner seg et bilde eller en ideologi for både for å forklare og rettferdiggjøre den stigmatisertes underlegenhet. De bruker betegnelser eller skjellsord for å forsterke bildet ytterligere, og de arbeider aktivt med å rasjonalisere motviljen som rettes mot den stigmatiserte gruppen eller personen. Fremstilling av rusavhengige som kriminelle og umoralske kan være et eksempel på en slik rasjonalisering av motvilje.

Den stigmatiserte vil på den annen side ha en tendens til å dele samme oppfattelse om seg selv, som andre gjør. Til tross for at den stigmatiserte kan reagere med å gjøre direkte eller indirekte forsøk på å forbedre sin posisjon, finne unnskyldninger for eget nederlag, opptre

defensivt ovenfor andre, eller forsøke å utnytte stigmaet til egen fordel, så vil den stigmatiserte lære å tilegne seg de rådende synspunkt. Goffman kaller denne prosessen en moralsk karriere.

Den moralske karriere er en sekvensbasert prosess som kan ha flere mønstre både med tanke på utgangspunkt og konsekvens. Goffmans hovedpoeng er imidlertid at den stigmatiserte ender opp med å lære hvilke identitetsforestillinger som råder i samfunnet og hvilke konsekvenser dette har for eget stigma. Den stigmatiserte lærer slik sett å akseptere sitt stigma og tilpasse seg omgivelsene til tross for dets ufordelaktigheter.

Et annet viktig aspekt ved Goffmans analyse om stigma, er skillet mellom reelt miskrediterte og potensielt miskrediterte mennesker. Mens de reelt miskrediterte tar avvikerrollen for gitt, så har den potensielt miskrediterte grunn til å tro at avviket ikke blir lagt merke til. I sistnevnte tilfelle er informasjonskontroll av sentral betydning. På grunn av de store fordelene som assosieres med å være "normal", så vil de fleste forsøke å skjule sitt stigma dersom det er mulig. For å unngå avsløring og miskreditering er det derfor viktig å styre sosial informasjon om seg selv og andre som en forholder seg til i det daglige. I følge Goffman kan det å holde et stigma hemmelig ha betydelige psykiske og sosiale konsekvenser for dem som prøver. Vedkommende kan for eksempel føle seg splittet mellom forholdet til normalsamfunnet og avvikergruppen. Han eller hun kan føle forakt ovenfor sine egne, men også fremmed ovenfor omgivelser som de ikke kan identifisere seg fullt ut med. I tillegg må man være særlig oppmerksom på visse aspekter i sosiale situasjoner som andre kanskje tar for gitt. Det som for noen er rutinemessige eller ubevisste handlinger, kan være problematisk for den potensielt miskrediterte.

Den stigmatiserte kan på grunnlag av dette, frivillig velge, eller ufrivillig måtte, avsløre sitt stigma for omverdenen. Dette kan innebære radikale forandringer i vedkommendes sosiale situasjon og identitet. Fra å være et individ som må holde styr på informasjon om seg selv, kan han eller hun i stedet bli en person som må lære seg å holde styr på ulike typer sosiale ubehageligheter. Vedkommende går fra å være potensielt miskreditert til å bli reelt miskreditert. Goffman argumenterer for at en slik overgang innebærer innlæring av en rekke tilpasningsteknikker som krever en rekke ferdigheter.

En av de viktigste er ferdighetene er knyttet til hvordan man hjelper andre til å håndtere situasjoner hvor en selv er tilstede. Den stigmatiserte må lære seg å ”bryte isen”, bevise at en er noe mer enn det stigmaet symboliserer, ikke føle bitterhet, samt overse negative kommentarer og anmerkninger. Den stigmatiserte lærer i tillegg å holde seg borte i fra situasjoner hvor han eller hun ikke passer inn.

Resultatet av den moralske karriere er at den stigmatiserte lærer tilpasning og aksept av en underordnet sosial status. Aksepten er imidlertid preget av ambivalens, fordi det eksisterer et motsetningsforhold mellom sosial og personlig identitet. Goffman mener at begrepet sosial identitet gjør det mulig å forklare store deler av stigmatiseringsprosessen. Sosial identitet er det andre kjenner en som, men ikke det en egentlig er. Personlig identitet er imidlertid det en selv ønsker å bli karakterisert som, eller det en føler at en egentlig er. Identitetsbegrepet gjør det mulig å forstå hvor viktig det er å kontrollere og håndtere informasjon om seg selv, samt hvilke ambivalente følelser den stigmatiserte har til normalsamfunnet, avvikergruppen og eget jeg. Når den stigmatiserte streber etter å følge samfunnets normer til tross for utfordringer ved å følge dem opp, kan sosial kontakt med avvikergruppen føre til at de negative aspektene ved stigmaet forsterkes. Den stigmatiserte kan slikt sett være sosialt bundet til den stigmatiserte gruppen, men likevel føle seg personlig frastøtt. Dette er et viktig aspekt ved et rusmiljø.

2.1.1 Rusavhengighet som spesifikt stigma.

Rusavhengighet vil i de aller fleste samfunn innebære et stigma og en form for stigmatisering. Å være rusavhengig knyttes til negative, uønskede, umoralske og ofte kriminelle holdninger og handlinger. Dette er egenskaper som avviker fra den atferden som forventes av samfunnets medlemmer. Begrepet narkoman eller rusmisbruker er ikke positivt ladet. Samfunnet rasjonaliserer, i flere tilfeller, motviljen mot rusavhengige mennesker ved å referere til dem som kriminelle, farlige eller syke.

I Goffmans analyse kategoriseres rusavhengighet som en atferdsbrist, og kategoriseres derfor som et atferdsmessig stigma. I denne kategorien hører for øvrig også homoseksualitet, arbeidsledighet og psykiske lidelser hjemme. Disse kategoriene handler, etter min mening, om svært forskjellige grupper av mennesker, men og om grupper som i tid og rom vil møte ulike reaksjoner. I tillegg vil de oppleve svært varierende grad av motvilje i samfunnet. Menneskene i disse kategoriene har også svært ulike utgangspunkt, eller som Goffman kaller det; Ulike mønstre inn i den moralske karriere. Denne variasjonen gjelder ikke bare mellom

kategoriene, men også innad i dem. Goffman understreker at stigma varierer i tid, rom og sosial kontekst, men han hevder likevel av alle stigmatiserte mennesker vil ha lignende opplevelse knyttet til den moralske karriere.

Goffmans skille mellom potensielt miskrediterte og reelt miskrediterte, er spennende i forhold til fenomenet rusavhengighet. En rusavhengig person vil som regel alltid starte eller avslutte en ruskarriere med en følelse av å være potensielt miskreditert. Mange rusavhengige mennesker vil heller ikke bli betraktet som rusavhengige, nettopp fordi de klarer å holde problemet skjult for omverden. I disse tilfellene er informasjonskontroll av sentral betydning. I tillegg spiller status, identitet og posisjon i samfunnet en sentral rolle. De som ender opp som reelt miskrediterte, ender imidlertid opp med en sosial identitet og status som nærmest utelukkende handler om å være rusavhengig.

Det er disse menneskene jeg konsentrerer meg om i denne oppgaven. De jeg har vært i kontakt med er ikke nødvendigvis opptatt av å skjule sin rusavhengighet for omverdenen. De vet at de bærer synlige tegn til rusmisbruk og er tilsynelatende innforstått med sin identitet og rolle som rusavhengig. I en slik sammenheng er det ikke et poeng å skjule selve stigmaet fra omverdenen. En vil tvert i mot være tilbøyelige til å dra fordeler av sitt stigma i tilfeller hvor det er mulig. Dette betyr ikke at informasjonskontroll er av manglende betydning for denne gruppen, men det betyr at den foregår på et annet nivå. Avhengighet til illegale rusmidler, handler ofte og illegale aktiviteter. Informasjonskontroll handler i mange tilfeller om å holde aktivitetene skjult for lovens håndhevere.

En rusavhengig har en sosial identitet som i mange tilfeller utelukkende handler om dette. Det finnes et spekter av merkelapper, fordommer og stereotype reaksjoner knyttet til denne gruppen mennesker. Disse trenger imidlertid ikke bare å være negative. Rusavhengighet er et utbredt problem som også møter sympati og forståelse i store deler av samfunnet. Gruppen av rusavhengige er, som alle stigmatiserte grupper, ikke en homogen enhet. Den består av ulike mennesker med varierende grad av problemer, som står i ulike situasjoner og posisjoner, og som i kraft av unike personligheter både møter og blir møtt av verden på ulikt vis.

Jeg er til en viss grad enig i Goffmans argumentasjon knyttet til at stigmatiserte mennesker, deriblant rusavhengige, opplever lignende faser i utviklingen av egen selvoppfattelse. De rusavhengige møter mange av de samme utfordringene i samfunnet. De vil til en viss grad

akseptere sitt stigma og tilpasse seg samfunnets forestillinger om dem som gruppe. Noen vil imidlertid forsøke å tilpasse seg samfunnets forventninger mer enn andre, nettopp fordi de har et større engasjement og sterkere forpliktelser på utsiden av rusmiljøet. De ønsker en annen tilværelse. Møtet med samfunnet innebærer likevel begrensninger. Velferdsstaten er en viktig aktør i denne problematikken.

Goffmans teorier bærer noen allmenngyldige aspekter ved stigma som sosialt fenomen, men inkluderer ikke nødvendigvis historisk spesifikke forhold, som for eksempel å se betydningen av rusavhengighet innenfor den norske velferdsstatens rammer. Velferdsstaten spiller en viktig, og i noen tilfeller, avgjørende rolle, i de rusavhengiges liv og hverdag. En analyse av stigma i det moderne samfunn bør inkludere velferdsstaten.

2.2 Stigma og velferd

I 1984 publiserte Paul Spicker verket *Stigma and social welfare*. På lik linje med Goffman, bidrar også Spicker med en fruktbar stigmatiseringsteori. Spickers analyse er imidlertid mer konsentrert rundt stigma i konteksten av en velferdsstat eller offentlig system. Spicker retter samtidig fokus på det han mener er svakheter i Goffmans analyse av stigma som sosialt fenomen.

Spicker starter sin analyse ved å belyse stigma i konteksten av ulike ordninger for sosial velferd. Spicker skiller aktivt mellom sosiale og offentlige tjenester, og mellom kollektive og selektive ytelser. Tjenester knyttet til bolig, helse, trygd, utdanning og arbeid er sosiale tjenester, fordi de preges og knyttes til omstendigheter av sosial og økonomisk avhengighet. Byplanlegging, forsvar og samferdsel er eksempler på offentlige tjenester, som selvsagt er viktige, men som ikke fostrer avhengighet på samme måte. Spicker definerer sosiale tjenester som sosiale institusjoner, utviklet for å sørge for de omstendigheter av avhengighet som anses som et kollektivt ansvar. Sosiale velferdstjenester handler slikt sett om organiserte aktiviteter for å bedre sosial velferd.

I følge Spicker er stigma assosiert med to grunnleggende problemstillinger knyttet til sosial velferd i samfunnet. Den første problemstillingen handler om hvordan stigmatiserte mennesker opplever og påvirker kvaliteten på ulike sosiale tjenester. Den andre handler om hvordan stigma påvirker effekten av å kreve sin rett. I møtet med systemet for ulike sosiale

tjenester og ytelser vil en stigmatisert person ofte oppleve negative holdninger. De vil også oppleve å bli behandlet etter regler som de selv har manglende innflytelse på. Det hele kan oppleves som en institusjonalisert form for underlegenhet, som i noen tilfeller, kan føre til at mottakerne av ulike tjenester viser motvilje til å ta i mot hjelp fra det offentlige. I følge Spicker vil mange unngå å kreve sin rett, nettopp fordi kravet assosieres med skam og underlegenhet.

Spicker kaller en sosial tjeneste stigmatiserende når den degraderer og ekskluderer mennesker, får dem til å føle skam og skyldfølelse for sine problemer, og nøle ved å kreve eller søke hjelp til det en trenger. Han understreker imidlertid at enkelte typer tjenester i seg selv er stigmatiserte, uten å være stigmatiserende i sin konsekvens. Generelt er det slik at ytelser og tjenester knyttet til bolig, trygd, arbeidsledighet og sosialhjelp, i ulik grad, både er stigmatisert og stigmatiserende, mens tjenester knyttet til helse og utdanning ikke er det. Ytelser og rettigheter knyttet til helse og utdanning mottas av majoriteten av befolkningen, og er på mange måter unntatt kritikk og negativt omdømme. Det finnes imidlertid visse unntak. Spesialundervisning i skolen og behandling av rus og psykiatri i helsevesenet er eksempler på tjenester som både kan være stigmatisert og virke stigmatiserende ovenfor de involverte. I stigmatiserte tjenester vil mottakerne ofte bli stemplet og kategorisert i forhold til samfunnet. Kategoriseringen vil videre føre til forventning om en bestemt type atferd.

Dette resonnementet er grunnleggende for analyse av stigma i kontekst av et sosialt velferdssystem, men i følge Spicker er det ikke en enhetlig forklaring på hvorfor enkelte sosiale tjenester bærer et stigma. Hvorvidt en sosial tjeneste er stigmatisert eller stigmatiserende ser ut til å variere. Stigmatiserte mennesker kan motta ikke-stigmatiserte ytelser, og stigmatiserte ytelser kan gis til ikke-stigmatiserte mennesker. Sosiale tjenesters karakteristikk, struktur og organisering er viktig for å sette fenomenet stigma i kontekst av et sosialt velferdssystem. Men i følge Spicker, vil stigma assosiert med sosial avhengighet, handle aller mest om tjenestenes mottakere. En analyse av stigma i kontekst av sosial velferd kan ikke foretas uten å inkludere karakteristikkene, attributtene og problemene til de involverte. De fleste mennesker som benytter seg av tjenester assosiert med sosial avhengighet, er stigmatisert allerede før de møter systemet.

På lik linje med Goffman, skiller også Spicker mellom ulike typer og kategorier av stigma. Han skiller mellom fysiske, mentale og moralske stigma, noe som ligner Goffmans inndeling.

Alle kategoriene vil til tider overlape hverandre. Spicker understreker imidlertid at kategorisering er nødvendig for å skape en analytisk ramme rundt stigma som sosialt konsept. Fysiske stigma finnes i fysiske kjennetegn, og som det umiddelbare grunnlag for diskreditering. Mentale stigma finnes i avvikende atferdsmønstre, og er knyttet til mental helse og ikke nødvendigvis umoral. Mentale stigma kan likevel knyttes til moralske stigma som handler om diskreditering på grunnlag av brudd på sosiale normer og moralske kodekser i et gitt samfunn.

Spicker er i tillegg opptatt av fattigdom som stigma, og han mener det er av grunnleggende betydning å skille mellom moralske stigma og fattigdomsstigma. Fattigdomsstigma er linket til manglende ressurser, som i seg selv kan virke sosialt diskrediterende. Samtidig kan fattigdomsstigma skape avhengighet til sosiale tjenester, noe som leder til et diskrediteringselement som er større en fattigdom i seg selv. Han argumenterer for at Goffmans stigmatiseringsteori legger for mye vekt på den stigmatisertes personlige karakteristikk. Når noen er stigmatisert, for eksempel, på grunn av hjemløshet eller arbeidsledighet, så handler det ikke nødvendigvis om personlige egenskaper, men om en sosial situasjon som blir definerende og avgjørende for ens karakter.

Sammenlignet med Goffman er Spicker i langt større grad opptatt av stigma og stigmatisering som et komplekst og varierende sosialt fenomen som må settes i en samfunnsmessig kontekst for å gi en best mulig forklaring på dets implikasjoner. Han kritiserer Goffmans fokus på likhetstrekkene i de stigmatisertes moralske karrierer. Spicker understreker at stigmatiserte grupper er ikke en homogen masse. Ulike stigma vekker ulike reaksjoner, og varierer i tid, rom og konsekvens. Dersom en klassifiserer stigma ut i fra dette spekteret av variasjoner, referer stigma til forskjeller, og ikke likheter mellom mennesker.

2.2.1 Stigma, rusavhengighet og sosialpolitikk.

På lik linje med Goffman så diskuterer ikke Spicker rusavhengighet som et spesifikt stigma. Han kategoriserer imidlertid alkoholisme som et mentalt stigma som varierer i grad, innhold og konsekvens. Han understreker samtidig at alkoholisme i visse tilfeller kan knyttes til fattigdom og sosial avhengighet, men også til avvikende atferd og handlingsmønstre. Alkoholisme blir også ansett som et moralsk stigma, fordi det inneholder et ansvarsaspekt. Dette er et godt eksempel på hvordan stigmakategoriene, i både Goffman og Spickers analyse, ikke er statiske, men overlappende og varierende. Kategoriene har en generell funksjon, ved å

skape en ramme rundt analysen av stigma som et sosialt fenomen. Rusavhengighet som stigma, enten det handler om legale eller illegale rusmidler, er derfor et særdeles godt eksempel på et stigma som mer eller mindre, kan spores på tvers av samtlige kategorier. Rusavhengighet kan både innebære synlige fysiske og kroppslige avvik, redusert allmenntilstand og mental kapasitet, avvikende atferdsmønstre og dårlig psyke, samt brudd på viktige formelle og uformelle normer og moralske kodekser. Men rusavhengighet kan samtidig assosieres med fattigdom og sosial avhengighet. En rusavhengig vil ofte være avhengig av offentlig hjelp og støtte, uten å nødvendigvis ønske det selv. I relasjon til velferdsstaten, skaper dette en avhengighetsbasert tilknytning som kan bidra til ytterligere avstand til resten av samfunnet.

Spicker argumenterer for at avhengighet er den definerende karakteristikk som skiller sosiale tjenester fra andre former for sosial støtte. Sosiale tjenester kan samtidig bidra til ytterligere stigmatisering i form av ekskludering på grunnlag av seleksjon, statusdegradering, rettighetstap og stempling. Stigma i kontekst av sosial velferd, står i følge Spicker, ovenfor et grunnleggende dilemma mellom valg av alternative sosialpolitiske modeller. Dette handler grovt sett om valget mellom institusjonelle og selektive modeller for velferd. I følge Spicker er kollektiv handling i form av institusjonelle og universelle velferdsordninger en fordel for fattige mennesker. Kollektiv handling vil imidlertid ikke hjelpe dem som trenger rehabilitering og behandling. Selektiv behandling kan på den annen side innebære en sterkere identifisering av avhengige og hjelpetrengende mennesker.

Denne diskusjonen er særdeles interessant i forhold til rusavhengighet, og særlig hvis den ses i lys av den norske velferdsstaten. Dersom en følger Spickers resonnement så vil rusavhengighet både kreve kollektiv handling og seleksjon. Rusavhengighet kan i mange tilfeller knyttes til dårlig økonomi, noe som krever kollektive støtteordninger for alle som trenger det. Men rusavhengighet krever også individuell rehabilitering av enkeltindividet. I denne sammenheng, så har ikke seleksjon nødvendigvis en degraderende effekt. Innføring av ordninger som legemiddelassistert rehabilitering er et eksempel på dette. Legemiddelassistert rehabilitering er en selektiv form for rehabilitering, og som vi skal se senere, et særdeles godt eksempel på hvordan rettighet og respekt er tett knyttet opp i mot hverandre i behandling av rusavhengighet. En LAR pasient er ikke lenger en avviker på samme måte som før.

2.3. Et interaksjonistisk perspektiv på avvik.

Avvik som sosiologisk fenomen stod sentralt i den økende interessen for symbolsk interaksjonisme tidlig på 1960-tallet i USA. En foregangsperson i denne sammenheng var sosiologen Howard Becker (Scott 1995). Samme år som Ervin Goffman publiserte sin stigmatiseringsteori, publiserte Becker et annet og særdeles viktig avvikssosiologisk bidrag. *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance* (1963), la et viktig grunnlag for videre avvikssosiologisk forskning, blant annet ved å utfordre strukturfunksjonalisme og positivistisk vitenskapelige perspektiver (Scott 1995).

I følge Becker blir begrepet avvik tatt for gitt, fordi få stiller spørsmålstegn ved det. Han argumenterer for at store deler av den samfunnsvitenskapelige forskning i for høy grad aksepterer "common sense" prinsipper knyttet til avvik og avvikende handlinger. De betrakter avvik som noe kvalitativ og distinkt, og personene som begår avvikende handlinger som mennesker med bestemte karakteristikk. Konsekvensen av dette er anerkjennelse av den dominerende gruppens regler.

Denne kritikken er på mange måter utgangspunktet for Beckers avvikssosiologiske analyse. Han mener avvik er skapt av samfunnet ved at sosiale grupper lager formelle og uformelle regler som opprettholdes av ulike mekanismer for håndheving, og hvor brudd på reglene kan medføre utestengning, ekskludering og stemping. Regelbryterne blir "outsidere" som en konsekvens av andres respons og reaksjon på ulike typer handling og atferd. Avvik handler derfor ikke om karakteristikkene, attributtene eller de sosiale omstendighetene til dem som begår regelbruddet, men om konsekvensen av at andre pålegger normer, og sanksjonerer menneskene som bryter dem. Beckers avvikssosiologiske analyse er slikt sett av en langt mer kritisk karakter enn både Spickers og Goffmans stigmatiseringsteorier.

2.3.1 Konstruksjonen av en outsider.

I følge Becker, definerer formelle og uformelle sosiale regler hvilken type atferd som er riktig i gitte situasjoner. Formelle regler er utviklet og håndhevet av et formelt institusjonalisert system som styringsmakter, politi og rettsvesen. Uformelle regler er derimot betinget av kultur og tradisjon i ulike sosiale grupper. Når disse reglene brytes kan regelbryteren bli betraktet med mistillit og fordømmelse. Vedkommende kan ende opp som en "outsider". En person som står på utsiden av det konvensjonelle samfunn.

Hvor langt på utsiden man er, varierer imidlertid i tid, rom og sosial kontekst. Becker understreker at outsiderbegrepet er situasjonsbetinget. Parallelt med dette varierer også graden av reaksjon og respons på avvikende handlinger på tvers av samfunn og sosiale grupper. I de aller fleste tilfeller er imidlertid outsideren en person som dømmes av regler som vedkommende selv har liten innflytelse på.

På grunnlag av dette argumenterer Becker for avvik som en interaksjonsprosess mellom mennesker. Å ende opp som outsider er et resultat av en sosial prosess, og ikke av kvalitative kjennetegn og egenskaper som er tilstedeværende hos noen, men ikke hos andre. I tillegg handler avvik om ulik tilgang til politiske og økonomiske maktstrukturer. En annen gruppes regler kan bli påført grupper som egentlig er uenige, og reglene blir opprettholdt ved å fordømme brudd på dem. Avvik og outsideridentitet er slikt sett ikke bare en interaksjonsprosess, men og også en politisk prosess med rot i samfunnsmessige maktforhold.

Becker kaller prosessen hvor avvik oppstår og etterfølges for en avvikskarriere. Han mener at årsakene til avvikende atferd ikke opptrer parallelt, men i sekvenser. Hvert enkelt trinn i prosessen mot outsiderstatus er derfor viktig for å forklare fenomenet. Begrepet karriere fanger opp disse sekvensene ved å inkludere endringer i tid, rom og sosial struktur, samt endringer i perspektiver, motiver og intensjoner hos individet.

Det første steget i en avvikerkarriere er brudd på et sett viktige sosiale normer. Mens mange forskere forsøker å finne forklaringer på hvorfor enkeltindividet enten tvinges eller velger å tre ut av den konforme tilværelsen, spør Becker hvorfor andre forblir konforme. Deler av svaret på denne problemstillingen finner han i graden av forpliktelser og engasjement som mennesker har til det konvensjonelle samfunn. Han mener at alle mennesker opplever avvikende impulser i visse anledninger, men når dette oppstår vil en forpliktet person være i stand til å tenke hvilke konsekvenser en slik handling vil ha for han eller henne. Slik er det imidlertid ikke for alle. Ulik eller begrenset tilknytning og forpliktelser til samfunnet rundt, gjør at enkelte har langt mindre å tape på å begå regelbrudd.

Becker mener likevel at de aller fleste mennesker som begår avvikende handlinger er sensitive ovenfor bruddene med konvensjonelle mønstre, særlig i de første trinnene i en avvikerkarriere. De er klar over at handlingene ikke er riktige i andres øyne, men de velger

likevel å utføre dem. Regelbruddene setter i gang en serie sosiale mekanismer, som i ulik grad, vil forme personen i henhold til hva andre tror og tenker. Negative reaksjoner fra samfunnet gir grobunn for opptrapping av avvikerkarrieren og øker samtidig behovet for å rettferdiggjøre handlingene.

I følge Becker kan dette behovet dekkes av en rekke teknikker for å nøytralisere regelbruddene. Intern og ekstern sosial kontroll kan for eksempel nøytraliseres ved å ofre det konvensjonelle samfunnets krav til fordel for kravene fra en mindre gruppe eller subkultur. Dette betyr ikke at en fullt ut forkaster normer, eller endrer atferd fullstendig, men at en av varierende grad, forholder seg til et sett alternative normer og vier sin lojalitet til disse.

Å tre inn som fullverdig deltaker i en avvikergruppe eller subkultur er samtidig et av de siste trinnene i karrieren mot å bli en avviker. På lik linje med Goffman hevder Becker at fotfeste i en avvikergruppe kan ha ambivalente konsekvenser for vedkommendes identitet. Avvikerstatusen kan på dette tidspunkt ha blitt en masterstatus, som overgår andre, og langt viktigere personlige kjennetegn. Samtidig kan personen oppleve den nye gruppetilhørigheten som et fellesskap som gjør felles rutiner og aktiviteter mulig. En gruppe vil i tillegg, både ha større tendens, og mulighet til å rasjonalisere sin posisjon, enn enkeltindividet.

På samme måte som avvik er et produkt av sosial interaksjon, så er avvikende karrierer, i følge Becker, et resultat av det samme. Man lærer seg motiver for avvikende handlinger, og man lærer seg å delta i avvikende aktiviteter med minimal anstrengelse. Hans undersøkelse av marihuana brukere er et godt eksempel på dette.

2.3.2 Å lære å bruke et rusmiddel – Beckers analyse av marihuanarøykerens karriere.

Beckers forskning på marihuanabrukernes karriere er en del av samme verket⁶ som jeg så langt har referert til i gjennomgang av hans avvikssosiologiske analyse. På bakgrunn av dette empiriske arbeidet argumenterer han for at bruk av marihuana gir interessante eksempler på hvordan avvikende motivasjoner utvikler seg underveis i erfaringen med den avvikende aktiviteten.

⁶ *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance* (1973) (2.utg.)

I følge Becker er det første trinnet i karrieren mot å bli en marihuanarøyker knyttet til å lære den riktige teknikken for røyking. Dette skjer ofte i form av direkte innlæring og forutsetter deltakelse i en gruppe. Det andre trinnet er knyttet til å lære hvordan man mottar effekten av stoffet. I følge Beckers analyser kommer ikke effekten av seg selv, man må lære å knytte de ulike virkningene til konkrete elementer ved marihuanaen. Dette gjøres blant annet ved å plukke opp referanser fra andre brukere, og knytte disse til egen rusopplevelse. Effektene av stoffet er ikke nødvendigvis positive. Man kan bli svimmel, tørst og tidsforvirret. De første opplevelsene kan ofte være skremmende og ubehagelige for mange nybegynnere. I møtet med mer erfarne brukere kan imidlertid disse følelsene forklares og redefineres, slik at fokuset blir rettet mot de sensasjonelle og nytelsesverdige effektene.

Beckers hevder på grunnlag av dette at en nybegynner ikke vil fortsette å røyke marihuana dersom han eller hun ikke lærer å redefinere effektene som nytelsesverdige. Å lære å nyte marihuana forutsetter slikt sett innlæring av riktig teknikk for bruk, og å lære å tolke effektene av stoffet som positive. Innlæringsprosessen kan på grunnlag av interaksjon og kommunikasjon gjøre en ubehagelig opplevelse til en nytelsesverdig følelse.

Å lære å bruke marihuana for nytelse, er i følge Becker en nødvendig, men ikke en ensbetydende grunn for å utvikle et stabilt mønster for rusbruk. Man må i tillegg lære å forholde seg til sterke mekanismer for sosial kontroll som vokser fram rundt handlingen. Disse mekanismene handler om både formelle og uformelle reaksjoner. Becker mener at en viktig faktor i avvikende atferdsmønstre finnes i prosessen hvor mennesker blir utelatt fra samfunnets kontroll, ved heller å respondere på kontrollen i mindre sosiale og subkulturelle grupperinger. Han hevder at kontrollen fra storsamfunnet blir gradvis mindre effektiv etter hvert som integrasjonen til avvikergruppen øker, for eksempel ved at marihuanarøykeren beveger seg fra å være nybegynner til å bli en rutinemessig bruker.

Å begrense tilgang på narkotiske stoffer er en av samfunnets viktigste kontrollmekanismer for å forhindre bruk og rekruttering. Faktumet at marihuanarøyking og annen narkotikabruk er ulovlig legger i seg selv begrensninger på brukerne. Bruk av stoffet forutsetter derfor tilgang, og denne tilgangen kan kun opprettholdes via illegale kanaler for narkotikaomsetning. Økt integrasjon til gruppen av rutinemessige marihuanabrukerne, vil i følge Becker, gradvis lære nybegynneren hvordan man bruker og forholder seg til disse illegale kanalene. Overgangen fra å være en nybegynner til å bli en rutinert marihuanarøyker preges derfor av et nytt syn på

risiko. Faren for å bli tatt for å kjøpe, selge eller bruke vil alltid være der, men den er ikke lenger like skremmende. Det samme gjelder bekymringen for å bli avslørt som røyker av ikke-røykere. Å anse marihuanarøyking som umoralsk er i seg selv en viktig sosial kontrollmekanisme. En marihuanarøyker vil imidlertid, og i følge Becker, redusere sin bekymring for å bli sosialt avslørt og fordømt, etter hvert som kontakten med avvikergruppen blir stadig mer veletablert og betydningsfull.

2.4 Teknikker for nøytralisering.

Becker (1963) definerer sosiale grupper som bryter gitte normer og regler i samfunnet for subkulturer, fordi de opererer innenfor, men likevel mot kulturen i det konvensjonelle samfunnet. Han argumenterer for at integrasjon i avvikende gruppeaktiviteter vil øke medlemmenes evne til å håndtere formelle og uformelle sosiale kontrollmekanismer ved å nøytralisere og rettferdiggjøre illegitime handlinger. På denne måten bygger outsiderne en gruppekultur knyttet til forskjellene mellom deres egen opplevelse, og samfunnets opplevelse av gruppeaktiviteten.

I artikkelen *Techniques of Neutralization: A theory of Delinquency* (1957) argumenterer Gresham Sykes og David Matza for noe av det samme, men med et annet utgangspunkt. Også disse forskerne understreker betydningen av å forstå kriminell eller avvikende atferd som lært atferd i en prosess av sosial interaksjon. Artikkelen representerer samtidig en kritikk av forståelsen om subkultur som en motkultur, bygget på grunnlag av forskjeller og motstand, selv om dette skjer innenfor det konvensjonelle samfunnets rammer.

I følge Sykes og Matza så besitter ikke kriminelle personer et verdisett som står i utelukkende opposisjon til konforme mennesker i normalsamfunnet. Mye tyder på at mennesker som begår kriminelle handlinger føler skyld, skam og dårlig samvittighet for det de gjør. I tillegg hevder forskerne at mange unge kriminelle ser opp til lovlydige autoriteter og knytter seg til signifikante andre og konforme mennesker for å vinne deres tiltro og respekt. Det er på grunnlag av dette tvilsomt at, mange eller, alle mennesker som begår kriminelle handlinger er immune mot konformitetskrav fra omverdenen. Teorier som ser kriminell atferd som en atferdsform utelukkende basert på den avvikende subkulturens verdier og normer, på samme måte som lovlydig atferd er basert på verdier og normer i storsamfunnet, er i følge forskerne åpen for seriøs tvil og diskusjon. Sykes og Matza argumenterer for at den kriminelles verden

er vevd inn i de konformes verden, og at disse menneskene er delvis forpliktet til den dominerende sosiale orden.

Med utgangspunkt i dette resonnementet stiller forskerne spørsmål ved hvorfor mennesker begår kriminelle handlinger, til tross for at de i større eller mindre grad, føler seg forpliktet til det konforme. Hvorfor bryter mennesker lover og regler som de egentlig tror på? Et av svarene på dette finner de i antakelsen om at sosiale regler og normer sjelden opptrer som kategoriske imperativer, men heller som retningslinjer for handling med begrensninger i tid og rom. Regler er fleksible, og de gjelder ikke under alle omstendigheter. Mye kriminalitet er slikt sett basert på et utvidet forsvar av ulike aktiviteter og handlinger. En slik rettferdiggjørelse kan beskrives som rasjonalisering. Den beskytter individet mot å være selvforskyldt i handlingen, og muliggjør avvikende handlinger i spesielle situasjoner. Ved å rasjonalisere en avvikende handling frigjøres individet til å handle uten å miste selvrespekten.

I følge Sykes og Matza er den kriminelle forpliktet til det dominerende normative system, men samtidig kapabel til å bryte moralske imperativer i gitte situasjoner hvor det anses som riktig eller akseptabelt. Rasjonalisering og rettferdiggjøring av handlingene krever imidlertid innlæring av en rekke teknikker for nøytralisering. Det er ved å lære disse teknikkene at individet blir i stand til å foreta avvikende handlinger. Rasjonalisering og rettferdiggjøring representerer innenfor dette perspektivet en utvidet form for konformitet, og ikke et opposisjonelt brudd på gitt normer og verdier.

2.5 Avvik som resultat av entreprenørskap.

Sykes og Matzas perspektiv på kriminalitet og nøytraliseringsteknikker ligner Beckers analyse av hvordan medlemmer av avvikende subkulturen mester å håndtere mekanismer for sosial kontroll parallelt med innlæring av avvikende aktiviteter og handlinger. De argumenterer for mye av det samme, men med noe ulikt utgangspunkt og fokus. Sykes og Matza bruker betegnelser som "de/den kriminelle" når de argumenterer for hvorfor mennesker begår avvikende handlinger. Det gjør ikke Becker. Utgangspunktet for store deler av Beckers avvikssosiologiske analyse er nemlig at vitenskapelig forskning, inkludert den samfunnsvitenskapelige, tar begrepet avvik og betegnelser tilknyttet dette, for gitt. Ved å gjøre dette tar de også den dominerende gruppens regler under sine vinger.

Goffman retter sin stigmatiseringsteori til møtet mellom stigmatiserte og ”normale”, og han beskriver stigma som et spesielt forhold mellom egenskaper og stereotypisk klassifisering av mennesker. Spicker argumenterer for stigma og stigmatisering som et langt mer varierende og komplekst sosialt fenomen, som må ses i konteksten av et sosialt og institusjonalisert system for å gi en best mulig forklaring på dets implikasjoner. Sykes og Matza diskuterer hvordan mennesker som begår kriminelle handlinger, mestrer å rasjonalisere og rettferdiggjøre disse til tross for større eller mindre grad forpliktelse til samfunnets konformitetskrav. Alle perspektivene beskriver stigmatisering og avvik som et produkt av sosial interaksjon, og retter fokuset mot de sosiale prosessene hvor dette finner sted. Få av dem stiller spørsmålsteget ved dem som laget og håndhevet reglene.

Slik Becker definerer det, er avvikere et produkt av noen sitt initiativ. Han kaller menneskene som står bak disse initiativene for moralske entreprenører. Moralske entreprenører er interessert i en regels innhold. De mener ofte at eksisterende regler ikke er tilfredsstillende, eller inneholder forstyrrende elementer. Mange moralske entreprenører ønsker at alle mennesker skal handle etter deres verdier, fordi det er til alles beste. Initiativene kan slikt sett inneholde en humanitær tone. Moralske entreprenører kan være personer eller organisasjoner, og består ofte av representanter fra den øvre del av samfunnsstrukturen. Moralske entreprenører er avhengig av eksperter for å få gjennomslag for sine mål. Dersom en moralsk entreprenør får gjennomslag for en regel krever det ofte etablering av et nytt sett av håndhevingsmekanismer. De moralske foretakene blir slikt sett institusjonalisert ved at det endelige utfallet krever formell håndheving, sanksjonering og tilsyn.

På grunnlag av dette understreker Becker at, før hvilken som helst regel kan anses som avvikende, eller hvilken som helst gruppe kan bli stemplet som avvikere for å ha brutt den, må noen ha laget den. Saken må ut i det offentlige og anses som et problematisk forhold som krever en løsning. Tilgang på kanaler som setter gitte problematikker på agendaen krever i tillegg makt og innflytelse. Outsideren er slikt sett en person som har brutt en regel skapt av andre, og som han selv ikke nødvendigvis er enig i. I følge Becker så fokuserer mesteparten av den vitenskapelige avviksforskningen på regelbryteren, og ikke på prosessen i forkant av regelbruddet. Han argumenterer for at dette bildet må balanseres for å kunne forstå avvikende atferd på en best mulig måte. Outsideren er både et produkt av seg og andre, og av de sosiale rammene som dette virker innenfor.

2.6 Oppsummering

Jeg har i dette kapitlet presentert denne oppgavens teoretiske perspektiver. Disse bidrar med fruktbare innfallsvinkler, perspektiv og analyser knyttet til sosiale avvik, stigmatisering og nøytralisering. Teoriene har på mange måter ulike innfallsvinkler, tilnærminger og fokus, men tar likevel utgangspunkt i samme sosiologiske tematikk, nemlig avvik som et sosialt konstruert fenomen fornet av menneskelig interaksjon. Avvik handler ikke om isolerte handlinger med en særegen opprinnelse. Avvikende handling og atferd oppstår og finner sted i et komplekst nettverk av aktiviteter og relasjoner mellom mennesker, grupper og institusjoner (Becker 1973).

Teoriene er samtidig svært interessante i forhold til denne oppgavens tematikk og problemstilling. De danner en viktig referanseramme rundt mitt empiriske datamaterialet, samtidig som de utfyller hverandre med henvisning til ulike aspekter ved oppgavens tematikk. Likevel er det et faktum at samfunnet har endret seg betraktelig fra 1960-tallet og fram til i dag. Mye har skjedd siden disse samfunnsviterne publiserte sine teoretiske bidrag. Men rusavhengighet defineres fortsatt som noe avvikende. Rusavhengighet er forbundet med en negativ livsstil, preget av kriminalitet, manglende moral og dårlig helse. Til tross for økte rettigheter, utbygging og forbedring av offentlige hjelp- og støtteordninger, samt betraktelig mer kunnskap om problematikken, så bærer fortsatt rusavhengige, og miljøene disse menneskene befinner seg i, et stigma og en outsideridentitet. De er stigmatisert både på grunnlag av personlige karakteristikk og den sosiale situasjonen de befinner seg i.

Goffmans analyse av stigmatiseringens implikasjoner for menneskets identitet, i form av ambivalente følelser mellom sosial og personlig identitet, er svært aktuell i forhold til personene som er involvert i et rusmiljø. Spickers analyse av stigma i konteksten av et sosialt og offentlig system er interessant i forhold til rusrehabilitering og andre sosiale tjenester som skal forbedre menneskers velferd. Til tross for at mange sosiale tjenester kan bidra til ytterligere avstand mellom den rusavhengige og resten av samfunnet, så vil systemet også virke i motsatt retning. Velferdsstaten kan bidra med ordninger som bedrer livskvalitet og verdighetsfølelse for mennesker som sliter med rusproblemer. Mange føler seg likevel maktesløse i møtet med det offentlige. Livene deres er på mange måter regulert av regler og prosedyrer som det selv har liten makt og innflytelse på.

Beckers diskusjon av regler som et resultat av entreprenørskap er viktig i forhold til dette. Men Becker bidrar samtidig med en særdeles interessant analyse av hvordan deltakelse i avvikende aktiviteter, parallelt med negative reaksjoner fra samfunnet, trinn for trinn, kan bidra til økt integrasjon i en avvikende subkultur. Becker kaller prosessen mot fullverdig deltakelse i en subkultur for en avvikskarriere. Som medlem av en avvikende subkultur lærer mennesker å delta i avvikende aktiviteter med minimal anstrengelse. De lærer seg å håndtere ulike mekanismer for sosial kontroll som vokser fram omkring aktiviteten. Analysen av marihuanarøykerens karriere er et godt eksempel på dette. Sykes og Matzas teknikker for nøytralisering illustrerer samtidig noe generelt ved aspektet. Avvikende atferd er lært atferd, betinget av evnen til å nøytralisere engasjement og forpliktelser til ordinære aktiviteter i normalsamfunnet. Resultatet er subkulturer med et sett alternative normer innenfor det konvensjonelle samfunnets rammer.

Ut i fra disse teoretiske perspektivene tydeliggjøres det at mennesker som er involvert i avvikende handlinger, ikke gjør det av mystiske grunner og på grunnlag av uforklarlige krefter. Sosiale regler er ikke statiske, men kontinuerlig konstruert og tilpasset situasjon, omstendigheter, maktposisjon. I følge Becker er interaksjonistiske teorier om avvik et resultat av et nøye og kvalitativt studium av hva handlingene egentlig handler om.

Kapittel 3: Metode

Kvalitativ metode, feltarbeid og etikk.

3.0 Intro: Hvorfor kvalitativ metode?

De aller fleste sosiologiske studier på rusfeltet er foretatt med utgangspunkt i en kvalitativ metodologisk tilnærming og benytter seg av kvalitative forskningsmetoder. Sosiologisk feltarbeid og bruk av kvalitativ metode kan sies å ha sin opprinnelse ved Universitetet i Chicago i 1920- og 30 årene. Forskere ved Chicagoskolen forlot kontorene sine, og startet å gå ut i feltet for å studere og utforske samfunnet rundt dem (Silverman 2001). I kapittel 2 presenterte jeg Howard Beckers studie av marihuanarøykernes karriere. Dette er et godt eksempel på en sosiologisk studie med røtter i Chicagoskolens forskningstradisjon.

Samtidig er alle de empiriske studiene presentert i kapittel 1, kvalitative studier. Studiene presenterer ulike case, problematikker, teorier og innfallsvinkler knyttet til rusavhengighet og rusmiljøer. Sandberg & Pedersen (2007), Lalander (2001) og Smith- Solbakken & Tunglund (1997), har alle samlet inn et omfattende datamateriale på bakgrunn av et feltarbeid bestående av en kombinasjon av intervju og observasjonsundersøkelser. Samtlige av forskerne har hatt et mål om å gå i dybden av en tematikk, med å samle informasjon om få eller små enheter og grupper.

Disse studiene gir samtidig et godt eksempel på hvordan kvalitative studier vanligvis forholder seg til empiri og teori. Kvalitative studier kjennetegnes av induktive, eller vekselvis induktive og deduktive tilnærminger til datamaterialet. En induktiv tilnærming innebærer at det teoretiske perspektivet utvikles på grunnlag av analyse av dataene. En tilnærming som veksler mellom induktive og deduktive faser kalles abduksjon, og her utvikles ideer både på grunnlag av innsamlet empiri og i teoretisk forankring. Målet med slike tilnærminger er å gi et mest mulig mangfoldig bilde på hvordan dataene kan forstås. Veksling mellom deduktive og induktive faser i forskningsopplegget er imidlertid avhengig av et fleksibelt forskningsopplegg. Flexibilitet er et viktig kjennetegn ved kvalitative studier, og innebærer at det kan arbeides parallelt med ulike deler av forskningsprosessen (Thagaard 2002).

Mulighet for å være fleksibel i kombinasjon med en empirinær tilnærming, har vært helt sentral i mitt arbeid med denne oppgaven. Å arbeide empirinært innebærer at man lar det analytiske arbeidet drives videre i dialog med empirien, noe som skjer i gjennom alle stadiene i forskningsprosessen (Christensen 1998).

Før jeg startet feltarbeidet var tankene og målet med oppgaven annerledes, enn det er på skrivende tidspunkt. Både tematikk og problemstilling har utviklet seg underveis i prosjektet. Det var først etter at jeg kom i kontakt med feltet, fikk satt i gang datainnsamlingsprosessen og startet analyse av empirien, at jeg kunne formulere en problemstilling. Denne har for øvrig blitt endret opp til flere ganger i løpet av prosessen.

3.1 Kontakt med feltet.

Feltarbeidet mitt startet i august 2007, og endte med et siste intervju i mars 2008. Gjennom feltarbeidet etablerte jeg kontakt med mange rusavhengige og flere representanter fra hjelpeapparatet. Kontakten med omtrent alle informantene i denne oppgaven ble formidlet enten via Rusteamet i Haugesund kommune eller Frelsesarmeen bo - og omsorgssenter. I kapittel 1 presenterte jeg disse to sentrale aktørene, som jeg har avgrenset, som rusmiljøets lokale hjelpeapparat. Jeg kontaktet både Rusteamet og Frelsesarmeen tidlig i oppstartsfasen av prosjektet, fordi jeg visste at begge disse tiltakene arbeidet tett opp i mot rusmiljøet. Rusteamet og Frelsesarmeen har slikt sett vært prosjektets institusjonelle portvakter, med avgjørende betydning for at denne oppgaven kunne realiseres.

3.1.1 Rusteamet: Åpenhet og skjerming.

Rusteamet i Haugesund kommune er, som nevnt i kapittel 1, et todelt tjenestetilbud mellom gatenær helsestasjon og legemiddel assistert rehabilitering (LAR). Rusteamet har felles leder, mens de ansatte enten er tilknyttet helsestasjonen eller LAR i sin arbeidsvirksomhet.

Jeg tok kontakt med lederen av rusteamet på et tidlig tidspunkt for å informere om prosjektet mitt. Han var positiv til at jeg kunne oppholde meg på helsestasjonen i feltarbeidsperioden, men var imidlertid mer skeptisk til å involvere meg med LAR pasientene. Han påpekte at dette var pasienter under rehabilitering, og var usikker på hvordan de ville reagere på et eventuelt intervju om dette temaet. Etter hvert som prosjektet ryktes ble jeg imidlertid invitert til å informere LAR pasientene om oppgaven.

Til tross for dette var ikke LAR et sted jeg kunne stikke innom. Her var skjerming og skepsis tilstedeværende i langt større grad enn på helsestasjonen. Møtet med LAR pasientene begrenset seg dermed til 3, men særdeles viktige intervjuer.

I motsetning til LAR var helsestasjonen et sted jeg kunne oppholde meg så lenge det var åpent. De ansatte viste stor interesse for prosjektet og fikk meg til å føle meg inkludert. Jeg ble invitert med på julebord som arrangertes for byens rusavhengige, jeg fikk benytte meg av rom på helsestasjonen til å foreta intervjuer, og jeg fikk veiledning, råd og tips i form av gode og konstruktive samtaler. I tillegg fikk jeg mulighet til både å observere de ansattes forhold til arbeidet i rusfeltet, og de rusavhengiges forhold til helsestasjonen.

På helsestasjonen ble møtet med brukerne veldig ofte tilfeldig og hastig. Jeg var til stede da de kom innom for å hente eller levere rent brukerutstyr, prate med sykepleier og lignende. De fleste hadde ikke tid til særlig annet enn å hilse på. Men etter hvert traff jeg gjerne personen igjen ved neste besøk eller ved en annen anledning, og det var slikt jeg gradvis ble kjent med noen av dem. De fleste av disse var tunge blandingsmisbrukere, som primært var avhengig av heroin eller subutex, men som i tillegg brukte andre rusmidler. Jeg traff også enkelte som kun var avhengig alkohol, og for noen av disse betyr dette rødsprit. Disse var gjerne noe eldre, og brukte hovedsakelig helsestasjonen av sosiale grunner.

Kontakten med helsestasjonen har vært en særdeles viktig del av feltarbeidet. Den hjalp meg med å etablere kontakt med flere av oppgavens informanter, og gav meg samtidig innblikk i hvordan de rusavhengige møter og blir møtt av et hjelpeapparat. For mange av byens rusavhengige er gatenær helsestasjon mer enn et helseforebyggende og skadereducerende tiltak. De ansatte er viktige samtalepartnere og nære omsorgspersoner for mange av de som benytter seg av tilbudet.

3.1.2 FABO: Et innblikk i hverdagen.

I tillegg til å kontakte rusteamet, kontaktet jeg også FABO på et tidlig tidspunkt i prosjektet. Også her ble jeg tatt svært godt i mot. Daglig leder og mange av de ansatte viste stor interesse for prosjektet mitt. De informerte meg om tiltaket, hva som preget brukerne og kom også med nyttige innspill til hva de mente var viktige problemstillinger knyttet til byens rusmiljø. Etter at jeg hadde signert en taushetserklæring, fikk jeg tilgang til informasjon om beboere og

nøkler til å låse meg inn og ut hva tid det måtte passe. Denne åpenheten føltes som en tillitserklæring, og gjorde besøkene mye lettere.

Å oppholde seg på FABO ga i motsetning til besøkene på helsestasjonen, et annet innblikk i de rusavhengiges hverdag. Her traff jeg dem "hjemme", gjerne foran tv eller ved middagsbordet. Beboerne får servert tre daglige måltider, og spiser som regel sammen. Senteret har i tillegg en felles tv-stue, oppholdsrom, samt en uteplass med benker og bord. I slike hverdagslig settinger som dette blir stemningen mer avslappet, og samtaleemnene av en annen karakter. Flere av dem jeg traff var heller ikke interessert i å bli intervjuet, men derimot svært interessert i å prate med meg av sosiale grunner. Disse samtalene og observasjonene har vært av avgjørende betydning for det videre arbeidet med analysen.

På FABO bor det mennesker i ulike aldersgrupper, de fleste har tunge alkoholproblemer, mens noen sliter med stoffavhengighet eller blandingsmisbruk. Mangfoldet i brukergruppen gjorde at senteret tid tider var preget av konflikt, krangel og vold. Besøkene gav meg likevel og samtidig, et unikt innblikk i hvordan disse menneskene, både beboere og ansatte, tar vare på hverandre. Besøkene på FABO har ikke bare vært viktige i forhold til arbeidet med oppgaven, men også for meg personlig.

3.2 Møtet med 3 typer informanter.

Det tyngste rusmiljøet i Haugesund handler ikke bare om stoffavhengighet. En stor del av det synlige gatemiljøet består også av tunge alkoholmisbrukere. Som nevnt tidligere så utgjorde disse menneskene den største brukergruppen på FABO, og flere av denne kategorien rusavhengige oppholdt seg også på helsestasjonen. Kombinasjonen av to grupper med forholdsvis ulike typer av rusavhengighet gav slikt sett en hel del interessante observasjoner i kontakt med feltet. For noen av informantene var også alkohol versus narkotika, et viktig tema i intervjuet.

Det eksisterer både likheter og forskjeller mellom stoffavhengige og alkoholavhengige. Den største likheten er at begge deler handler om rusavhengighet med konsekvenser. En av de største forskjellene er at det derimot handler om legal og "billig" kontra illegal og "kostbar" bruk av rusmidler. I utgangspunktet var dette en av grunnene til at jeg ikke hadde tenkt å involvere alkoholikerne i oppgaven, men det endte likevel med å bli den viktigste grunnen for

å gjøre nettopp dette. Både stoffavhengige og alkoholikere bærer et stigma. Ved å referere til Goffmans perspektiv, så er det også mulig å argumentere for lignende moralsk karrierer.

Rusmiljøet i Haugesund består av begge grupper. I de fleste tilfeller opererer de atskilt og uavhengig av hverandre, i enkelte sosiale settinger ser en dem imidlertid sammen. Etter hvert som jeg beveget meg inn i feltet så jeg både tendenser til spenninger og fellesskap mellom gruppene. Spenningen kom til uttrykk i måten de snakket om hverandre. Både stoffavhengige og alkoholikere er opptatt av å rasjonalisere sin avhengighet ovenfor omverdenen. I mange tilfeller gjøres dette ved å sammenligne seg med hverandre. De stoffavhengige hadde for eksempel en tendens til å omtale alkoholikerne som skitne og illeluktende, med en håpløs, voldelig og ukontrollert atferd. De selv derimot var rene, fredelige og hadde kontroll over sine handlinger. Alkoholikerne omtalte, på den annen side, de stoffavhengige som kriminelle, egoistiske og hensynsløse, og seg selv som lovlige og omtensomme. Til tross for dette så jeg likevel tendenser til samarbeid og fellesskap på tvers av gruppene. Dette spenningsforholdet er interessant, og på bakgrunn av dette endte jeg opp med 2 intervjuer av personer som kan kategoriseres som tunge alkoholikere. Møtet med FABO gav meg i tillegg en rekke interessante observasjoner i de alkoholavhengiges hverdag.

På samme måte som jeg ikke hadde tenkt å involvere alkoholikerne i oppgaven, så hadde jeg heller ikke tenkt å involvere LAR pasienter. LAR pasienter er ikke nødvendigvis en del av rusmiljøet i Haugesund slik jeg har avgrenset begrepet rusmiljø. Den største forskjellen mellom dem og de andre er nettopp pasientstatusen. Denne innebærer en rekke rettigheter og plikter, som skiller dem fra miljøet som de tidligere har vært en del av. LAR pasientene har krav på medisinsk og sosial rehabilitering på bestemte betingelser. Den medisinske rehabiliteringen handler om legal bruk av subutex eller metadon, mens den sosiale rehabiliteringen handler om hjelp og bistand til å "komme tilbake" til samfunnet. Arbeidstrening, sosiale aktiviteter og bedre boligvilkår er eksempler på dette. En av de viktigste betingelsene er å unngå sidemisbruk. All annen bruk av rusmidler er ulovlig mens en er LAR pasient. Brudd på en slik betingelse kan medføre utvisning fra LAR programmet.

I kontakt med feltet tok det imidlertid ikke lang tid før LAR og subutex ble brakt på banen. LAR var for eksempel et hett tema blant brukerne av helsestasjonen. Mange av disse menneskene brukte subutex eller metadon som de kjøpte illegalt på gata. Noen av dem hadde tidligere vært LAR pasienter, men var blitt tatt av rehabiliteringen på grunn av sidemisbruk.

Flere av dem jeg møtte hadde venner som var LAR pasienter, og hadde selv et sterkt ønske om å starte LAR behandling, eller få innvilget nytt inntak. De ønsket rettighetene knyttet til legal, og ikke minst, gratis bruk av subutex eller metadon. Et rusmiddel som koster hundrevis av kroner på gata.

Her oppstod det igjen et spenningsforhold, mellom grupper i ulike livssituasjoner, men som samtidig forholder seg til hverandre på ulike måter. LAR og subutex er et sentralt diskusjonstema i denne oppgaven, og det ble derfor relevant å involvere de som faktisk deltok i denne rehabiliteringen. LAR eksisterte ikke bare utenfor rusmiljøet, men var tydelig innvevd i flere aspektet ved det.

3.2.1 Det endelige utvalget.

Kontakt med et felt mer komplekst enn som så, resulterte slikt sett i observasjoner og kvalitative intervju tilknyttet 3 grupper. Det endelige utvalget består av informanter som tilhørte en av disse gruppene. 6 av disse kan karakteriseres som stoffavhengige, 3 av dem var LAR pasienter, mens 2 av dem kun brukte alkohol. Blant de 11 informantene er det 4 kvinner og 7 menn. 2 av informantene er tidlig i 20 årene, 5 av dem er i aldersgruppen 30 til 45, mens 4 av dem har passert 50.

Jeg understreker at kategoriene, stoffavhengig, LAR pasient og alkoholiker, ikke er absolutte. Flere av personene kan plasseres på tvers av gruppene. For eksempel er noen av dem tidligere LAR pasienter, og veksler mellom tung bruk av alkohol eller narkotiske stoffer. På skrivende tidspunkt vet jeg heller ikke hvem som gjør hva i dag. Det kan tenkes at en eller flere av LAR pasientene som jeg intervjuet i fjor høst, ikke lenger er LAR pasienter. Det kan også tenkes at en eller flere av de stoffavhengige har fått innvilget LAR behandling eller har erstattet stoffmisbruk med alkoholmisbruk, og vice versa. I denne sammenheng er poenget med kategoriene å ramme inn relasjonene og spenningsforholdene som eksisterer i det tyngste rusmiljøet. Observasjonene på helsestasjonen og FABO, og intervjuene med et variert utvalg har gitt meg fruktbar informasjon om dette.

3.3 Det kvalitative intervjus dimensjoner.

Kvalitative intervjuer varierer med hensyn til flere dimensjoner. Kvale (2005) beskriver disse dimensjonene som: Grad av struktur, åpenhet med hensyn til formål, eksplorering kontra

hypotesetesting, beskrivelse kontra fortolkning og en intellektuell versus emosjonell dimensjon.

Jeg valgte å ha en delvis strukturert tilnærming i intervjuene mine. Dette innebærer at jeg hadde skrevet ned en del sentrale tema i en intervjuguide (se vedlegg), men at rekkefølgen og vektleggingen av hvert enkelt tema, varierte med kontekst for intervjuet, informant og om vedkommende var nervøs eller innesluttet kontra selvsikker eller åpen i intervjusituasjonen. Jeg valgte også å være åpen med hensyn til formålet med prosjektet mitt. Jeg introduserte meg som student som skulle skrive masteroppgave, men var forsiktig med å legge føringer på hvilken informasjon intervjuet burde inneholde.

Intervjuene mine var også både eksplorerende og hypotesetestende. Jeg ønsket å innhente informasjon og oppnå en dypere forståelse av hver enkelts livssituasjon, sett fra hver enkeltes perspektiv, samt å sammenligne disse med hverandre. Dette innebærer på mange måter et fravær av teori i selve intervjufasen. Det betyr derimot ikke at intervjuene er blottet for et teoretisk grunnlag. Teoretisk hypotesetesting kan i midlertidig lett ha en tendens til å styre intervjuene, noe jeg ikke ønsket. For mitt vedkommende, har det derfor vært viktigere å trekke teoretiske og analytiske linjer i etterkant av intervjuene, og i tematiserende og analytiske faser i prosjektet. Tilnærmingen til eget datamaterialet kjennetegnes slikt sett av abduksjon, ved at ideer både har blitt utviklet på grunnlag av innsamlet empiri og på grunnlag av annen teori og empirisk forskning.

Hvorvidt intervjuene kan karakteriseres som beskrivende eller fortolkende, eller hvorvidt de har en emosjonell eller intellektuell dimensjon, har på lik linje med grad av struktur, variert med informant, kontekst og vedkommendes personlighet, humør og rusmessige tilstand. For noen varierte dette også igjennom intervjuet. Jeg startet som regel et intervju med å la informanten beskrive ulike rusmidler, ruseffekt og beskrivelse av egen hverdag som rusavhengig. Etter hvert som det utviklet seg tillitt og trygghet i intervjusituasjonen, ble samtalen ofte av en mer fortolkende karakter, noe som også innebar en mer emosjonell dimensjon på intervjuet. En viktig utfordring i forhold til dette var å skape en atmosfære som var fortrolig, trygg og avslappet for både meg selv og informanten. Tillitt og relasjonsbygging er slikt sett en avgjørende dimensjon i kvalitative intervjuer.

3.3.1 Tillitt, fleksibilitet og relasjonsbygging

I forkant av intervjuene ble det mye venting. Mange avtaler har blitt brutt underveis, og jeg har ventet lenge på personer som aldri dukket opp. En av grunnene til dette er mest sannsynlig de rusavhengiges forhold til tid og anledningen til å holde denne type avtale. Mange av dem har travle dager. Dersom en ikke har direkte tilgang til rusmidler, trengs det både tid og ressurser til å få tak i den daglige dosen. Her opplevde jeg imidlertid en forskjell mellom de stoffavhengige på den ene siden, og LAR pasientene og alkoholikerne på den andre siden. De sistnevnte gruppene var flinkere til å holde avtalene, kanskje fordi de ikke opplevde det samme stresset knyttet til den daglige jakten etter illegale rusmidler. Likevel anser jeg at den viktigste grunnen til all ventingen, mest sannsynlig skyldes et spørsmål tillit. Jeg måtte bruke tid på å etablere kontakt med informantene, nettopp fordi tillit var avgjørende for at de skulle være villige til å åpne seg for meg. Jeg tenkte at dette tillitsforholdet var avhengig av en slags "bli kjent prosess". For å kunne gjennomføre dette la jeg opp til å treffe informanten flere ganger.

Det første trinnet i "bli kjent prosessen" var å møte en potensiell informant i kontakt med helsestasjonen eller på frelsesarmeen. Jeg kom i snakk med vedkommende, og spurte om han eller hun var interessert i å treffes for å snakke om sin hverdag. Neste trinn var så å møtes på et sted valgt av informanten, som oftest en kafe eller restaurant, for å bli bedre kjent og for å prate om prosjektet. Siste trinn var at informanten valgte tid og sted for intervjuet.

Denne "bli kjent prosessen" fungerte fint i noen tilfeller. Likevel kunne ikke dette opplegget fungere, sånn helt uten videre, for alle. Rusmiljøet består av ulike mennesker, både med tanke på kjønn og alder, og også med tanke på personlighet. Tillit var ikke nødvendigvis avhengig at vi kjente hverandre på forhånd. Vel så viktig var min fremtreden ovenfor dem. Til tross for at jeg fortalte alle jeg var i kontakt med, hvem jeg var og hvorfor jeg var der, så tolket informantene min rolle og meningen med prosjektet, forskjellig.

For å bygge tillit ble det derfor vel så viktig kartlegge hva jeg og prosjektet representerte for hver enkelt av dem. Betraktet de meg som en venn, student, journalist eller representant for hjelpeapparatet? Hva tenkte kvinnene i miljøet om meg? Hvordan skulle jeg for eksempel forholde meg til jevnaldrende gutter i miljøet? Ble jeg eller prosjektet betraktet ulikt av kategoriene LAR pasienter, alkoholikere og stoffavhengige? Hva var begrunnelsen for at hver enkelt ønsket å delta i prosjektet?

Det var i utgangspunktet ikke lett å få fatt i kvinner til prosjektet. En av grunnene til dette er at det er færre av dem i rusmiljøet. Det var i tillegg en utfordring å få personlig kontakt med flere av kvinnene jeg traff på. Det er vanskelig å si noe konkret om årsaken til det. Muligens er kvinnene i miljøet mer kritisk til hvem de slipper inn på seg, enn hva mennene er. Jeg fikk imidlertid god kontakt med noen, og endte opp med å intervju 4 kvinner. Kontakten med disse oppstod via helsestasjonen og via bekjente. Samtlige var nervøse i forkant av intervjuet. Det var vanskelig å snakke åpent om sårbare tema, og ikke minst om skuffelsen og bitterheten de følte overfor rusavhengigheten. I disse tilfellene ble det særlig viktig å etablere en trygg atmosfære rundt intervjuet. To av dem valgte for eksempel å bli intervjuet hjemme, delvis fordi det var tryggest, men også fordi de ønsket å invitere meg inn på deres arena. Intervjuene med kvinnene var i langt større grad preget av alvor. Det var særdeles viktig å vise forståelse og solidaritet for problemene som ble tatt opp underveis i intervjuene. I denne sammenheng vil jeg påstå at det var en fordel å være av samme kjønn.

De yngre guttene var det heller ikke lett å komme inn på. Noen av dem opptrådte som selvsikre og flørtende ovenfor meg, og omtalte intervjuavtalen som en "date". Disse personene møtte i midlertidig aldri opp til avtalene. I motsetning til disse var noen langt mer tilbakeholdne og virket nærmest litt pinlig berørt av mitt nærvær. Jeg forsøkte å holde en kompisaktig tone med dem jeg traff, ved å blant annet snakke om tema som vi begge hadde interesse for, som for eksempel musikk, film og tv programmer.

De eldre mennene, i denne sammenheng, de over 50, forholdt seg ganske annerledes til meg, enn både kvinnene og de yngre informantene. I rusmiljøet er du forholdsvis gammel og erfaren dersom du har passert 50 år. Det er ikke alle som overlever livsstilen knyttet til rusavhengighet. De eldre mennene kalte meg blant annet for "jenta mi", påpekte at de kunne ha vært "bestefaren min" og mange av dem forholdt seg til meg hovedsakelig av sosiale grunner. Kontakten med mange av disse var derfor av en langt mer sosial og tidvis humoristisk karakter.

Samtidig som jeg og prosjektet representerte ulike ting for hver enkelt informant, vil jeg også påstå at informantene hadde ulike motiv for å la seg bli intervjuet. LAR pasientene i langt større grad opptatt av anonymitet og av hvem som skulle lese det ferdige produktet. Intervjuene ble derfor mer formelle og alvorspregede. De andre rusavhengige var også opptatt

av hvem som skulle lese oppgaven, men var ikke fullt så opptatt av dette med anonymitet. Felles for alle informantene var at de på en eller annen måte ville ”hjelp” meg med oppgaven, og mange understrekte at dette var grunnen til at de ville la seg intervju.

Tonen og stemningen i intervjuene varierte slikt sett med hensyn til alder og kjønn, og også mellom kategoriene LAR pasienter, alkoholikere og stoffavhengige. Men intervjuene varierte også med tanke på setting, innhold og selvpresentasjon. Det var informantene selv som valgte tid og sted for intervjuet. Konteksten og intervjusituasjon ble i mange tilfeller svært interessant opplevelse for meg. Mens settingen på den ene siden gav informanten trygghet til å presentere sitt liv igjennom selve intervjusituasjonen, så kan settingen også tolkes som en direkte eller ubevisst form for selvpresentasjon. Ingen av de 11 intervjuene er like. De varierte både med tanke på setting, stemning, selvpresentasjon. Jeg skal nå presentere oppgavens 11 informanter og de 11 settingene hvor intervjuene fant sted.

3.4 11 intervjuer, 11 settinger og 11 selvpresentasjoner.

- **Elina: 1 intervju og mange observasjoner**

Elina er blant utvalget stoffavhengige informanter. Hun er i begynnelsen av 20 årene, og var den første jeg intervjuet. Jeg fikk kontakt med henne via bekjente, og hun sa seg villig til å stille opp for et intervju. Vi møttes to ganger. Den første for å bli litt bedre kjent, og den andre for å foreta selve intervjuet. Begge møtene fant sted på restauranten som jeg jobbet på daværende tidspunkt. Elina hadde på forhånd sagt at hun ønsket å bli intervjuet ute. Dette gav henne anledning til en pause fra den slitte leiligheten og en manipulerende kjæreste.

Samme dag som vi hadde avtalt å møtes for et intervju, møtte jeg henne tilfeldigvis i byen. Hun var stresset. Politiet hadde hatt razzia i leiligheten, og kjæresten satt i varetekt. Dette var hennes mulighet til å komme seg ut av forholdet. Hun ønsket å utsette intervjuet noen timer slik at hun fikk tid til å pakke sakene sine. Hun trengte noen som kunne hjelpe til med kjøring, og vi avtalte at jeg skulle hjelpe henne med dette etter intervjuet.

Da vi møttes senere denne dagen, syntes hun å være lettet. Hun spurte om det var greit at hun tok et par piller før vi startet intervjuet. Jeg hadde ikke noen innvendinger på dette. Det viktigste var at hun følte seg trygg i situasjonen. Vi spiste pizza mens båndopptakeren gikk, og intervjuet gikk bra. Intervjuet med Elina endte imidlertid ikke ved at båndopptakeren ble

slått av. Vi kjørte først til politistasjonen, fordi hun trengte nøkler for å komme seg inn i leiligheten. Jeg ventet i bilen i godt og vel en halvtime, mens Elina måtte snakke seg til å få nøklene til leilighet utlevert av politiet. Leiligheten var endeventd, og Elina unnskyldte seg. Hun påpekte at hun nettopp hadde vasket og ryddet, men at politiet selvsagt ikke tok hensyn til det under en razzia. Vi plukket opp bagasjen, og jeg kjørte henne til et familiemedlem som hadde sagt seg villig til å låne henne en sofa. Hun takket for hjelpen, og spurte om jeg hadde lyst å gå ut å ta en pils en dag. Jeg svarte selvsagt ja til dette, og minnet henne på at hun hadde telefonnummeret mitt. Hun ringte aldri.

Ved å be meg om hjelp, gav Elina meg et unikt innblikk sin hverdag. Jeg tror hun tenkte at siden hun hjalp meg med intervjuet, så kunne jeg hjelpe henne med disse ”praktiske gjøremålene”. Dette var nok ikke en bevisst form for selvpresentasjon. Hun hadde allerede presentert seg selv i intervjuet. Men ved å la meg bli en del av denne dagen, så fortalte hun også mye om seg selv og sitt liv uten å bruke ord.

- **Aslak: Å vite hvem en snakker med.**

Aslak var også stoffavhengig, og er på samme alder som Elina. Jeg traff på han i kontakt med FABO. Han var interessert i et intervju, men fortalte at han trengte litt tid til å forberede seg. Etter en god del uformelle samtaler, samt gjennomlesing av informasjonsskrivet (se vedlegg) fikk vi i stand en avtale, ganske på sparket.

Aslak var nervøs. Før vi startet røykte han tre sigaretter etter hverandre, noe han selv mente at han aldri hadde gjort før. Nervøsiteten avtok etter hvert som intervjuet gikk sin gang. Samtalen var preget av både spøk og alvor, men mest av alt av en svært ”intellektuell” tone. Aslak var ikke bare flink til å snakke for seg, men benyttet seg i tillegg av begreper som var fraværende hos de fleste av informantene. Han brukte samfunnsvitenskapelige begrep som, sosialisering, avkriminalisering og kapitalisme, når han fortalte om sitt hverdagsliv. Dette resulterte i en interessant kontekst. Jeg kjente at jeg ble ivrig når Aslak pratet. Vi var to personer i to ulike livssituasjoner, som i denne konteksten snakket samme språk.

Det er samtidig fristende, men kanskje urettferdig, å stille spørsmålstegn ved om dette var en tilgjort eller naturlig måte å snakke på for Aslaks vedkommende. Mange runder i behandling og institusjonsapparatet, lærer de rusavhengige å fortelle, fortolke og formidle historien sin til andre. Historien behøver imidlertid ikke å være verken tilgjort eller usann, men kontekstuell.

Aslak visste hvem han snakket med. Han snakket ikke med en psykolog, politi eller saksbehandler, men en sosiologi student. Aslak presenterte seg selv ved å nærme seg meg.

- **Raymond: Eg tror ikkje. Eg vett!!**

Intervjuet med Raymond var gangske annerledes enn både Elina og Aslaks. Jeg visste hvem Raymond han var etter oppholdene mine på frelsesarmeen og helsestasjonen, men hadde aldri snakket med han. Jeg traff han tilfeldigvis på gata, presenterte meg selv og spurte om han var interessert i å møtes for et intervju. Raymond var positiv til dette, men han hadde ikke mobiltelefon så vi avtalte å møtes i en park et par dager senere. Min erfaring var at denne typen avtaler ikke fungerte, fordi det lett ble glemt. Jeg ble derfor forholdsvis overrasket da jeg møtte opp i parken og så Raymond sitte på en av benkene. Han kikket til og med på klokka da jeg kom, og påpekte at jeg var et par minutter for sen. Jeg hadde med cola og sigaretter. Han fortalte at han nettopp hadde satt et skudd med subutex, og takket for brusen. Av subutex blir man tørst.

For Raymond var parken et naturlig sted å møtes. Han var hjemløs på intervjutidspunktet, og tilbrakte mye tid ute. Han var fortvilet over denne situasjonen, men ville ikke snakke for mye om det. I motsetning til både Aslak og Elina, var Raymond overhodet ikke interessert i å ”filosofere” over egen livssituasjon. Han ville ha konkrete spørsmål, som han kunne gi konkrete svar på. Han presenterte seg selv som en som visste, og ikke en som tenkte eller trodde. Raymond var opptatt av å fremstå som effektiv, konkret og sterk, men i en ganske håpløs livssituasjon.

- **Olav: En fin dag i parken..**

Olav er i 50 årene, og er blant utvalgets eldste informanter. Jeg kom i kontakt med han på helsestasjonen, og etter en kort samtale laget vi en avtale om et intervju. Han møtte ikke opp til avtalt tidspunkt, og jeg ringte han etter å ha ventet en god stund. Han tok telefonen, men var gretten, dårlig og fortalte at han lå i parkeringshuset og kastet opp. Han kom likevel opp på helsestasjonen, og unnskyldte seg. Han hadde ikke fått ”dosen” sin, og dersom han ikke fikk den, så var det også umulig å gjennomføre et intervju. Plutselig ringer telefonen hans. Olav reiser seg og springer ut dørene, på veien roper han, ”ring meg om 20 minutter, da e eg klar”.

Olav fikk ”dosen” sin med heroin, og jeg møtte han 20 minutter etter dette. Han var nå i en langt bedre form, og virket ikke særlig ruset. Det var fint vær denne dagen, og vi avtalte å ta intervjuet i en park like i nærheten. Jeg ble først med han opp i et parkeringshus for å hilse på noen av vennene hans. Olav ville ha dem med i parken. Jeg spurte om han ville ha noe å spise, mens vi foretok intervjuet. Det ville han ikke, men han ville gjerne ha et par flasker øl. Jeg ble usikker på om dette var etisk forsvarlig side vi skulle sitte på offentlig sted. Jeg gav ham likevel noen penger til øl, og endelig kunne vi slå oss ned.

Parken er et oppholdssted for mange av byens rusavhengige, særlig hvis været er fint. Flere av Olavs venner satt på benkene omkring oss, mens vi foretok intervjuet, og alle lurte på hvem jeg var. Dette medførte en del interessante avbrytelser.

Møtet med Olav før og etter ”dosen” med heroin, møtet med vennene i parkeringshuset og intervjuet i parken gav meg en ny innsikt. I denne settingen følte jeg hvordan det var å være i kontakt med byens rusmiljø, slik jeg selv hadde sett fra utsiden.

- **Erling: En ”vanlig kafetur”**

Erling var en av to informanter som jeg ikke hadde møtt via helsestasjonen, FABO eller LAR, men som jeg fikk kontakt med via en annen informant. Jeg pratet med han over telefon og vi avtalte å møtes på en kafé for å bli litt bedre kjent. Vel fremme på kafeen nektet han på at jeg skulle spandere kaffe og en matbit på han. Jeg forklarte at det var noe jeg gjorde for alle som lot seg intervjuet, men det nyttet ikke. Erling ville spandere på meg, jeg var tross alt en fattig student. Jeg lot ham spandere kaffe, men betalte min egen mat.

Sammenlignet med Raymonds og Olavs intervju på en benk i parken, så foregikk dette intervjuet en annen setting. Det var tydelig at Erling ønsket å fremstå som ”vanlig”. Han hadde valgt en ”vanlig” kafé og hadde tatt på seg pene klær. I motsetning til Olav, ville han ikke ha øl, men bestilte seg rekesmørsbrød og kaffe. Erling var imidlertid tydelig ruset. Noe som ikke er ”vanlig” midt på lyse dagen på en kafe fylt av eldre damer og barnefamilier. Det interessante i en slik sammenheng, er blickene man får fra de andre gjestene. Erling så imidlertid ikke ut til å være plaget av dette.

”Vanligheten” fortsatte i fortellingen om eget liv. Erling startet en tung ruskarriere forholdsvis sent i livet. Han var nå passert 50, men hadde tidligere levd et vanlig familieliv, med jobb, bil

og enebolig. Intervjuet bar preg av dette. Han ønsket seg tilbake til det ”straite” livet. Han presenterte seg både via setting og intervju.

- **Vibeke: Forsker versus venninne.**

Vibeke er i 40 årene. Jeg kom i kontakt med henne via helsestasjonen. Vi avtalte og møtes, men hun ønsket ikke å gå på kafé slik som Erling. Vi ble derfor enige om å foreta intervjuet i et eget rom på helsestasjonen. Her følte hun seg trygg, fordi hun kjente de ansatte og slapp nervøsiteten hun følte på i forhold til å oppholde seg på et offentlig sted. Hun hadde kjæresten med, og ønsket at han kunne være med på intervjuet. Hun begrunnet dette med at hun var redd for å glemme ting hun ville si. Jeg fikk i samråd med de ansatte snakket henne vekk fra dette. Intervjuet hadde mest sannsynlig ikke blitt det samme dersom kjæresten var tilstede.

Vibeke var klissvåt og kald etter en lang spasertur ned til helsestasjonen. De ansatte fant tørre klær, og vi drakk varm kakao. Hun var tydelig nervøs i forkant av intervjuet, og fortalte at hun nesten ikke hadde sovet på fordi hun gruet seg. Stemningen i Vibekes intervju var preget var såre følelser og dårlig samvittighet. Hun fortalte om ungene sine, om et vanskelig forhold til menn, og om problematisk forhold til hjelpeapparat og sosialkontor. I denne sammenhengen var balansegangen mellom ”forsker” og ”venninne” utfordrende. Jeg ønsket å etablere en atmosfære hvor Vibeke følte at hun kunne snakke åpent, men ville samtidig ikke at det skulle utvikle seg til en situasjon hvor intervjuet åpenhet var utelukkende avhengig av min støtte og sympati. Hun var lettet da båndopptakeren ble skrudd av, og spurte om vi kunne treffes igjen. Hun ønsket å skrive noe til meg, og forklarte at hun var flinkere til å ordlegge seg dersom hun fikk satt seg ned i fred og ro for å tenke. Jeg fikk aldri dette brevet, men jeg fikk en julegave.

- **Ove og Rune: Det går bra nå!**

Også intervjuene med Ove og Rune foregikk på kafé. Begge valgte kafeer som jeg selv pleide å gå på. Ove og Rune er to av utvalgets LAR pasienter. Settingen for intervjuene lignet Erlings, men blikkene fra nabobordene var ikke tilstedeværende på samme måte. Til tross for at de tidligere hadde levd ”et hardt liv”, så bar ikke Rune og Ove like stort ”preg” av rusavhengighet, som mange av de stoffavhengige informantene.

Ove og Runes intervjuer og historier ligner, og jeg velger derfor å presentere dem sammen. Begge hadde tidligere slitt med tung rusavhengighet, men fikk på intervjutidspunktet, subutex eller metadon i LAR behandling. Begge var opptatt av å understreke hvordan livet hadde

forandret seg etter de ble LAR pasienter, men de var samtidig opptatt av å understreke at LAR var hardt arbeid. LAR hadde gitt dem muligheter, men innebar samtidig forpliktelser og betingelser som hadde vært vanskelige. Mye tydet på at både Ove og Rune lengtet tilbake til tiden hvor de kunne nyte rusmidlene. Mye tydet også på at de var redd for å ikke mestre forpliktelsene knyttet til statusen som LAR pasient. Likevel gikk det bra nå!

- **Therese: Velkommen inn!**

Therese var den siste informanten jeg intervjuet. På lik linje med både Ove og Rune, var også hun LAR pasient. I motsetning til Rune og Ove så ønsket hun ikke å bli intervjuet på kafé, men inviterte meg hjem til leiligheten sin. Hun hadde kjøpt inn smågodt og kokt kaffe, og jeg hadde med boller og sigaretter. Leiligheten var ryddig og koselig innredet. Hun viste meg rundt og jeg fikk se bilder av barn og familiemedlemmer. Det var tydelig at Therese ønsket at jeg skulle se hvordan hun levde, ved å invitere meg inn i sitt hjem. På lik linje med Ove og Rune var også Therese opptatt av å fortelle om hvordan LAR hadde endret livet hennes. Ved å invitere meg inn på sin arena fikk hun vist dette, samtidig som hun følte seg ”trygg” i intervjusituasjonen.

- **Kåre: Kan eg by på ein kopp kaffe?**

Kåre er i 50 årene, og fortalte at han drakk tett. Han er av oppgavens alkoholikere, som jeg traff i kontakt med helsestasjonen. Kåre ville også gå på kafé, og på lik linje med Erling kom det ikke på tale at en fattig student skulle spandere på en voksen mann som han. Kåres fremtreden var høflig, snill og spandabel, men han var imidlertid ganske full under kafebesøket. Dette innebar enkelte utfordringer i intervjusituasjonen. Intervjuet inneholdt et spekter av temaer og følelser. Det vekslet mellom gråt latter og gråt, spøk og alvor. Jeg mener og tror at Kåre opplevde intervjusituasjonen gangse annerledes enn mange av de andre informantene. Han betraktet ikke møtet vårt som et intervju, men som sosialt samvær. Han glemte til tider at båndopptakeren sto på og spurte en rekke spørsmål om meg og mitt. Kåre og jeg fikk imidlertid svært god kontakt. I flere måneder etter intervjuet, gav han meg ukentlige besøk på restauranten jeg jobbet på.

- **Nora: På grensen..**

På lik linje med Kåre var også Nora alkoholiker. Jeg traff henne første gang i kontakt med helsestasjonen, og deretter på et julebord som ble holdt for byens rusavhengige. På lik linje med Therese inviterte også Nora meg hjem til leiligheten hun bodde i. Da jeg kom var hun

imidlertid ganske beruset. Underveis i intervjuer drakk Nora ren sprit, jeg drakk kaffe. Det startet greit, men måtte etter en stund slå av båndopptakeren. Hun klarte ikke å holde trått med spørsmålene mine, men startet å prate om helt andre ting. Jeg følte situasjonen ble både uforutsigbar og etisk uforsvarlig. Nora var full, hun gråt og ville klemme meg.

Det var tydelig at Nora satt pris på besøk fra meg. Hun fortalte at hun ofte følte seg ensom. Jeg ønsket imidlertid ikke å komme i en situasjon hvor informanten ikke husket å ha deltatt i et intervju, og valgte derfor å avbryte. Jeg ble igjen i leiligheten i godt og vel time etter dette. Etter en lang samtale forlot jeg leiligheten med en ambivalent følelse. Jeg var glad for å kunne gå, men hadde samtidig en klump i halsen.

3.5 På besøk i et sensitivt felt.

Intervjuet med Nora er et godt eksempel på hvordan møte med et rusfelt innebærer en rekke etiske problemstillinger. Til tross for at Nora selv hadde samtykket i å la seg intervju, så utviklet intervjusituasjonen seg til en etisk problemstilling som var vanskelig å håndtere.

De aller fleste av de stoffavhengige informantene hadde inntatt enten tabletter, amfetamin, heroin eller subutex i forkant av intervjuet. Dette innebar imidlertid ikke de samme problemstillingene som i Noras og, også Kåres intervjusituasjon. De stoffavhengige var ikke på grensen til å miste kontrollen over situasjonen, men hadde en helt annen fremtreden.

Mange vil nok likevel mene at dette uansett er en analytisk og etisk problemstilling. Jeg mener at dette ikke er annet enn å forvente. For det første så ville jeg mest sannsynlig ikke fått et eneste intervju dersom jeg stilte krav om at vedkommende ikke kunne innta rusmidler i forkant av intervjuene. For det andre så ville det være merkelig dersom jeg skulle analysere data fra et rusmiljø uten å ha pratet med ”rusa” mennesker.

Når det er sagt, så er det imidlertid en rekke andre og viktige etiske problemstillinger som melder seg i møte med et sensitivt felt som et rusmiljø, og da særlig i en liten by som Haugesund. Jeg skal nå diskutere disse.

3.5.1 Anonymitet, tillitt og pålitelighet.

En sentral del av det metodiske aspektet i denne oppgaven, er knyttet til de forhåndsdefinerte etiske retningslinjene, som er felles for alle kvalitative studier. Disse retningslinjene er definert i informasjonsskrivet, og ble enten formidlet muntlig eller skriftlig til samtlige informanter i forkant av hvert enkelt intervju.

Jeg har fulgt disse retningslinjene ved at alle informantene selv har valgt tid og sted for intervjuet. Ved at de alltid ble gjort oppmerksom på at de enhver tid kunne velge å trekke seg fra prosjektet. I tillegg er all informasjon behandlet konfidensielt. Alle intervjuer og notater har vært stikkordsbeskyttet og lagret på min private pc. Båndopptakene ble slettet etter avslutning av feltarbeidet. Alle data er sist, men ikke minst, aidentifisert og anonymisert.

Aidentifisering og anonymisering av datamaterialet er et grunnleggende prinsipp i analyse og presentasjon av data. Et dilemma knyttet til dette er imidlertid balansegangen mellom hensynet til informantenes anonymitet, og hensynet til å presentere pålitelige resultater. Pålitelige resultater handler om funn som er tilstrekkelig konkrete til å overbevise om deres betydning. En slik problemstilling er særlig aktuell når prosjektet handler om små og gjennomsiktede miljøer (Thagaard 2002).

Haugesund har et forholdsvis stort rusmiljø til å være en liten by. Likevel er de rusavhengige, medlemmer av et svært gjennomiktig og sensitivt miljø. De er synlige på gata og i bybildet, og det er vanskelig å unngå å se enkelte av dem dersom man spaserer gjennom gågata. Medlemmene av dette miljøet har delt personlige, sensitive og sårbare fortellinger med meg som student. Deres tillitt til meg var og er i stor grad avhengig av at de kunne stole på at jeg behandlet informasjonen de gav meg på en forsvarlig måte.

I tillegg handler rusavhengighet ofte om illegale aktiviteter. Dette innebærer at jeg har måttet forholde meg nøytral til ulike typer av kriminalitet og ulovligheter. Jeg hadde nok mest sannsynlig ikke fått et eneste intervju, dersom ikke informantene stolte på at det de fortalte ble behandlet anonymt. Jeg hadde nok heller ikke fått et eneste intervju dersom jeg gikk inn i dette feltet med en holdning som forsterket informantenes følelse av å være avvikere eller kriminelle, slik de ofte betraktes i andres øyne. Deres tillitsforhold til meg henger på mange måter sammen med min holdning til dem. Jeg føler i midlertidig ikke at jeg har møtt rusmiljøet med en påtatt innstilling eller falsk holdning. De har påvirket meg som

medmennesket. Jeg føler at jeg har fått en mer nyansert forståelse av deres liv og levemåte. Dette betyr ikke at jeg vil forsvare alle handlinger og meninger som denne gruppen har, noe som for øvrig kunne ha ført til lite troverdige resultater. Denne oppgaven er ikke skrevet med et mål om å legitimere illegale handlinger, men tvert i mot å skape en dypere forståelse av menneskene bak handlingene.

3.5.2 Integritet og ekspertrolle.

I tillegg til prinsippene om anonymitet og konfidensialitet, har all forskning et etisk ansvar for å beskytte alle informanters integritet. Å unngå at et prosjekt kan ha negative konsekvenser for dem som deltar, er et grunnprinsipp for en etisk forsvarlig forskningspraksis (Thagaard 2002).

Det fantes tilfeller hvor informanten virket nervøs eller angrende etter at intervjuet var avsluttet. I disse tilfellene var jeg opptatt av å understreke prinsippet om anonymitet og fortsette en mer uformell og hyggelig samtale etter båndopptakeren var skrudd av. Til tross for dette er erfaringen min at de fleste av informantene følte seg lettet etter at de hadde snakket med meg. Enkelte av dem påpekte at det var godt å snakke om følelser og tanker som de kanskje ikke snakket med andre om. Jeg tror likevel at den viktigste grunnen til at informantene følte seg vel underveis, og i etterkant av intervjuet, er knyttet til at jeg, så langt det var mulig, gav dem rollen som eksperter i intervjusituasjonen. I denne sammenhengen snakket de ikke med politiet, saksbehandlere på sosialkontoret, en psykolog eller annen representant fra hjelpeapparatet. De snakket med en student med interesse for det de ellers prøver å skjule, undergrave eller forsvare. Det kvalitative intervju gir slikt sett en spesiell mulighet for å forklare handlinger på egne premisser. Det representerer en unik situasjon og mulighet til å fortelle om det som er definert som ulovlig og moralsk forkastet i samfunnet som helhet.

I intervjuene er det informantene som beskriver og fortolker sin livssituasjon, og sitt forhold til rusmiljøet og omverdenen. Det er slikt sett informantens forståelse som er utgangspunkt for videre analyse og tolkning av data. I tillegg til dette er det viktig å ikke undervurdere hva jeg representerte for dem, hva de ønsket å fremstå som og hvordan jeg formulerte mine spørsmål underveis i intervjuet.

En viktig problemstilling i kvalitative studier er også knyttet til, at en sosiologisk tolkning til tider kan avvikere fra informantens egen forståelse av det han eller hun har fortalt. Etske problemstillinger i en analytisk fase av et prosjekt er slikt sett forbundet med hvor dyptgående og kritisk man skal analysere intervjuene (Kvale 2005). En forsker fortolker mer enn rene data. I den analytiske fasen av prosjekt kan det slikt sett oppstå flere lag av fortolkninger. Et viktig dilemma i denne sammenheng er om slike fortolkninger kan bidra fremmedgjøre informantene eller bidra til ytterligere stigmatisering av gruppen og menneskene som presenteres.

3.6 Avslutning: Analyse og presentasjon av sensitive data.

De etiske problemstillingene diskutert i de foregående avsnitt innebærer, slikt jeg ser det, to grunnleggende etiske problemstillinger i denne sammenheng. Det første er knyttet til hvordan jeg skal gi et dypt, troverdig og pålitelig/ konkret innblikk i rusmiljøet, uten å bryte med kravet om anonymitet. Det andre handler hvordan jeg skal gi gode sosiologiske forklaringer, som ikke fremmedgjør informantene eller bidrar til risiko for ytterligere stigmatisering av dem som gruppe. Disse problemstillingene involverer betydningen av å reflektere over metoder for analyse og presentasjon av datamaterialet. Jeg mener selv å ha løst disse problemstillingene på en etiske forsvarlig måte.

I denne oppgaven er alle intervjuene transkribert i sin helhet. Informantene har fått et fiktivt navn, og alle andre navn eller sensitive opplysninger som kom frem i intervjuet ble aidentifisert og anonymisert så langt det var mulig. Etter flere gjennomlesninger av alle intervjuene, skrev jeg personlige sammendrag eller fortellinger om hver enkelt informant. I tillegg til dette noterte jeg hva som kjennetegnet setting, stemning, selvpresentasjon og intervjusituasjon slik jeg tidligere har diskutert i dette kapittelet. Til sist sammenlignet jeg de 11 fortellingene ved å fokusere på viktige meninger og temaer som gjorde seg gjeldende i hvert enkelt intervju og på tvers av utvalget. Jeg sammenlignet også fortellingene i henhold til kategoriene, stoffavhengige, LAR pasienter og alkoholikere, og i tillegg mellom kjønn og aldersgruppering. Jeg har slikt sett kombinert flere analysemetoder, blant annet meningskondensering, meningskategorisering og meningsfortolkning, i arbeidet med analysen av datamaterialet (Kvale 2005).

I analysekapitlene blir ingen av informantene presentert med konkret alder. Jeg har i dette kapittelet oppgitt aldersgruppe på noen av dem, men ikke i de tilfeller der jeg mener alder kan

være identifiserende (eks LAR pasientene). I analysen trekker jeg heller ikke frem personlige fortellinger eller andre karakteristikk som jeg mener at kan skape problemer i forhold til kravet om anonymitet. Den endelige analysen er en blanding av (uidentifiserbare) personlige historier og opplevelser, knyttet til tema og analysert i forhold til annen teori og forskning. Analysen inneholder flere sitatet, som bringer informantens egen forståelse frem i lyset. Jeg supplerer og tolker disse sitatene, fortellingene og meningene, ved trekke inn, andre perspektiver og knytte dem opp i mot relevant teori og annen forskning (Kvale 2005). Jeg skal i de neste kapitlene presentere og analysere oppgavens empiriske datamateriale.

Kapittel 4: Ruskarriere, regler og rasjonalitet.

4.0 Slutten på begynnelsen: Å bli hekta på heroin.

*Hytteturen.. Eg satt og demonstrerte litt. Alle fekk i seg og satt der og sov. Eg var dårlige og sugen, og sinte og sure, og alt.. Heilta suppa på ein gong (...)
Så etter noen timar, eg har sutte og sett på dei derre så snorka, og, sov, og koste seg der så..
Eg huska det va vinter og. Peiskos inne og snø ute og (...)
Satt der 4 stykker og sov, og klødde seg på nasen, og smilte og.. hadde det kosligt (...)
Så vekte eg opp han "Einar" og sa: "Få meg ett eg og då, prøva den driten", hadde eg sagt.
Og så satt han det i meg.. og då.. Det va så.. Han tok sikkert ein ganske store smell på meg men.. Eg blei hekta på den turen.
(Ove)*

Ove startet sin ruskarriere i 13 års alderen. Det begynte med at han og kameratene sniffet løsemidler og bensin mens de mekket på mopeder i foreldrenes garasjer. Deretter gikk det over i alkohol og hasj i festlige og sosiale sammenhenger. Etter noen år med eksperimentering med ulike rusmidler startet han et langvarig misbruk av amfetamin. Amfetaminbruket begynte med en følelse av kontroll og selvtillitt. Ingen var høyere enn ham selv i denne perioden. Han kunne gå flere dager uten mat og søvn, for deretter å roe ned med beroligende tabletter.

Men etter hvert kom nedturene. Rusen varte ikke like lenge og nervene tok raskere overhånd. Selvtillitt og kontroll ble erstattet med angst og usikkerhet. Det var på en slik nedtur at Ove ble hekta på heroin. Han var på tur med kamerater som brukte stoffet regelmessig. På denne tiden hadde han kun prøvd heroin en gang tidligere, og denne første gangen var ikke særlig vellykket. Turen endte med at alle kameratene klarte å fikse heroin, Oves behov for amfetamin ble derimot nedprioritert. Etter å ha observert hvor avslappende og koselig kameratene så ut til å ha det, bestemte han seg for å prøve for andre gang. Ove visste hvordan man brukte sprøyte, men ikke hvordan man doserte heroinet. Kameraten hjalp ham med å dosere og sette sprøyten. Han falt til ro i stolen, og ble en del av den avslappende atmosfæren. Angsten og nervene forsvant, og han følte velvære. Ove fortalte at det gikk bare noen timer før han ville ha mer.

Oves fortelling om hvordan han ble hekta på heroin er på mange måter et godt eksempel på Beckers argument om at bruk av illegale rusmidler er lært atferd. I analysen av marihuanarøykernes karriere argumenter Becker for at marihuanarøyking krever innlæring av teknikker for bruk av stoffet, lære å motta effektene av stoffet, samt å redefinere effektene

som nytelsesverdige, for at bruken skal fortsette (Becker 1973). Ove var i utgangspunktet skeptisk og engstelig for heroin. Etter den første gangen han prøvde, bestemte han seg for og aldri gjør det igjen. Den avslappende settingen kombinert med nedtur og abstinenser gjorde imidlertid at han ombestemte seg. Kameratene slappet av foran peisen. De smilte, snorket og var fredelige. Det virket verken ekkelt eller skremmende slik han selv hadde opplevd det den første gangen. Ved andre forsøk redefinerte Ove heroinets negative karakter, til å bli noe nytelsesverdig som han ville oppleve igjen, og igjen.

De fleste informantene har lignende historier. En ruskarriere begynner som regel med eksperimentering med ulike typer rusmidler. Dette kan betraktes som en prosess som trinn for trinn har lært dem å bruke, tolke og nyte effektene av de ulike rusmidlene. Mange forteller om skremmende, men etter hvert sensasjonelle rusopplevelser. Begynnelsen på ruskarrieren inneholder samtidig et særdeles viktig sosialt aspekt. Ingen begynte og ruse seg alene. Alle har lært og ruse seg ved å være deltaker av en gruppe eller gjeng. Rune forteller:

- *Asså, me drakk i hverdagane, me røykte i hverdagane. Me kunne liksågodt gå ut.. Me gjekk jo mye te byen selv om me va unge da. Og me hang i gatene utforbi "Marilyn", på dei tidene der, og sloss veldig mye, og va tøffe og.. Men me hadde sånne plasser me va, når me ikkje va hemma hos meg, så hadde me et okkupert hus me va i og.. Og der skjedde det jo alt mulig.. Men det va ikkje bare me så røykte. Det va ein sånn kjempestore gjeng rundt detta her. Så det varte i ein del år asså, at me va.. Og det e sånn så eg huske tebake på og ikkje angre på asså, for det eg har så mangen fantastiske minner fra det asså.. Men nei, det blei etter hvert noe hverdagslig over det.*

Det eksperimentelle og sosiale representerte begynnelsen på en lang ruskarriere for samtlige av informantene. Men for de fleste markerte imidlertid det å bli hekta på heroin slutten på denne begynnelsen. Heroin beskrives som den ultimative rusopplevelse, men samtidig det definitive nederlag. Den er kostbar, avhengighetsdannende og stigmatisert, og i følge Raymond er den også antisosial:

- *På heroin blir du asosiale, du blir sittande i en benk og der sitte du..*

Samtlige av informantene, med unntak av de alkoholavhengige, hadde forsøkt å bruke, brukte eller hadde brukt heroin. Elina beskrev stoffet som det "beste som finnes". Aslak kalte heroin for sin "største motstander". Stoffet hadde en ambivalent betydning for de fleste av informantene. Det var som Olav beskrev det; "Farlig godt".

Rune beskriver heroinet som en eufori. Han prøvde stoffet allerede som 16 åring, og har aldri glemt denne opplevelsen. Heroinbruket startet mens han var del av en stor vennekrets som

pleide å holde sammen. De festet, røykte hasj og gikk på byen. Men han husker også hvordan kretsen ble mindre og mindre etter hvert som han og selv og noen av de andre intensiverte bruken av tyngre rusmidler. Da han var 17 år måtte han flytte til en annen by på grunn av stor heroingjeld. Etter dette mente han selv at det var slutt på moroa.

Thereses historie ligner Runes. Hun startet eksperimentering med rusmidler tidlig i tenårene. Hun sniffet lim, stjal piller hjemmefra og begynte å drikke alkohol og røyke hasj sammen med eldre venner. Eksperimenteringen startet ved at hun og en venninne begynte å henge ved spilleautomatene på en kafé i sentrum. Dette var et sted som trigget dem. Det var nytt og spennende. Ingen visste at de bare var 14 år, fordi de så mye eldre ut. På kafeen traff de flere eldre gutter, og fikk seg etter hvert kjæresten. Den nye vennegjengen introduserte dem for amfetamin, og som 16 åring røykte Therese heroin for første gang. Dette var imidlertid før sprøytene, abstinenser, vold og kriminalitet. Therese husker dette som en kjekk tid preget av lykkefølelse, forelskelse og spenning. Men hun husker også hvordan hun parallelt med dette, droppet ut av skolen, idrettslag og mistet kontakten med venner som ikke ruset seg. Dette var andre venner og et annet miljø, som det ikke gikk an å blande.

Fortellingene om hvordan rusbruk starter i en sosial frisone preget av felleskap og spenning, men ender som en slags tvangstrøye preget av avhengighet og kriminalitet, finnes også i Lalanders analyse av heroinmiljøet i Norrköping (2001). Lalander beskriver hvordan de unge heroinistenes ruskarriere beveget fra å være en sosial lek til bli og et blodig individuelt alvor. Mye av det samme kan spores i denne analysen. Slutten på begynnelsen, handler om at rusen ikke lenger er like spennende, men derimot nødvendig for å holde seg ”frisk”.

Men Lalander argumenterer også for at, når man fortsatt er aktiv i subkulturen, så ser man ikke disse bristepunktene like tydelig. Det kreves en viss distanse for og selv kunne analysere prosessen som snudde det hele på hodet. Både Therese, Rune og Ove, som jeg så langt har presentert, var alle LAR pasienter på intervju tidspunktet. Når de snakket om overgangen fra eksperimentering og ungdomstid, til heroin, sprøytemisbruk og narkogjeld så snakket de mer eller mindre om fortiden. De kunne med fordel fremheve kontrastene mellom begynnelsen og slutten på begynnelsen, fordi de var blitt tilbudt en ny start. På intervju tidspunktet var de LAR pasienter som fikk subutex eller metadon lovlig utskrevet. Samtidig var de opptatt av å fremheve forskjellene mellom de makabre aspektene ved det tidligere livet og det mer konforme livet levde på daværende tidspunkt. De følte ikke det samme behovet for å forklare

og forsvare rusavhengighet og illegale aktiviteter på samme måte som de stoffavhengige informantene. LAR pasientene hadde ikke samme forholdet til dette nå, som tidligere. De møtte andre utfordringer enn å skaffe den daglige friskmeldingen. Jeg kommer tilbake til denne diskusjonen i det neste kapitlet.

For flere av de andre informantene var imidlertid sprøytene, gjelden og kriminalitet fortsatt et faktum. Å skaffe den daglige friskmeldingen var fortsatt en del av deres hverdag. Å forklare hvorfor, var også nødvendig. Første del av dette kapitlet handler om denne hverdagen, hvordan den forplikter og hvordan den rasjonaliseres.

4.1 Friskmeldingen.

- *Olav: I går lå eg strekk ut, va dritsjuk, i dag og. Så kom eg ned på busskuret.. Kom eg te byen, så fekk eg ein telefon, så fekk eg ein friskmelding.. Men koss morgendagen blir, det vett eg ikkje..*
- *Intervjuer: Ka e ein friskmelding?*
- *O: Et trykk i armen..*
- *I: Heroin?*
- *O: Ja*
- *I: mhmm. Så tidligare i dag va du dårlige då.. før du fekk..*
- *O: Ja, eg har vært dårlige i heila går og eg. Har bare lugge og spydd nå i halvaent døgn. Men det e ikkje det versta det..*
- *I: Men ka rusmidler e det du bruke mest av da?*
- *O: Alt*
- *I: Alt..*
- *O: Ja. Opiater..*
- *I: mhmm*
- *O: Men, hvis eg ikkje får tak i det, så må eg ty te polet. Får meg ein dram der, det nytta ikkje med øl. Sånn så nå, (holder opp ølflasken) det e bare kosedriking..(smiler).*

Begrepet friskmelding er i denne sammenheng forholdsvis selvforklarende. Det handler om å fungere i hverdagen, og for å fungere må en holde nerver, angst og abstinenser på avstand. For Olav var heroin den beste friskmeldingen. For han og de andre stoffavhengige informantene bestod en typisk friskmelding enten av heroin eller subutex, men ikke av begge deler på en gang. Subutex sperrer for heroinet, og stoffene kan derfor ikke kombineres. De kan imidlertid brukes vekselvis, noe som var forholdsvis vanlig ettersom tilgangen på heroin og subutex ser ut til å variere i Haugesund.

Heroin og subutex kategoriseres som opiater. På lik linje med Olav, brukte flere av de stoffavhengige informantene andre rusmidler, som hasj, amfetamin, tabletter og alkohol, i tillegg til, eller som supplement til opiatene. Alle de stoffavhengige informantene injiserte også subutex, heroin eller amfetamin med sprøyte. Flere av dem hevdet å være vel så avhengige av sprøyten som av stoffet. Raymond forteller:

- *Noen skudd kjennes jo intense, hvis det e reint og bra stoff, og du tar deg ein kraftige justering, så kan du få orgasme mens du sette skuddet..*

Som nevnt tidligere så hadde samtlige av de stoffavhengige et forhold til heroin. Heroinbruket var imidlertid preget av ambivalens. Det var det beste og det verste på en gang. Samtlige av de stoffavhengige informantene brukte også subutex som de kjøpte illegalt på gata, til tross for at de ikke var LAR pasienter. Mange av dem foretrakk subutex fremfor heroin, fordi de ønsket å kvitte seg med heroinproblemet. Flere av informantene mente i tillegg at det er vanskelig og ruse seg på subutex dersom en var vant til å bruke heroin. Subutex ble som nevnt assosiert med medisin, mens heroin i langt større grad ble omtalt som et rusmiddel. Aslak forteller:

- *Sånn så nå, når eg tar subutex, så e det som å ta ingenting Du blir litt mer utadvendt, og litt mer normal for og sei det sånt da. Du blir rett og slett mer folkelig, mer menneskelig liksom. (...)Du klare og fungera som et menneske. Så det stoffet ska ha det asså, at det klare og holda folk fine (...) På subutex blir du bare trøtt og liksom, du ligge bare å duppe, og du har det jævlig fint liksom. Men det e ikkje den rusen så heroin gir. Det e ein heilt aen type rus. Der får du "gangen", og du får.. form. Ein heilt aen form, det gir deg ein rus. Det andra gir deg bare ein.. god tilværelse, i forhold. Så det kan egentlig ikkje sammenlignas, utenom at det e.. Går under (ler) opiater, nesten..*

Sammenlignet med heroin, ble subutex i langt høyere grad omtalt som en medisin, og ikke som et rusmiddel. De fleste av informantene hadde ikke et like ambivalent forhold til subutex som til heroin. Subutex var assosiert med å føle seg normal, oppegående og velfungerende.

Mye tyder på at stoffet har samme betydning på gata, som i LAR behandling, men uten betingelser, pasientstatus og med en betraktelig høyere kronepris.

4.1.1 Å finansiere friskmeldingen.

- Vibeke: *Hadde du reist te Oslo, og selgt den samme posen for 500 kr, så hadde de ledd av deg.*

Heroin er kostbart, og i følge informantene er det særdeles mye dyrere i Haugesund enn i større byer som Oslo, Bergen og Stavanger. I følge Erling så deles det du betaler for 1 gram i Oslo, med 8 i Haugesund. Dersom dette stemmer så koster heroin 8 ganger mer i Haugesund enn i hovedstaden. Aslak fortalte at han i de "verste periodene" hadde brukt inntil 2 gram heroin daglig. Et daglig forbruk kan slikt sett koste flere tusen kroner.

Heroin slo for alvor fotfeste i Haugesund på midten 90- tallet, og har frem til de siste årene blitt definert som ett av byens hovedproblem i den lokale rusdebatten. I dag er imidlertid heroin blitt et langt mer begrenset gode i rusmiljøet. Heroin har fått en konkurrent. I følge flere informanter har subutex til en viss grad overtatt heroinmarkedet. Men subutex er heller ikke billig. I følge Raymond koster 1 subutex tablett om lag 500 kroner på gata. Denne prisen kan imidlertid variere noe fra tid til annen.

Høye gatepriser og stor konkurranse om subutex og heroin i en liten by som Haugesund innebar at flere av dem jeg intervjuet fortalte at de noen ganger reiste utenbys for å handle. Erling var en av dem som gjerne reiste til en større by for å handle inn et stort parti om gangen. Han hadde en god trygd i forhold til flere av de andre informantene, og hadde derfor mer startkapital med tanke på å legge ut for større mengder. I intervjuet var han opptatt av å understreke at reisene ikke var ment for å tjene penger, men for å finansiere eget forbruk. For at regnestykket skulle gå opp så måtte han selge deler av det han handlet videre:

- Erling: *Noen gjør det for å tjene penger. Eg har ikkje gjort det, for eg har såpassa bra trygd.. Eg reise gjerna å kjøpe for ein 7 te 8000, og så kose eg meg med det..*

Erling ventet og håpet på LAR behandling. Han hadde tidligere vært LAR pasient, og mintes hvordan han i denne perioden kunne bruke trygden på andre ting. På intervjutidspunktet hadde han søkt nytt inntak til LAR behandling, og inntil dette ble avklart, var utenbys turene den mest hensiktsmessige måten å finansiere friskmeldingene på.

På lik linje med Erling, hadde også Raymond hadde en forholdsvis god trygd sammenlignet med mange av de andre informantene. Han fortalte at han hadde utbetalt over 10.000 kr i måneden, med andre ord, mer enn dobbelt så mye som sosialhjelpsatsen i kommunen. Raymond var imidlertid hjemløs på intervjutidspunktet. Han hadde mistet plassen på FABO, og kommunen hadde ikke klart å skaffe ham et nytt bosted. Trygden skaffet ham ikke en leilighet, men Raymond mente at han unngikk mange av problemstillingene knyttet til å finansiere rusforbruket med kriminelle handlinger.

Erling og Raymond startet sin illegale ruskarriere langt senere enn de fleste av de andre informantene. De hadde tidligere jobbet i mange år, og hadde opparbeidet seg trygdeytelser på grunnlag av dette. Elina er utvalgets yngste informant. I motsetning til Erling og Raymond hadde hun aldri hatt en jobb, og mottok derfor ordinær sosialhjelp. På lik linje med Erling så ventet også Elina på svar i fra LAR. Elina fortalte følgende om situasjonen hun sto i på intervjutidspunktet:

- *Sånn så d e i dag så bruke eg subutex, og det kjøpe eg svart på gata, fordi eg vente på å komma inn på LAR. Og eg får beroligganes av legen, xanor og rivotril så eg spise.. og eg røyke hasj, og.. Ja, d va d. Eg bruke jo sprøyter.. (kremter) Ehh., eg selge jo litt.. piller og ting og tang, for å kunne (kremter) finansiera (kremter) bruket mitt med sub..*

Elina hadde tidligere drevet aktivt med salg av narkotika. I følge hun selv var dette det eneste hun hadde vært flink til så langt i livet. Salget gav henne respekt i miljøet og hun fikk fortsatt daglige telefoner om hun kunne hjelpe andre med å få tak i stoff. På intervjutidspunktet hadde hun imidlertid trappet ned på både rusbruket og salget, men brukte subutex for å holde seg frisk. Hun ønsket seg ut av miljøet, og hadde søkt inntak til LAR behandling. Elina hadde fått reseptbelagte nervetabletter lovlig utskrevet av lege siden tenårene. I påvente av svar fra LAR, finansierte hun friskmeldingene ved å bytte eller selge noen disse tablettene til folk som hadde tilgang på subutex.

Aslak sto i forholdsvis samme økonomiske situasjon som Elina, men i motsetning til å selge eller bytte til seg stoff, så fortalte Aslak at han finansierte mesteparten av sitt rusforbruk på grunnlag av vinningskriminalitet. Han hadde dårlig erfaring med salg av narkotika, og mente at dette bare førte med seg stor gjeld og større rusproblemer. I følge Aslak bestod det ”beste opplegget” av å legge basis på et ”godt brekk”. Aslak mente selv å ha gjort mellom 100 og

200 innbrudd, men understrekte at han ikke stjal fra privatpersoner. Innbruddene skjedde hos bedrifter eller i butikker som fikk dekket eventuelle tap på forsikringen. Aslak forteller:

- *Men uansett, det e jævla dyrt. Så då må man gjør mye kriminelt. Svindla visakort te forretningar og.. Innbrudd og.. stjela verktøy. Selga verktøy te folk så trengte å pussa opp huset sitt, kriminelle folk, holdt eg på å sei. Ta bankar.. Det har jo vært mulighet for kontanter i en bank, selv om du ikkje trengte å nå safen.. De har mange andre plasser der de oppholde penger. Så et innbrudd i en bank, kjapt inn og kjapt ut, sjokkbrekk, kalle me det. Bare kjapt inn, og kjapt ut, alarmen hyle..*

Penger og tyvegods har i de fleste tilfeller gjort det mulig for Aslak å finansiere rusbruket. Likevel understrekte han at dette ikke alltid var den rette valutaen på gata. Haugesund er en forholdsvis liten by og etter store politiaksjoner kan narkotikaomsetningen stoppe opp for en periode, både fordi noen er blitt tatt og fordi andre er redd for å bli tatt. Aslak forteller:

- *Hvis det e tørketider på ein ting, så har det en tendens te å blir tørt på mye aent og. Sei at det ikkje e hasj eller noe sånt i byen. Så vil dei så sitte på det kun bytta mot hasj, og det e det kun dei som har hasj som får. Og då får dei så springe rundt med penger eller noe aent å bytta med, et eller aent tjuagods så de ska selga.. De får problemer då med å fiksa, for det at de har ikkje den rette valutaen. Så det e ikkje alltid penger kan redda deg heller (ler nervøst)*

4.1.2 Samarbeid og partnerskap.

Erling og Raymonds økonomiske situasjon gjorde at de i langt større grad kunne finansiere friskmeldingen uten å måtte samarbeide særlig mye med andre enn dem så satt på stoffet. Men dette innebar samtidig en høyere grad av antisosialitet. De ruste seg mye alene. Ingen av dem mente at de hadde ekte venner, men rusvenner med et klart motiv knyttet til å utnytte hverandre.

Når penger ikke kan redde deg, så er samarbeid og kontakt med andre særdeles viktig i et rusmiljø. I rusmiljøet er det vanlig å samarbeide om å få tak i aktuelle rusmidler. Aslak fortalte at han ofte samarbeidet med venner for å få tak i ulike typer stoff. Han kalte disse vennene for partnere:

- *Vanligvis når man ruse seg, så har man ein partner liksom, for å sei det sånn. Som backe deg opp hvis du ikkje har, og du backe opp han hvis han ikkje har. Du har gjerna to partnerar for den del. Ein innenfor det stoffet, og ein innenfor det stoffet.. Og te sammen så blir det ein gjeng, fordi dei har ein aen utenom, og den har ein aen utenom, så.. ja.*

For Aslak betydde partnerskap at jakten på de illegale rusmidlene både ble mindre anstrengende, og mer sosial. Likevel var Aslak opptatt av å understreke at partnerskap ikke

nødvendigvis var synonymt med ekte vennskap. Til tross for at partnerskap innebar samarbeid, innebar det også flukktige relasjoner og konfliktfylte situasjoner.

- *Det som e, det e at man har ein partner fram te det går te helvete (kremter). Og då skylde me på hverandre, og så blir man uvenner for en viss periode, og så finne man seg ein ny, og så går det te helvete der igjen, og så går man te baka te den forrige, eller finne ein ny (...). Men når du fyst finne ein kompis, ein skikkelig kompis, sånn så eg har (kremter).. Så e det heilt annerledes, fordi då.. Då legge du mer i det enn bare den jævla friskmeldingen, og det.. Det e kun folk som e innstilt på å ha venner, som har sånne forhold. De andre sitte aleina, og einaste følelsen du får, det e det trykket de trykke i seg.*

I motsetning til Raymond og Erling så mente Aslak at han hadde ekte venner i rusmiljøet, men at han hadde brukt langt tid på å finne ut hvem disse var. På intervju tidspunktet fortalte han at det var flere måneder siden han hadde gjort et innbrudd, og at han hadde kuttet kontakten med flere av de ”dårlige” vennene. Han brukte heller ikke like mye heroin nå som før.

På lik linje med de øvrige stoffavhengige informantene brukte også Aslak subutex kjøpt på gata. Men i motsetning til informanter som Elina, ønsket ikke Aslak LAR behandling. Han hadde fått innvilget inntak til LAR for en tid tilbake, og til tross for at han ønsket å bli rusfri, og brukte mye tid og penger på å få fatt i subutexen, så hevdet han å være vel så avhengig av de reseptbelagte nervetablettene som han fikk utskrevet av legen sin. Disse hadde han ikke fått beholde dersom han startet LAR behandling. I motsetning til Elina var han ikke villig til å bytte denne resepten med subutex på resept.

4.1.3 Å ”pensjonere” seg på brennevinet.

- *Olav: Eg gidde ikkje.. Før så kunne eg gjør et innbrudd av og te og.. Nei, det e eg for gammale te (ler)*

Elina og Aslak var begge i 20 årene, og er oppgavens yngste informanter. Begge ønsket seg ut av miljøet, men hadde ulike tanker om hvordan de skulle få til dette. Den unge alderen gav dem imidlertid friskt mot. Til tross for at de hadde brukt rusmidler siden tidlig i tenårene, hadde de fortsatt mange år foran seg. De merket heller ikke rusavhengighetens fysiske konsekvenser på samme måte som de eldre informantene.

Olav og Erling er i 50 årene, og er blant de eldste informantene i dette utvalget. Erling finansierte mesteparten av sin rusforbruk med basis i en forholdsvis god trygd. Dette var

likevel ikke nok, han måtte supplere med salg og bytte for å få kabalen til å gå opp. Olav hadde ikke opparbeidet seg den samme økonomiske grunnstønad som Erling, han var sosialhjelpsmottaker og hadde slikt sett langt dårlige økonomi.

Olav fortalte at han tidligere gjennomførte en del ”brekk” for å tjene inn penger han skyldte. I de senere årene hadde han imidlertid sluttet med dette. Han var fysisk sliten, og orket ikke like mye som før. Hvis han ikke fikk tak i, ikke kunne ”krite”, eller ikke hadde råd til en ordinær friskmelding, så drakk han alkohol eller ble liggende syk. På lik linje med Erling så var også Olav tidligere LAR pasient. På intervjuetidspunktet hadde også han søkt nytt inntak til LAR, men hadde nylig fått avslag. Store deler av intervjuet handlet om dette. Olav skjønnte ikke hvorfor han ble avslått. Han hadde brukt opiater i nærmere 30 år. Han var en av de første i miljøet som startet med heroin, og dette var før stoffet i det hele tatt hadde nådd Norge.

I intervjuet var han opptatt av å understreke den lange erfaringen han hadde i rusmiljøet. I løpet av mange år hadde han opparbeidet seg kontakter i rusmiljøet og kunnskap knyttet til de fleste illegale rusmidler. Han var blitt en del av et nettverk med kamerater og venninner, men han hadde også mistet mange av dem på veien. På intervjuetidspunktet var han sliten, syk og lei, men hadde likevel glimt i øyet.

Rusmiljøet, og da særlig blant de stoffavhengige, er ikke et sted å bli gammel. Det finnes grenser for hvor lenge man orker å holde ut det daglige stresset knyttet til å få fatt på heroin eller subutex. Olav hadde delvis ”pensjonert” seg på brennevinet. Å få tak i alkohol krever mindre innsats, og er langt i fra like anstrengende. Den lange ruskarrieren hadde gitt ham erfaring og kompetanse, men fysisk satt ham ut av spill. Han var ikke lenger i stand til å utrette det samme som før. ”Pensjonisttilværelsen” reduserte imidlertid ikke deltakelsen i rusmiljøets sosiale fellesskap. For Olav var dette fellesskapet langt viktigere enn for Erling, som var på Olavs alder.

Olavs fortelling viser at alder, sykdom og oppgitthet kan begrense deltakelsen i illegale aktiviteter i et rusmiljø, men at den ikke nødvendigvis reduserer kompetansen og nettverket man har opparbeidet seg på veien. Olav var ikke lei av rusmiljøet, men at han var trøtt av stresset, jaget og de fysiske plagene. Han ønsket å være en del av fellesskapet, uten ytterligere kriminelle anstrengelser. Olav kunne spillereglene, men deltok ikke i spillet på samme måte som før.

4.2 Spilleregler og gatekapital.

- Elina: *Du må kunna klara og gjør opp for deg. Og du må kunna.. Asså du må jo(...)
Du må kunna testa det sjølv, og du må kunna sei fra om kvalitet. Du kan ikkje få
misfornøyde kunder holdt eg på å sei. For at då kan du få bråk, sant.. og så blir det
tysting og så.. (kremter) Og så det å ikkje bøffa.. og være litt oppegåanes i håve, sånn at
du ikkje begynne å tulla og surra vekk stoffet, og surra vekk pengene, og så sitte du i ei
knipa.. Det e det einaste eg har kunna, det e å selga stoff... Og at eg e forsiktige og ikkje
blir tatt.*

I dette sitatet nevner Elina to av rusmiljøets viktigste spilleregler: Ikke tyste og ikke bøffe, er grunnleggende normative imperativer ment for å opprettholde tillitt og troverdighet i et rusmiljø. Dersom Elina hadde forsøkt å lure kundene sine da hun solgte stoff, risikerte hun å ikke få betalt, eller i verste fall bli tystet på. Det var derfor av særdeles høy betydning at hun opptrådte troverdig ovenfor kundene, og at de kunne stole på henne. Men det var samtidig vel så viktig at hun kunne stole på dem hun solgte til. Hun måtte vite at de kunne gjøre opp for seg, og at de ikke snakke for høyt om hva som foregikk. Spillereglene er slikt sett viktige kontrollmekanismer som iverettes for å begrense risikoaspektet knyttet til kjøp og salg av narkotika. Illegale aktiviteter i et rusmiljø krever informasjonskontroll, risikohåndtering og evnen til å stole på dem man har med å gjøre. Dette begrenser muligheten for å bli tatt.

I følge Smith-Solbakken og Tunglund (1997) er rusmiljøenes kultur preget av en kontinuerlig informasjonsutveksling. En må til enhver tid holde seg oppdatert på hvor stoffet er, hva det koster, hvilken kvalitet det har og hvem som har tilgang på det. Når en har kartlagt dette må man tenke i gjennom hvem man kan stole på og hvem man kan omgås med for å få fatt i stoffet. Aslaks beskrivelse av partnerskap gir et godt eksempel på hvordan man kan alliere seg med andre for å få fatt i det man ønsker. På samme måte som et salgsforhold baserer seg på tillitt mellom selger og kjøper, så baseres allianser seg på mye av det samme. Tysting og bøffing blant allierte er respektløst og umoralsk.

- Aslak: *Men bøffing, igjen, det e dei så går rundt å stjele av oss andre narkomane som har slete masse for detta, og rett og slett gjort mye kriminelt, som egentlig går på samvittigheten te slutt.. Men så komme dei å bøffe dei pengene igjen (ler bittert), og det står det ingen respekt av asså. Det e lavmål asså. Faen, det e frekt..*

I følge Aslak handlet bøffing om å stjele av de som allerede har stjålet. Aslak beskrev seg selv som en arbeidsfyr. Han jobbet hardt for å skaffe pengene som krevdes for å få tak i friskmeldingen. Bøffing var det absolutte lavmål, nettopp fordi det markerte et brudd på tillitt

og respekt ovenfor andres arbeidsinnsats. Aslak fortalte at bøffing ofte ble straffet med vold, eller trusler om vold.

I følge Sandberg & Pedersen (2007) er gatekapital kunnskaper, egenskaper og kompetanse som tilkjennes verdi i gatekulturen, og ikke ellers i samfunnet. Spilleregler knyttet til å ikke tyste og ikke bøffe, er slikt sett en grunnleggende form for gatekapital. Spillereglene reduserer risiko og øker respekten til medlemmene i rusmiljøet. I Sandberg & Pedersens analyse av hasj selgerne langs Akerselva i Oslo, er vold og voldelig kompetanse også en viktig del av gatekapitalen. I boka *Gatekapital* diskuteres vold som rasjonell form for opparbeiding av gatekapital. Vold gav uttrykk for spenning og overlegenhet i gatekulturen (Pedersen og Sandberg 2007: 212).

Til tross for at jeg var vitne til enkeltepisodes med trusler og voldelige konflikter blant beboere på frelsesarmeen og brukere av helsestasjonen, så var ikke vold et tema som pekte seg særlig mye ut i intervjuene. Mange fortalte at bruk av vold var vanlig dersom noen hadde bøffet, tystet eller ikke gjort opp for seg, men ingen av informantene var opptatt av å fremheve seg som voldelige eller farlige. I følge Olav var vold knyttet til narkogjeld. De voldelige oppgjørene fant sted i det private, og ikke på gata. Han mente likevel at noen var mer voldelige enn nødvendig, men at disse fikk tilsnakk dersom det gikk for langt.

Vold så slikt sett ikke ut til å være et maskulinitetstrekk, knyttet til spenning og overlegenhet, men en nødvendig kontrollmekanisme i de tilfeller der spillereglene ble brutt. Et viktig unntak i denne sammenheng var kvinnene. Alle de kvinnelige informantene hadde opplevd eller opplevde voldelige menn i hverdagen. I denne sammenheng var ikke bare vold en rasjonell mekanisme for kontroll, men også en mekanisme for undertrykkelse. Jeg kommer tilbake til denne diskusjonen, fordi den sier noe om kvinnes hverdag.

Mye tyder på at spilleregler et i rusmiljø bidrar til forutsigbare relasjoner og risikoreduksjon. Vold eller trusler om vold, er et eksempel på en konkret mekanisme som øker sannsynligheten for at reglene opprettholdes. Volden er rasjonell, og benyttes ikke for spenningens skyld. De rusavhengige er opptatt av fair play, tillitt og samarbeid for at det skal gå lettest mulig for seg. Spillereglene er en systematisert form for egenskaper og normer som organiserer og forplikter innsiden av miljøet, men de virker også ut mot omverdenen. Et sentralt aspekt ved gatekapitalen er å holde seg unna politiet.

I følge Becker (1963) må avvikende subkulturer lære å forholde seg til sterke mekanismer for sosial kontroll som vokser fra rundt de illegale handlingene. Disse mekanismene er både formelle og uformelle. De omfatter både fare for uformell sosial fordømmelse og formell straff. Økt integrasjon i en avvikende subkultur vil i følge Becker redusere disse mekanismene, nettopp fordi deltakerne lærer å håndtere dem. Evne til å håndtere risiko knyttet til illegal aktivitet og handling, utvikles i takt med økende stigmatisering og outsiderstatus, og som en respons på de sosiale mekanismene som utvikles internt i avvikergruppen. Eksterne sosiale kontrollmekanismer kan slikt sett virke motsatt av det de er ment for.

Et lignende resonnement finnes Lalanders (2001) diskusjon om at subkulturer som et rusmiljø formes både som et resultat og som en respons på ytre og indre trusler. I denne analysen er spilleregler i et rusmiljø knyttet til håndtering av trusler innenfra og utenfra. I følge Lalander formes kulturen i et rusmiljø som et svar på disse truslene. Trusselen innenfra handler om at etter hvert som rusmisbruket intensiveres, så trues også solidaritet og normfundamentet i gruppen. Trusselen utenfra, handler om at samfunnet øker innsatsen for å bekjempe rusmiljøets aktiviteter i takt med intensiveringen av rusbruk og kriminalitet.

Rusmidler som heroin, amfetamin og subutex er kostbare og illegale produkter. Jakten på dem krever samarbeid, tillitt og respekt. Tysting og bøffing representerer innvendige trusler, nettopp fordi det truer dette normfundamentet, samtidig som det bidrar til å øke trusselen utenfra. Spilleregler er slikt sett av avgjørende betydning for at illegale aktiviteter skal kunne foregå på en rasjonell, rettferdig og forutsigbar måte, samtidig som den reduserer risikoen for at samfunnet, med politiet i spissen, griper inn. Spillereglene er rasjonelle. De reduserer risikoen knyttet til å bli tatt og øker respekten og anerkjennelsen internt i miljøet. Spillereglene er en form for gatekapital som tydeliggjør at aktiviteter knyttet til bruk og salg av illegale rusmidler krever kunnskaper og ferdigheter fra rasjonelle aktører.

Eлина beskriver stoffsalg som det eneste hun har kunnet. Hun holdt hodet kaldt, overholdt spillereglene og unngikk å bli tatt. Elinas fortelling om salg av narkotika er slikt sett en fortelling om gatekapital. Det samme gjelder Aslaks beskrivelser av vinningskriminalitet, partnerskap og arbeidsmoral. Illegale aktiviteter som dette krever spesifikk kunnskap, særegne egenskaper og ferdigheter. Aslak og Elinas fortellinger sier noe om kompetansen

som kreves for å overleve rusmiljøet, men den sier også noe om hvilke egenskaper som bidrar til økt engasjement i et avvikende miljø. Gatekapital kommer tydelig frem i samtlige av de stoffavhengiges egenskaper knyttet til kriminell aktivitet, illegale rusmidler og spilleregler for tillitt og risikohåndtering i rusmiljøet. Gatekapital er slikt sett en ressurs som gir status og respekt i et rusmiljø. Gatekapital integrerer og forplikter medlemmene i til avvikende aktiviteter i et stigmatisert miljø.

Men i følge Pedersen og Sandberg er gatekapitalens bakside at den ikke kan overføres til andre sosiale arenaer. Gatekapital gir ikke kompetanse til å stå i situasjoner hvor eksponeringen for majoritetssamfunnet er ubehagelig. Snarere leder den subkulturens medlemmer bort fra slike situasjoner, inn i en egen verden, hvor andre regler gjelder (Sandberg og Pedersen 2007:107).

Sandberg og Pedersen har i boka *Gatekapital* (2007), et annet fokus og analyserer en annen empiri sammenlignet mitt datamateriale knyttet til rusmiljøet i Haugesund. Min analyse tyder på at gatekapitalen er mer kompleks enn som så. Gatekapitalen som om utvikles gjennom en lang ruskarriere, preget av bruk av tyngre rusmidler, handler mye om evnen og forpliktelsen knyttet til å eksponere seg for samfunnet. De rusavhengige er forpliktet til både rusmiljøet og omgivelsene. Gatekapitalen er viktig i begge tilfeller.

4.3 Rasjonalitet og rettferdiggjøring

- *Aslak: Ja, asså eg har ein samvittighet. Takk gud for det. Og eg får ikkje det på samvittigheten når det e ein bedrift. Eg vett det e kjipt for bedriften. Men de får det forsikra jaffal, og det e ingen private eiendeler som tas. Det e kun materielle verdier holdt eg på å sei, det e kun.. Asså , hvis du e ein helvetes materialist, så e det skikkelig trist da for de. Men då lære de ein liten lærepenge om at materialer e ikkje alt i verden.. Så eg har moral.. Aldri å gå inn i private hus å stjela arvegods, og sånne ting så betyr mye for folk, affeksjonsverdi og sånt.. Det e den type narkoman eg e. Eg stjele ikkje fra andre, har aldri stjåle fra andre, ikkje bøffe eg, ikkje går eg inn i private hus. Så det. Eg e egentlig ein ærlige narkoman sånt sett..*

Jeg har tidligere presentert og diskutert Aslaks tanker om rusavhengighet, vinningskriminalitet og bøffing. Overnevnte sitat er en fortsettelse på denne fortellingen. Blant alle informantene var Aslak den som pratet mest om rusmiljøets illegale aktiviteter, men han var samtidig den som var mest opptatt av å fremheve seg som moralsk, ærlig og samvittighetsfull. Aslak fremhevet seg som en kompetent, men moralsk kriminell.

I følge Sykes og Matza (1957) muliggjøres en rettferdiggjøring av kriminelle og umoralske handlinger ved å få handlingene til å fremstå som rasjonelle. Rasjonaliseringen kommer til uttrykk ved at personene som har begått handlingen lærer seg teknikker for å nøytralisere avvikende aktiviteter. I følge Sykes og Matza muliggjøres og rasjonaliseres avvikende handlinger ved at ved at vedkommende som begår den kriminelle eller umoralske handlingen mestrer nøytraliseringsteknikker knyttet til å benekte ansvar og injurie i saken, ”dømme dommerne” i stedet for å dømme seg selv, samt å vise lojalitet til avvikerguppen.

Det innledende sitatet om Aslak og hans samvittighet gir et viktig innblikk i hvordan han mestrer å rasjonalisere sin status som kriminell. Han hevdet at han aldri stjal i fra privatpersoner. Dette er en måte å benekte injurie: Han skadet ikke andre ved å stjele verdier med affeksjonsverdi. De fornærmede var heller ikke ofre, fordi de fikk dekket tapet på forsikringen. I tillegg mente han at enkelte av disse bedriftene kunne takke seg selv dersom de tok tapet tungt. De har godt av å føle at det materielle ikke er alt. I samme setning så understrekte han i tillegg, at han aldri bøffet og at han var en ærlig narkoman. Han avslutter slikt sett rasjonaliseringen ved å vise lojalitet til rusmiljøet.

Et annet og viktig aspekt ved Aslaks rettferdiggjøring av sin tilværelse som rusavhengig, er måten han snakker om politiets innblanding i rusmiljøet. Dette kan kobles til Sykes og Matzas rasjonaliseringsteknikk knyttet til å ”dømme dommerne”. Aslak forteller:

- *Det e jo statens mest idiotiske plan noensinne, og begynna å gi folk bøter fordi de bruke stoff. Det e noe de kan gjør dagligdags. Det versta av alt e jo at det går i deiras kasse (...) Det e sånn de får pengene sine, politiet. Når dei har brukt opp budsjettet sitt i mars, og ikkje lenger har penger te razzia og sånt. Då begynne de å dela ut bøter som faen, for å få inn penger, via SI, asså Statens innkrevingsssentral. Så de får det i egen lomma, det e derfor de drive mye faen. Plage og trakassere oss narkomane, så rett og slett ikkje e kriminelle når me bare har kjøpt oss ein friskmelding, og så springa i lommene våres og finna det, og så gi oss ei bot på noen tusenlappar. Det e heilt idiotisk. For det så skjer då e at, då må me få tak i nye penger, og handla stoff på ny. Då har dei egentlig bedt om at, ”kan ikkje du gjenta ein kriminell handling” (ler).. Alt det for å finasiera seg sjølv.. Så det.. De finansiere ikkje noe mer enn det de ber om.*

Politiets inntrengsel var ikke bare frustrerende for Aslak. Olav snakket også mye om politiets jakt på de rusavhengige. Her forteller Olav om å pilsdriking i det offentlige:

- *Olav: Må gjemma deg vekk då, for ellers så får du bøter. Hvis du sitte med ei pilsflaska, så e det jo 2500, hvis du e frekke i kjeften så får du 3000 (...) Det e slitsomt, det e slitsomt. Me får ikkje vær i fred.. De har satt sport i det å jakta på oss.. mer eller*

mindre, politen.. Men nå e de ikkje så mye ute, sånn så de va før. Da va det.. Eg huska ein gang eg hadde 15.000 i bøter. Da måtte eg inn å sona 83 dagar for 15.000. Det e jo horribelt jo. 3 månedar for 15.000. Eg regnte på det, huska ikkje heilt, det e jo mange år siden.. (tenker) Må jo vær mer enn 10 år siden.. Men eg regnte ut at det kosta staten, eg tror det va 190.000.

- *I: For å ha deg i fengsel?*

- *O: Ja, ja.. Det kosta det staten, i stedet for de 15000, på grunn av eg hadde meg ei øl og ein dram, ja.. Så, så (ler). Nei, asså fyllebøter, så lenge du ikkje e stygg, så burde de ha vært sletta heile driten..*

Til tross for at bruk av illegale rusmidler er ulovlig, og til tross for at alkohol på offentlig sted kan medføre bøter, så peker både Aslak og Olav på et paradoks i storsamfunnets innblanding i rusmiljøet. Ved å knytte inn Becker (1973) er det mulig å argumentere for at de peker på svakheter i samfunnets moralske entreprenørskap og formelle håndhevsapparat. Olav og Aslaks argumenter er rasjonelle, men kanskje ikke politisk korrekt. Men resonnementene forteller ikke bare hvordan Aslak og Olav har lært å rasjonalisere og rettferdiggjøre sin posisjon ved å påpeke svakheter ved politiet og statens politikk. Resonnementene forteller samtidig at de har lært å sette "en kronepris" på sitt rusproblem. Olav mente han kostet samfunnet unødig mye penger, mens Aslak mente at han bidro til mer penger i politiets kasse. Selv om dette kan tolkes som to ulike former for selvpresentasjon, så er argumentene høyst rasjonelle i sin konsekvens. Olav som et offer, og Aslak som en aktør: Begge for det de mener er en feilslått kriminalpolitikk.

4.3.1 Offer versus aktør: Rusmiljøets rasjonelle bitches..

De aller fleste informantene var opptatt av å understreke at rusavhengighet var et problem som de selv hadde pådratt seg, og som de selv måtte stå til ansvar for. Likevel er det å være rusavhengig i seg selv et argument for delvis å fraskrive seg ansvar for kriminelle handlinger. Når man først er blitt rusavhengig, er rusmidler det eneste som hjelper mot abstinenser, angst og nerver som oppstår når rusen slutter å virke. Begrepet friskmelding er et symbol på dette. Friskmeldingen koster i tillegg mer penger enn hva de fleste har råd til å betale. Mens en venter på hjelp i fra det offentlige, er kriminalitet ofte en nødvendig, men dog siste utvei. I sitatet under forteller Aslak hva han mener er det verste med rusen.

- *Det versta med rusen, det e at an forsvinne.. (ler bittert). Det at du må få tak i nytt heile veien. At du rett og slett forplikte deg te å holda på med det, fordi at du må opprettholda den formen, du har blitt så avhengig av. Så det e den avhengigheten så e det versta med det, for du har null frihet.*

I følge Aslak er avhengigheten og forpliktelsen som dette innebærer det verste med det å være rusavhengig. Avhengighet begrenser frihet og selvstendighet, og innebærer en forpliktelse som en helst ville ha vært foruten. En rusavhengig er på mange måter et offer for rusen.

Flere informanter inntok en slags offerrolle når de snakket om årsakene til rusavhengigheten og hvordan hverdagen som rusavhengig fortonte seg. Men en slik offerrolle var likevel tydeligst blant enkelte av de kvinnelige informantene. Elina fortalte følgende om hvorfor hun mente at hun var blitt rusavhengig:

- *Det va mye med barnevernet tror eg, fordi eg ble gidd vekk, og då følte eg at.. mamma ville ikkje ha meg, ingen.. pappa ville ikkje ha meg, ingen ville ha meg og. Rus det va liksom.. det va noe godt, fordi at eg hadde det ikkje noe greit. Eg va i barnevernet, eg va plasser eg ikkje ville vær.. Eg fekk ikkje lov te å gjør ting så eg vanligvis gjorde, eg fekk ikkje vær med dei vennene så eg hadde vanligvis og.. sant.. sånne ting liksom.. Eg fekk ikkje lov te å vær me på dei tingå så.. (kremter) vanlig ungdom e med på, liksom. Å rusa seg då for å døyva det litte granna, og kosa meg litt med det liksom.*

Dette er et argument som rasjonaliserer og forklarer hvorfor Elina selv mener at hun ble rusavhengig. Dårlige oppvekstvilkår og manglende hjelp i fra systemet er i følge Sykes og Matza (1957) en av flere måter å nøytralisere kriminalitet på. Offerrollen rettferdiggjør i dette tilfelle hvorfor ting gikk galt for Elina. Den rasjonaliserer hvorfor hun ble rusavhengig.

Men i tillegg til en vanskelig barndom, fortalte Elina at hun også slet med et vanskelig forhold til menn. Samtlige kjærester hun hadde hatt var rusmisbrukere, og i følge Elina var de fleste dominerende, voldelige og manipulerende. Hun mente selv at dette var en av grunnene til at hun ikke kom seg ut av rusmiljøet. Hun ble holdt tilbake av mannen. Å være et offer for vold og manipulasjon rettferdiggjør i denne sammenheng hvorfor hun ikke kom seg ut av miljøet. Den rasjonaliserer hvorfor hun forble rusavhengig.

Elinas historie var preget av en vanskelig oppvekst og et vanskelig forhold til menn. Oppveksten gjorde henne til offer for et svakt system. Volden gjorde henne til offer som det svakere kjønn. Det er samtidig viktige å understreke at Elina kompenserte store deler av denne offerrollen ved å fremheve sin kompetanse i forhold til bruk og salg av narkotika. Som nevnt tidligere så mente hun å være en svært god selger, som overholdt spillereglene og som unngikk å bli tatt. Denne kompetansen gav henne respekt og kontroll i miljøet, men ikke i et parforhold, og ikke i møte med konforme omgivelser.

Med unntak av den vanskelige oppveksten, ligner Vibekes historie på Elinas. Vibeke hadde hatt en "normal" og trygg oppvekst. Hun mente imidlertid at manipulerende og voldelige menn og manglende hjelp i fra systemet, resulterte i et rusproblem hun kanskje kunne ha vært foruten. Vibeke forteller:

- *Så forandra han seg jo og.. Så eg hadde vel kanskje ein mistanke, men eg prøvde å få hjelp av barnevernet, men nei, dei kunne ikkje gjør noe, og ditt og datt. Heilt te han då smelte inn dørå, og skamslo meg. Brøyt seg inn te meg, og skamslo meg, for då hadde de noe på meg, at eg ikkje kunne skjerma ungane mot folk (...)*

Vibeke hadde barn, og barnefaren var voldelig. Dette medførte at hun fikk barnevernet på seg, allerede før hun selv hadde fått alvorlige problemer med rusmidler. Hun mente at barnevernet kom for sent, fordi mannen kom dem i forkjøpet. Ikke lenge etter dette fratok de henne foreldreretten, og i følge Vibeke var det først etter dette at ruskarrieren hennes eskalerte. Etter hun mistet barna startet hun et langvarig og intenst misbruk av heroin.

På intervjudispunktet var Vibeke i et tryggere kjæresteforhold. Hun hadde også trappet ned på rusbruket, men var ikke en av dem som ønsket LAR behandling. Dette til tross for at også hun noen ganger brukte subutex kjøpt på gata. Vibeke var skeptisk til hjelp fra det offentlige. Hun hadde dårlig erfaring med barnevern, behandlingssystem og trygdekontor. Hun ønsket å komme seg ut av rusavhengigheten uten systemets hjelp. Fortellingen hennes var preget av at hun var offer for et system som hun ikke kunne kontrollere. Fortellingen ga samtidig uttrykk for et vanvittig høyt ønske om å ta kontrollen tilbake. Hun ville vise barna at hun kunne klare å bli en rusfri mor. Hun var stolt over ungene sine, og ville at de kunne bli stolt over henne.

- *Vibeke: Ja, søren, for når man e i den situasjonen, og har ungar. Asså, du tenke mye på de. Uansett kor rusa du e, så e de alltid med deg.*

Også store deler av Thereses intervju, handlet om barna. Underveis i intervjuet viste hun bilder av dem, fortalte hva de gjorde på og skrøt over hvor flinke de var. På lik linje med Vibeke, delte også Therese erfaringen knyttet til voldelige og manipulerende kjærester. I ungdommen gav barnevernet henne valget mellom mann og barn. Hun valgte barnet, men det var likevel for sent. Hun var selv blitt rusavhengig, og ble fratatt foreldreretten. Thereses historie handlet mye om dette. Den handlet om tvangsadopsjon, morsrolle og skyldfølelse.

Men på lik linje med Elina, supplerte også Therese store deler av de vanskelige fortellingene om voldelige og manipulerende menn, med fortellinger om kompetanse i rusmiljøet.

- *Therese: Sånn så det har vært i min situasjon, så har eg aldri vært aleina. Eg har alltid hatt ein etterpåklatt, et mannfolk. Noen av de har rett og slett vært for*

hjelpaslause, så det har vært eg så har måtte styrt det. Det e eg så henta dopen, det e eg så har fått inn pengene. Ja, det e eg så har måtta stått for alt. Og der har eg og fått mye drittpreik på meg, på grunn av det.

Med drittpreik, mente Therese rykter og baksnakk i rusmiljøet. Hun ble omtalt som en bitch. Mange kalte henne kynisk, kald og egoistisk. Men rollen som bitch var ikke nødvendigvis negativ. Den innebar at hun selv hadde kontroll på situasjonen. Den holdt henne borte fra prostitusjon, uoverkommelig narkogjeld, og gjorde henne mindre avhengig av menn. Rollen som bitch utfordret mannens dominans.

Rusmiljøet er dominert av menn. Det er flere av dem, og de har i tillegg et fysisk overtak. Lalander (2001) argumenterer for at det etablerte samfunn, med mediene i spissen, bidrar til en langt mer alvorlig stigmatisering av kvinnelige rusmisbrukere, sammenlignet med mennene. Både Lalander (2001) og Sandberg og Pedersen (2007) argumenterer for at et rusmiljø eller en gatekultur, inneholder et maskulinitetsaspekt knyttet til vold, kriminalitet og hardhet. Dette er atferd og handlinger som anses som langt mer problematisk dersom vedkommende er kvinne. Kvinner som overskrider grensene for hva som er forventet av dem, fører i følge Lalander til en dobbeltrolle som både rusmiljøet og samfunnet har vondt for å akseptere.

I følge Smith-Solbakken og Tungland (1997), vil i tillegg kvinnenens rolle som mor begrense forholdet til både rusmiljøet og samfunnet. Kvinner med barn kan ha redusert tillitt i miljøet, fordi det er mer sannsynlig at en kvinne med barn er villig til å tyste for å komme seg ut av situasjoner som kan skade morsrollen og forholdet til barna (Smith-Solbakken & Tungland 1997:150). På den andre siden så aksepterer ikke samfunnet at mødre skuffer barna. En uegnet mor vil møte motstand og mistenkeliggjøring fra omverden. En konsekvens av dette kan være at en mislykket mor vil ha større forankring i rusen. Barna imidlertid også være en motivasjonsfaktor for å bli rusfri.

Både Therese og Elina kompenserte sårbare roller, med å ta en mer aktiv posisjon i rusmiljøet. De var kvinnelige pushere med en ambivalent kompetanse. Kompetansen gav dem fordeler, men også ulemper i miljøet. Det samme kan sies om offerrollen og rollen som mor. Offerrollen vil gi Elina, Therese og Vibeke muligheter og begrensninger i møte med samfunnet. I møte med samfunnet vil en offerrolle gjøre det lettere å begrunne hvorfor ting gikk galt, men den fjerner ikke nødvendigvis dårlig samvittighet, skam og skyldfølelse

ovenfor det som egentlig betyr noe. Denne skyldfølelsen var tydeligst hos Vibeke og Therese. Offerrolle og kompetanse i miljøet, gav dem ikke barna tilbake. Barna gav dem imidlertid en grunn til å jobbe med rusproblemet.

4.4 Skammen og de signifikante andre.

- *Intervjuer: Men mor di da?*
- *Olav: Ja, det va et fint menneske.. Det va et fint menneske. Alle likte henna.. Alle i rusmiljøet likte henna..*

(...)

- *O: Kunne gå og få ei krona av na, og ei pølsa, og krita ein pakke tobakk og.. Så sant du gjorde opp for deg. Så sånt va mor mi. Det va ei snill mamme..*

(...)

- *O: Men.. Hu likte ikkje at eg gjekk å rusa meg. Det gjorde hu ikkje..*
- *I: Nei..*
- *O: Nei.. Så sista halva året når hu levde. Hu lå jo for kreft.. Så la meg inn på klinikken her borte. Ja.. Da lå eg der inne et halvt år, mens hu lå for døden.. Eg ville at hu sko se meg nøktern..*
- *I: Ja.. fekk hu det?*
- *O: Det klarte eg.*

De fleste informantene hadde en familie bestående av foreldre, søsken og også egne barn som de mer eller mindre hadde kontakt med, men ikke like mye som de ønsket. Forholdet til familien var sårt. Det var preget av skyldfølelse, skam og dårlig samvittighet. Therese og Vibekes historier om barna er tydelige eksempler på dette. Flere av de mannlige informantene hadde også barn. Også for dem var barna selvsagte og viktige holdepunkter og motivasjonsfaktorer på utsiden av miljøet. Historiene om mennenes barn bar imidlertid ikke preg av den samme sårbarheten som kunne spores hos kvinnene. Ansvarsfølelsen ovenfor barna var ikke like sterk.

For flere av informantene uten egne barn, var det imidlertid mødrene som peket seg ut som de mest signifikante holdepunktene på utsiden av rusmiljøet. I det innledende sitatet forteller Olav om forholdet til moren sin. Moren hadde vært en sentral person i Olavs liv, men døde for noen år tilbake. Olav klarte å holde seg rusfri i denne perioden. Han ville at moren skulle huske han som nøktern, og ikke som narkoman. Olav beskriver moren sin som en sterk og varm kvinne som hadde vært en viktig del av livet hans. Men Olav hadde samtidig slitt med et vanskelig forhold til faren sin gjennom oppveksten. En slik beskrivelse av forholdet til foreldre gjaldt ikke utelukkende for Olav. Flere av de mannlige informantene fortalte om en sterkt og personlig forhold til mødrene, og et problematisk eller fraværende forhold til

fedrene. Mødrene ble fremstilt som sterke kvinneskikkelser, som de så opp til og respekterte.

Ove forteller:

- *Eg brukte jo heila mor mi si lønning nesten. (...) Hu sparte samene, og hjalp meg og holda meg oppegåandes, for hu så eg prøvde og komma meg ut av detta,. Det holdt jo hu på i 4,5,6 år.. , med å hjelpa meg.. Så hu e veldig gla for det så har skjedd nå. At det går så bra så det går..Hu seie det.. Hu tror ikkje hu hadde klart ein runde te på det deren, hvis hu måtte ta seg ein heilt nye runde... Eg tror det faktisk va tøffare for henna, for eg fekk meg pausar innimellom.. Det gjor ikkje hu..*

Ove var LAR pasient på intervjudtidspunktet. For flere år tilbake når han virkelig var på heroinkjøret var moren hans viktigste støttespiller. I denne perioden var Ove som regel rusa, han tok pauser fra virkeligheten. Det gjorde ikke moren. På intervjudtidspunktet var moren fortsatt en av hans viktigste støttespillere, men for en helt annen sønn. Som LAR pasient hadde Ove fått muligheten til å vise moren hva han dugde til. Oves LAR tilknytting hadde fjernet problemene knyttet til narkotikagjeld, overdoser og kriminalitet. Han hadde et helt annet forhold til familien nå enn tidligere. Slik var det ikke for Aslak.

- *Aslak: Den beskjeden fekk eg for mangen år siden. 18 år, då fekk eg beskjed.. ”Så lenge du bruke det, så kan du ikkje komma her liksom”.*
- *Intervjuer: Det fikk du beskjed av familien din om?*
- *Aslak: Ja, då va eg 18 år. Så siden det har jo liksom bare hatt ein sånn halvveis kontakt med de. Det e sånn.. veldig.. Selv om man e der, så e det liksom litt sånn kaldt og utanfor. Eg merke det når at eg e på rehab eller sitte inne, så når de besøke meg, at de har ein heilt aen glød i seg då.*
- *Intervjuer: For då e du rusfri?*
- *Aslak: Ja. Aksom.. De akseptere meg ikkje som rusa, men mor mi har sagt at hu gjør det uansett.. Men eg ser det på na at det e annerledes..*

Aslak fortalte at moren aksepterte han uansett, men at han likevel følte at hun var skuffet over han. Aslak hadde kontakt med familien, men kontakten var imidlertid begrenset, nettopp fordi han følte på skuffelsen og skammen han påførte dem. Både Olavs, Oves og Aslaks fortellinger om forholdet til familien viser at familien, og særlig mødrene, var av særdeles stor betydning for dem. Men dersom en sammenligner Aslak og Ove, så er dette også en fortelling om hvordan hjelp fra velferdsstaten kan redusere både den rusavhengiges og familiens belastninger knyttet til rusavhengighet. Dette er en diskusjon jeg vil komme tilbake til i neste kapittel.

4.5 Avslutning: Et ambivalent engasjement.

- Aslak: *Det e akksom å sei opp jobben din da, så du har hatt i heila livet ditt, sant. Heila ditt voksna liv. Det blir mer enn bare rusen du slutte med, det e jo heile livsstilen. Den e vanskelig å leggja bak seg.. Asså, hvis du ser masse penger ein plass, og plutselig så tenke du feil tankar og.. Ser der det e mulighet te å stjela i kassen, fordi kassen står åpen på bondelandet, sant. Og du e på rehab, og så.. ”Ehh, ka gjør eg nå? Ska eg stjela, eller ska eg vær normal?” Eg har heldigvis greid og holdt meg, men den derren.. Det e jo det eg prøvde å sei tidligare ute, når me snakke tidligare, at eg har avkriminalisert meg. Slutta og gjør dessa tingå. Og det e rett og slett for å tilpassa meg det som komme. Det nyktra liv. Eg har begynt å sosialisera meg mye mer blant straite folk.*

I dette sitatet forteller Aslak om barrierene knyttet til å bryte med rusmiljøet, aktivitetene og livsstilen som dette innebærer. Aslak ønsker et rusfritt liv, men han innså hvilke utfordringer dette byr på. Å være rusavhengig er i seg selv en forpliktelse. For en rusavhengig er de aller fleste hverdagslige aktiviteter knyttet til å få fatt i den daglige friskmeldingen. Likevel handler rusavhengighet og deltakelse i et rusmiljø om mye mer enn dette. For Aslak har rusavhengighet blitt en livsstil. Deltakelse og integrasjon i rusmiljøet har gitt Aslak kompetanse, anerkjennelse og fellesskapsfølelse. Han har lært å spille spillet på en rettferdig, rasjonell og troverdig måte. Likevel er Aslaks forpliktelse og engasjement til rusmiljøet preget av ambivalens. Måten han rasjonaliserer sin tilværelse på, tyder på at han også føler en sterk forpliktelse til det konforme livet. Han ønsker å bli ”strait”, forpliktelsen til det ”ustrait” gir ham imidlertid en utfordring.

Samtlige av de stoffavhengige informantene, har gjennom en ruskarriere, som i de fleste tilfeller begynte i en ungdomstid preget av sosialitet, eksperimentering og spenning, endt opp med et rusproblem og en rusavhengighet som ikke lenger handler om å ha det gøy, men tvert i mot om å holde seg ”frisk”. Friskmeldingen har symbolisert slutten på begynnelsen. Å få fatt i friskmeldingen krever penger, kompetanse og kontakter. Man må følge spillereglene, samarbeide, håndtere risiko og lære å rasjonalisere handlingene ovenfor omgivelsene. Selv om flere av informantene ønsket seg ut av miljøet, og til tross for at rus ikke lenger var ”gøy”, så representerte rusmiljøet fortsatt og samtidig et viktig felleskap for mange av dem. Rusmiljøet var fortsatt en sosial arena som forpliktet dem til et videre engasjement.

Grad av illegal aktivitet, forpliktelse, fellesskapsfølelse og drømmen om en rusfri tilværelse, ser likevel ut til å variere på tvers av utvalget, og også på grunnlag av alder, økonomi og

kjønn. Erling og Raymond beskrev vennene i rusmiljøet som falske og kyniske, men Erling og Raymond var også blant dem med best økonomi og som slikt sett var minst avhengig av å samarbeide med andre om å få tak i rusmidlene. For Erling og Raymond var rusmiljøet kynisk og rusavhengigheten antisosial.

Olav var den eldste, og en av dem som var blitt minst aktiv i illegale aktiviteter knyttet til å skaffe friskmeldingen. Olav var fysisk sliten, og hadde til en viss grad ”pensjonert” seg på brennevinet. Men Olav var likevel en av dem som var best og mest integrert i rusmiljøet. Olav er et eksempel på at alder skaper begrensninger i rusmiljøets illegale aktiviteter, men ikke i det sosiale fellesskapet som miljøet også representerer. Olav hadde tilbrakt store deler av livet sitt i rusmiljøet. Han hadde ikke samme grad av forpliktelser og engasjement på utsiden av miljøet som mange av de andre informantene. I motsetning til de yngre informantene, gav han ikke uttrykk for et ønske om en utelukkende ”strait” tilværelse, men om et fredelig og verdig liv.

Therese, Vibeke og Elinas fortellinger om hvordan det er å være kvinne i et rusmiljø, forteller både hvordan kjønn skaper spenninger i rusmiljøet, men at det også skaper spesielt forhold til omgivelsene. Kvinnene brukte i høyere offerfremstilling når de snakket om hvorfor de ble, og hvordan de forble rusavhengige. Offerfremstillingen sier mye om kvinnenes posisjon i miljøet, men den sier vel så mye om at kvinnene også er tvunget til å se seg selv med samfunnets øyne. Samfunnet fastholder dem blant annet i rollen som en mor og omsorgsperson. Drømmen om en annen fremtid stod høyt blant kvinnene. Forhold på utsiden av miljøet forpliktet dem til et ønske om å bryte med det.

Drømmen om en annen fremtid understreker ikke bare at de rusavhengige ønsker å bryte med rusmiljøet på grunn av dets ufordelaktigheter. Fremtidsdrømmene tyder også på at de føler seg forpliktet til å leve et mer konformt liv. Sykes og Matza (1957) mener at mennesker som begår kriminelle handlinger alltid vil være delvis forpliktet til den dominerende sosiale orden. Illegale aktiviteter baserer seg på et utvidet og rasjonelt forsvar som frigjør individet til å handle uten å miste selvrespekten. Måten informantene rasjonaliserer de illegale aktivitetene i hverdagen gir et godt eksempel på et slikt utvidet forsvar. I følge Becker (1963) handler rasjonalisering om å redusere kontrollmekanismer knyttet til formell straff og sosial fordømmelse. Men jeg mener at rasjonalisering også handler om hva de rusavhengige tror samfunnet mener om dem, og hvordan de føler seg forpliktet til å møte utfordringene på

utsiden av miljøet. Denne forpliktelsen var tydeligere blant de kvinnelige informantene, og hos de yngste informantene, som Aslak og Elina. Ønsket om en annen tilværelse innebar imidlertid en sårbarhet i forhold til hva som ventet dem.

- Elina: *Eg komme te å vær stempla i denna byen forever.*

Forholdet til utsiden av miljøet skaper en felles utfordring knyttet til stigmatisering og sosial fordømmelse for alle deltakerne i rusmiljøet, og særlig i en liten by som Haugesund hvor mange vet hvem du er. Men denne utfordringen føles kanskje tyngst for dem som ønsker å bryte med miljøet og leve et rusfritt liv. Elina mener at hun kom til å være stemplet som rusavhengig for alltid. Stempelet var likevel noe hun ønsket å kvitte seg med, men for å klare dette var hun avhengig av hjelp fra velferdsstaten.

Det lokale hjelpeapparatet i Haugesund spiller en sentral og avgjørende rolle i de rusavhengiges hverdag og tanker om fremtiden. De rusavhengige er avhengig av dette hjelpeapparatet, også selv om de ikke ønsker det. Samtidig virker dette forholdet tilbake på relasjonene i miljøet og i den enkeltes hverdag. Jeg skal i det neste kapitlet diskutere hvordan velferdsstaten skaper muligheter og begrensninger i de rusavhengiges liv.

Kapittel 5: Subutex, grensedragning og velferdsstat.

5.0 Begynnelsen på slutten: Subutex på resept.

- Rune: *Fra den dag så blei eg jo kvitt selva heroinproblemet mitt, så hadde vært det stora problemet. Stressing, kriminalitet og tynning av familie, og alt derra her. Så fekk eg peila energien min inn på å ta tak in andre ting, og kunne begynna å rydda opp litt. Men så har eg jo slitt videre da med litt sidemisbruk, sånn så hasj og piller, som egentlig e unødvendig da, fordi det e ikkje det som e det stora å slutta med. Men eg har hatt litt problemer med å slippa taket heilt..*

Jeg innledet det forrige kapittelet med å introdusere Ove og hvordan han ble hekta på heroin. Jeg kalte dette avsnittet for slutten på begynnelsen. Videre introduserte jeg hvordan Ove, Rune og Therese startet en ruskarriere preget av ungdommelighet, eksperimentering og sosialt samvær, men som endte opp med en rusavhengighet som ikke lenger var kontrollerbar og som ikke lenger var like ”gøy”. Å bli hekta på heroin markerte slikt sett slutten på ruskarrierens begynnelse.

På intervju tidspunktet var ikke lenger Ove, Therese og Rune avhengige av heroin. De var blitt LAR pasienter som fikk subutex eller metadon lovlig utskrevet av lege. Subutex på resept har på mange måter representert begynnelsen på slutten. Som LAR pasienter har de blitt tilbudt en ny start, med hjelp og bistand til å komme seg ut av rusmiljøet og ut av rusavhengigheten.

I det innledende sitatet forteller Rune hvordan legemiddel assistert rehabilitering har bistått han med å kvitte seg med heroinproblemet. Subutex og metadon lovlig utskrevet av lege betyr at en ikke lenger må betale for den såkalte friskmeldingen. På denne måten har han unngått kriminalitet, stress og jag knyttet til å få fatt i illegale rusmidler. Rune fortalte også om et helt annet forhold til familien etter han ble LAR pasient.

- *Ja, i år e det fyste gong på mangan år at heile familien samles. Og eg glede meg i hjel te det da, fordi det e på grunn av meg da. Nå går det så bra, at du vil alle samlast igjen.. Og mor mi e jo heilt i skyene vett du.. Alle barnebarnå og.. Nei, det ska bli stas i år asså.. Det e sånne ting så gjør det verdt å vær nyktern da, når du ser spesielt ka andre får igjen for det. Sånn så foreldrene mine og sånt, det betyr veldig mye for meg.*

LAR hadde gitt Rune, og også mange andre rusavhengige en helt ny start. Likevel møter også LAR pasientene nye utfordringer, krav og forventninger, som de ikke har måttet forholde seg til i den illegale rusøkonomien. Man får ikke bare utdelt subutex eller metadon gratis. Man må fylle kriteriene for inntak, og vise at man fortjener det dersom man blir tatt opp. Man må ta

jevnlige urinprøver for å vise at man ikke bruker andre rusmidler ved siden av subutex eller metadon. Man må også delta på møter, ha samtaler med koordinator og sette opp en egen plan for fremtiden. Man må planlegge og organisere livet og hverdagen på en helt ny og annerledes måte enn tidligere. I tillegg har man gjerne en familie eller venner som er sjeleglad for at en endelig har fått hjelp til å komme ut av rusavhengigheten. Det forventes og kreves at man ikke skuffer dem nok en gang. Det var tydelig at samtlige av LAR pasientene som jeg intervjuet følte på disse forventningene. De opplevde et press som handlet om å ikke skuffe familie, hjelpeapparat og andre støttespillere. De opplevde også et press knyttet til å overbevise rusmiljøet at de ikke unødvendig opptok andres plass.

Sidemisbruk er noe som de aller fleste LAR pasienter sliter med. Sidemisbruk var årsaken til at både Erling og Olav hadde mistet plassen de tidligere hadde hatt på LAR. For Runes vedkommende hadde det vært vanskelig å holde seg unna både hasj og tabletter. Dette til tross for at han fikk utdelt et substitusjonspreparat som i realiteten var ment for å fjerne suget til rusmidler. Sidemisbruket hadde tidligere kostet Rune plassen på LAR, men han var en av dem som hadde fått innvilget nytt inntak. Til tross for at han var utrolig glad for dette, fortalte han at han savnet å kunne røyke hasj:

- *Men det e faktisk noe av det eg savne mest. Det e hasjen da. For det e.. jaffal for meg, så har det blitt en liten livsstil, og det e blitt.. Asså, folk tar seg et glass rødvin om kvelden og kose seg, eg likte å ta meg ein joint. Det trengte ikkje å vær heila dagen og begynna om morgenen, men bare det å kunna slappa av på kvelden og røyka en rev, det savne eg. Det tror eg at eg alltid komme te å gjør.*

Therese fortalte også at hun hadde slitt med sidemisbruk. Hun mente at subutex tok på nervene, og hun mente også at dette var grunnen til at flere av LAR pasientene hadde behov for tabletter ved siden av subutexen. Hun mente i tillegg at denne regelen var merkelig. Dersom hun ikke hadde vært LAR pasient så hadde hun fått utskrevet slike tabletter av legen. Hun fortalte i også at dersom man deltok på utenlandsturene til Danmark, Nederland eller Belgia, så var det vanlig å få utskrevet nervetabletter ved siden av subutex eller metadon. At LAR fratok pasientene reseptbelagte og lovlige legemidler, innebar i følge Therese, at flere av pasientene brukte andre legale rusmidler som alkohol ved siden av subutex eller metadon. Alkohol kunne ikke spores på urinprøvene.

Sidemisbruket tyder på at mange LAR pasienter har vanskelig for å mestre kravene som stilles til denne pasientstatusen. Noe som samtidig peker på avgjørende svakheter i LAR som velferdsstatlig behandlingssystem.

5.1 En potensielt miskreditert egoist?

Mye tyder på at flere av LAR pasientene slet med å unngå sidemisbruk, men mye tyder også på at de i enkelte sammenhenger lengtet tilbake til tiden da de kunne nyte rusmidlene. Det kunne de ikke lenger.

Men en LAR pasient står også i et annet grunnleggende dilemma. Man er ikke lenger en reelt miskreditert narkoman. De aktive rusavhengige presentert i første del av denne analysen kan, ved å bruke Goffmans terminologi, på mange måter sies å ta sitt eget stigma for gitt. De er rusavhengige, og er ikke nødvendigvis opptatt av å skjule dette. En LAR pasient er fortsatt rusavhengig, men får hjelp, og det forventes at hjelpen fungerer. Å skjule et eventuelt sidemisbruk kan slikt sett være en av flere problemstillinger i en LAR pasients hverdag. Dersom man ”sprekker” må man forsøke å skjule det, eller i motsatt fall være ydmyk nok til å innrømme at man har feilet.

I tillegg kjøpes og selges det illegal subutex på gata i Haugesund. Til tross for at mye av denne mest sannsynlig stammer fra de såkalte utenlandsturene, så gikk det også rykter i miljøet om at mye av den kom i fra LAR pasientene. I følge Rune medførte dette et stort problem, som både virket tilbake på hjelpeapparatet og rusmiljøet. Problemstillingen var særlig viktig for dem som tok LAR behandlingen seriøst. Rune forteller:

- *Men det e et problem. Spesielt for oss så prøve litt sånn seriøst i forhold te det, så blir du litt sånn uglesett og det går utover ryktet og.. Sant, me har jo et renome me vil ta vare på der oppe, og har lyst å framstilla oss som seriøste da. Og då e det veldig kjipt når folk går å pushe den medisinen de har fått.*

At noen pushet medisinen medførte store problemer for dem som ikke gjorde det. Rune mente at dette skadet LAR pasientenes rykte. I tillegg ble problemstillingen vanskelig i møte med tidligere venner eller andre LAR pasienter. Rune mente at LAR pasienter måtte opptre som egoister ovenfor folk som en tidligere delte stoff med, eller mot personer som var en del av LAR fellesskapet, for at en selv skulle mestre rehabiliteringen. Rune forteller:

- *Gikk i byen med ei venninna av meg så går der. Hu va så frustrerte, for de ringe, og de gir na dårlig samvittighet, og de presse.. For de vett at hu hente for ei uka om gangen. Hu va heilt fortvilte hu. Og det va ikkje bare folk utanfra, det va folk fra LAR og så ska ha ekstra, og ska låna og.. sant. Triksing og miksing. Eg ser det på dei så går på subutex. Det e slitsomt asså. Men sånn så eg seie, me må vær noen jævla*

egoistar når me går der. Det e oss sjølv me må tenka på. Me får dei medisinene fordi me trengde de.

Ove var blant LAR pasientene som fortalte at han hadde slitt mye med folk som kom på døren for å kjøpe subutex. Det var ikke alltid lett å la vær å åpne. Det var tidligere venner som sto på utsiden, og som man tidligere hadde åpnet døren for. Personene på utsiden av døren står i samme situasjon som personene jeg presenterte forrige kapittel. Noen av dem ønsket LAR behandling, andre ønsket å klare det uten. Ingen av dem fikk subutexen gratis, men betalte flere hundre kroner for samme rusmiddel på gata.

5.2 Det frustrerende forholdet til LAR.

- *Erling: Det har kosta.. (fikler med en penn) Det har kosta.. Bare i kroner og øre så har det kosta meg mange arbeidstimer.. Reising og.. henting og.. pushing og.. og.. (fikler fortsatt med pennen) Ja.. alt det så følge med..*
- *Intervjuer: Då tenke du på subutexen?*
- *Erling: Ja, då tenke eg på subutex, og kanskje amfetamin og i tillegg.. Det har ikkje tatt så mye av, men eg har jo vært ute og kjøpt noe av det og for.. å få penger te å finansiera andre ting.. Så det.. Alle pengene går jo te det... Så det ska jo bli godt, å få heila trygdå for seg sjølv, uten å kjøpa noen ting..*

Erling var en av dem som tidligere hadde vært LAR pasient, men som hadde blitt tatt av LAR på grunn av sidemisbruk. På intervjutidspunktet hadde han søkt nytt inntak til LAR. Han ville tilbake til det "straite" livet som han en gang hadde. Han hadde også fått positive signaler fra LAR om at de ønsket å gi ham en ny sjanse. I mellomtiden finansierte han subutex på grunnlag av trygd og narkotikasalv.

Mye tyder på at subutex utlevert fra LAR versus subutex kjøpt på gata skaper forholdsvis store spenninger i for de rusavhengige i rusmiljøet i Haugesund. Gatenær helsestasjon var mest sannsynlig det lokale rustiltaket som merket denne spenningen mest. Til tross både LAR og helsestasjonen var organisert under samme enhet i kommunen, så var det ikke mulig å være bruke begge tiltakene samtidig. LAR pasienter fikk ikke benytte seg av helsestasjonen, og brukere av helsestasjonen kunne heller ikke oppholde seg i LAR lokalene et steinkast unna. I rusmiljøet er imidlertid tiltakene mer sammenvevd enn som så.

Dette kan illustreres ved et enkelt og fiktivt eksempel: En LAR pasient henter sin daglige subutex på LAR. Deretter selger han eller hun en av subutex tablettene til en bruker av helsestasjonen. Brukeren av helsestasjonen besøker helsestasjonen for å hente rent brukerutstyr. Brukeren går hjem og setter skuddet med subutex som stammer fra LAR.

Mange av dem jeg møtte på helsestasjonen var frustrert. Noen fortalte at de hadde venner eller kanskje kjærester som hadde fått inntak, mens de selv, enten ventet på svar, eller hadde fått avslag. Noen var spente på hvordan de kom til å mestre en eventuell LAR behandling, og noen fortvilte over hvordan de skulle klare seg uten. De ansatte på helsestasjonen var sentrale personer i disse problemstillingene. Helsestasjonen var ikke bare et sted hvor de rusavhengige kom for å hente eller levere brukerutstyr. Det var også en arena for hverdagslig problemløsning, hvor mange, men langt i fra alle diskusjonene, handlet om LAR og subutex. Svært mange av de rusavhengige som jeg møtte på helsestasjonen, så ut til å ha et nært og personlig forhold til de som jobbet der. Olav var en av dem.

- Olav: *Det har noe med politikken deiras å gjør. Koss de behandle folk der oppe på LAR. De hive jo folk av, uberettiga meine eg, mangen av de.. Eg har sjølv snakt med to der. "Ikkje la det gå ut i raseri", seie eg. "Prøv å jenka deg te rolig og så.. prøv å dala rolig".*

På lik linje med Erling, var også Olav tidligere LAR pasient. Han hadde søkt inntak til LAR behandling, men fortalte at han hadde fått avslag med begrunnelse om "for lite opiatrelatert misbruk":

- Olav: *Så fekk eg avslag, for for lite opiatrelatert misbruk.. Og så (ler).. Ska eg sitta og trykka det opp i trynet. E det det de meine.. Eg har jo dokumentasjon på sjukehuset, politisen på alle overdoser. Eg vett ikkje ka så e gale eg. Så har eg søkt på nytt igjen for tredje gang (...) Sko jo ha hatt det for lenge siden. Eg e jo ein av dei så har gått lengst. Men sånn e det.. Sånn e livet, ja.. (tenner en røyk).*

Jeg har tidligere fortalt om hvordan Olav, til en viss grad, hadde "pensjonert" seg på brennevinet. Han orket ikke det kriminelle stresset knyttet til å finansiering av det daglige inntaket av heroin eller subutex. Olav er, som nevnt, et godt eksempel på hvordan alder og fysikk kan begrense illegal aktivitet i et rusmiljø, uten å nødvendigvis virke separerende fra det sosiale miljøet. Olav så ikke ut til å ønske seg ut av miljøet på samme måte som Erling. Han hadde ikke det samme "straite" livet å gå tilbake til. Han hadde bruk illegale rusmidler i over 30 år, og hadde alle sine venner i dette miljøet. Flere av vennene var imidlertid LAR pasienter. Avslaget tydet på at dette ikke kunne bli en realitet for Olav.

Olavs fortelling ser derfor, samtidig og muligens ut til å være et eksempel på en annen problemstilling. Var inntak av et legalt rusmiddel som brennevin blitt en grunn til å hevde at han ikke lenger behøvde legemiddel assistert rehabilitering? Var det faktum at han ikke lenger

skapte like store problemer for samfunnet i form av kriminalitet og uro et argument for at ikke var like høyt prioritert? Dersom det faktisk stemmer at et ”for lite opiatrelatert misbruk” var årsaken til Olavs avslag på LAR, så er det også mulig å argumentere for at alder og fysikk gjør deg mindre attraktiv i denne type rehabiliteringssystem.

Det samtidig mulig å tenke seg at Olavs fremstilling av avslaget var en form for selvpresentasjon i møte med meg. Likevel er det fristende å stille spørsmål om systemet til en viss grad gir opp mennesker fordi det mener at det er for seint? Mye tyder på at LAR, i flere tilfeller, gir opp dem som de opprinnelig hadde mål om å hjelpe. Et av kriteriene for inntak til LAR behandling er dokumentasjon på et langvarig misbruk av rusmidler. Dette så imidlertid ikke ut til å være en fordel i Olavs tilfelle.

5.3 Skepsis og systemkritikk.

Til tross for ulike ønsker og tanker om LAR behandling, så var ikke Olav alene om å føle seg urettmessig behandlet av hjelpeapparat og andre sosiale og offentlige tjenester. De fleste av informantene fortalte om et anstrengt forhold til sosialkontor, boligkontor, leger, politi og helsevesen.

Vibeke var en av dem som fortalte om et problematisk forhold til det offentlige og kommunale systemet. Jeg har tidligere nevnt at barnevernet fratok henne omsorgsretten for barna. I tillegg til dette fortalte hun om et vanskelig forhold til sosialtjenesten. Hun hadde søkt om både trygdeytelser og rehabilitering ved et avrusningscenter i byen (A-senteret). Men alt tok fryktelig lang tid. Vibeke forteller.

- *Ja, også e det.. (tenker).. 1, hvis ikkje det e 2 år siden han kuratoren min sko senda inn henvisning te A- senteret. Og det har ennå ikkje skjedd..*

Vibeke var også skeptisk til LAR som rehabiliteringssystem. Hun kjente flere som var tatt inn til LAR behandling, men som ikke klarte det på grunn av sidemisbruk. Hvordan skulle hun klare det når så mange andre hadde mislyktes? I tillegg mente hun at subutex og metadon var å utsette problemet. Subutex og metadon er også avhengighetsdannende rusmidler.

På lik linje med Vibeke var også Raymond skeptisk til LAR behandling. Raymond var hovedsakelig avhengig av amfetamin, men hadde også begynt å bruke subutex etter dette ble

introdusert på det illegale markedet. LAR var imidlertid ikke en drøm for Raymond. Når jeg spurte han om han hadde vært i kontakt med LAR fikk jeg følgende svar:

- *Eg ser ikkje på det som noke løysning, og så kutta ut å kjøpa stoff, og så gå te myndighetene å få noke gift, som gjør at de får ennå mer styring på livet ditt.*

Elina delte ikke Raymonds skepsis for LAR behandling. Hun hadde hørt og sett mye av det samme som Vibeke, men mente likevel at dette kunne være en hensiktsmessig løsning på hennes rusproblem. Til tross for at Elina ikke var like skeptisk til LAR, som Vibeke og Raymond, så delte hun på lik linje med de fleste informantene er problematisk forhold til det offentlige. Hun hadde opplevd flere sykehusinnleggelseser på grunn av overdoser, konflikter med sosialkontor om penger og bostøtte, og hadde i barndommen slitt med et vanskelig forhold til barnevernet. Elina følte at systemet var lei av henne. Denne erfaringen delte hun med de aller fleste av de stoffavhengige informantene.

- *Elina: De vil vel helst bare bli kvitt det holdt eg på å sei..*

I følge Paul Spicker (1984) er stigma assosiert med grunnleggende problemstillinger knyttet til sosial velferd i samfunnet. Spicker kaller en sosial tjeneste stigmatiserende når den degraderer, ekskluderer eller får mennesker til å skamme seg over problemene sine. Spicker argumenterer for at dette kan føre til at mange vil unngå å kreve sin rett, eller vise motvilje til å ta i mot hjelp fra det offentlige, fordi det assosieres med underlegenhet.

De rusavhengige menneskene jeg har vært i kontakt med er stigmatiserte mennesker allerede før det møter det offentlige hjelpeapparatet. Det er ikke systemet som har gjort dem rusavhengige. Likevel er det mye som tyder på at møtet med sosialkontor, helsevesen og andre sosiale hjelpetiltak kompliserer de rusavhengiges hverdag og selvfølelse. Det mest problematiske ved dette forholdet er at man kan ikke uten videre velge bort kommunale og velferdsstatlige tjenester. De rusavhengige er avhengig av dette apparatet, selv om det skaper utfordringer i hverdagen.

Til tross for dette så fantes det sosiale tiltak som var unntatt negativ kritikk og motvilje, men som tvert i mot bidro til en lettere hverdag for flere av informantene. Lavterskeltilbudet til gatenær helsestasjon og frelsesarmeen bo og omsorgssenter symboliserte ikke et problematisk eller vanskelig forhold til det offentlige. Helsestasjonen var ikke bare et sted som man hentet og leverte brukte sprøyter, men det var et sted man kunne sette seg ned ta en kopp kaffe og

prate. Helsestasjonen krevde ikke dokumentasjon, hadde ikke saksbehandlingstider, regler og prosedyrer. Helsestasjonen stilte heller ikke krav, men møtte den rusavhengige i situasjonen. Noe av det samme gjaldt FABO. For beboerne symboliserte tiltaket trygghet, eller i det minste, midlertidig trygghet, mat på bordet og mulighet for sosial kontakt med ansatte og andre rusavhengige. Gatenær helsestasjon og frelsesarmeen bo- og omsorgsenter bidrar til å hjelpe stigmatiserte mennesker, men innebærer samtidig fare for ytterligere stigmatisering i møte med samfunnet.

5.4 Et komplekst miljø.

Jeg har så langt dette kapittelet diskutert spenningsforholdet som subutex og LAR behandling skaper i rusmiljøet i Haugesund, og hvordan forholdet til velferdsstatens hjelpeapparat i mange tilfeller er preget av skepsis, motvilje og negativitet blant rusmiljøets medlemmer. LAR pasientene symboliserer på mange måter det motsatte. LAR er et eksempel hvordan velferdsstaten kan bidra til å gi rusavhengige ny start med tanke på en rusfri tilværelse. Samtidig symboliserer LARs selektive funksjon, at dette ikke er en mulighet som kan gis alle. Det er mange som ønsker, men likevel ikke alle som får. I tillegg er det mange som får prøve, men som ikke får det til. Mye tyder på LAR som rehabiliteringssystem er langt i fra fullkomment.

Rusmiljøet i Haugesund er imidlertid langt mer komplekst enn LAR og subutex diskusjonen kan se ut til å antyde. Rusmiljøet består av mange forskjellige mennesker, med varierende og ulik grad av rusmiddelavhengighet, og som i kraft av unike personligheter både møter rusmiljøet og samfunnet på ulikt vis. I møtet med velferdsstaten må de stoffavhengig forholde seg, og også leve sammen med alkoholikere, slik de gjør på FABO. I tillegg har de stoffavhengige opplevd at stadig flere tidligere venner eller bekjente i miljøet har fått innvilget LAR behandling, mens de selv står utsiden av dette rehabiliteringssystemet. De 3 gruppens forhold til hverandre innebar et både et spenningsforhold og et fellesskap. De var opptatt av å trekke grenser mellom seg selv og de andre, men samtidig opptatt av å understreke en felles identitet og solidaritet som rusavhengig.

5.4.1 Legalitet som grensedragningsmekanisme.

I følge de aller fleste informantene er den største forskjellen mellom stoffavhengige, LAR pasienter og alkoholikere knyttet til rusavhengighetens kronepris og legalitetsaspekt. I

avsnittet under beskriver Aslak det han mener er forskjellen på en alkoholiker og en narkoman:

- *Forskjellen det e at ein narkoman han tror han vett ka han holde på med, mens ein fyllik han vett at han tror det (ler). Ein narkoman har i hvert fall litt mer innsikt, for når du går rundt dritings så.. Du vett sjølv koss det e (ler), du har ikkje kontroll. På stoff har du litt mer kontroll. Så du ser litt mer skjepelige ut, og du e mer skjepelige, og du har litt mer interesser. Ein alkis han konsentrere seg mer om å drikka vekk livet. Kun det. Det går an å ha interesser utenom når du bruke stoff, og du e mye mer.. De sosiale antennene fungere bra. Det gjør det jo for mangen alkoholikarar og, men det e for det mesta vrøvl så komme ut. Det finns unntak, men det e få.. Men igjen, så e de ikkje så kriminelle vett du, for de har faktisk råd te å kjøpa rusmiddelet sitt for trygdå si. Det syns eg det burde vært for narkomane og, for då hadde kriminaliteten forsvunne. Så hvis de hadde legalisert, eller latt dei som e så heavy på kjøret at de vett at de kan velga det uten å gjør seg sjølv ein bjørnetjeneste.. Dei burde ha fått.. Fått ein.. holdt på å sei sånn derren.. Off, ka hette det (tenker).. Amnesty.*

Mange av de stoffavhengige hadde en tendens til og latterliggjør alkoholikerne. Alkoholikerne hadde en ukontrollert og antisosial atferd, i tillegg ble de også beskrevet som uhygieniske. De var ikke i stand til å ta vare på seg selv. I overnevnte sitat beskriver Aslak noe av det samme. Han mente at en narkoman skilte seg fra en alkoholiker ved å fremstå som mer kontrollert, med flere interesser og bedre sosiale antenner. Men alkoholikeren var ikke kriminell, han hadde råd til å kjøpe rusmiddelet for trygden sin. Aslak mente at narkomane burde ha mulighet til det samme. Dette er igjen et eksempel på en form for rasjonalisering. Aslak rasjonaliserer deler av sin posisjon og tilværelse i et rusmiljø ved å trekke grenser mellom seg selv og andre.

Det samme gjorde flere av alkoholikerne. I neste sitat forteller Kåre hva han mente at var forskjellen på en alkoholiker og en narkoman:

- *Men mangen av dei så eg møte i hverdagen. Det e jo mest narkomane det, eg bare drikke eg, bare drikke. Jaja, nei men.. Og dei har ikkje kontakt med sine egne. Eg vett koffer.. Og det e løye, at gjerna "Wenche" kan gidde å ha med meg og gjør og. Men det e ein forskjell der og det e at dei.. De har lett for å.. Lommabokå di.. Asså, de stjele. Eg kan fint spør ein så holde på med det samma så meg, "gidde du å låna meg 20 kroner te eg får penger igjen" Men du vett, ein narkomane, kan ikkje bruka 20 kroner vett du. For der e det snakk om 300 og 500, ikkje 20..*

Foruten om å påpeke at alkoholikere har et bedre forhold til familien i sin ("Wenche" er Kåres søster), trekker han noen av de samme grensene som Aslak. Han trekker rasjonelle grenser, men i et annet format. Alkoholikerne behøvde ikke å forklare og rettfærdiggjøre hvorfor de begikk ulike illegale handlinger på samme måte. For alkoholikerne fremstod rusmiljøet som et

sosialt samlingssted. Alkoholikerne møttes i parker og bakgater, og kunne gjerne sitte samme plass hele dagen og prate, drikke og sjau. Den daglige jakten på den illegale og kostbare friskmeldingen var ikke et aspekt ved deres hverdag.

For alkoholikerne var helsestasjonen og FABO sentrale holdepunkter. Enkelte av de alkoholavhengige som jeg møtte på FABO hadde bodd der i lang tid. Noen av dem var eldre, slet med fysiske og psykiske problemer. De var ikke i stand til å bo for seg selv. FABO var i disse tilfellene en sentral aktør når det gjaldt alternativ omsorg. Kommunen hadde ikke et bedre alternativ. Andre av dem jeg traff på FABO var blandingsbrukere som slet med både alkohol og pillemisbruk. Disse var noe yngre og ønsket seg også en egen bolig. Likevel fremstod FABO som et trygt alternativ til lange kommunale bolig køer. Men alkoholikerne hadde også en funksjon som virket tilbake på FABO. De bidro til et roligere og hyggeligere arbeidsmiljø for de ansatte, men også et trygt og hverdagslig miljø for de stoffavhengige beboerne. De stoffavhengige beboerne på FABO syntes ikke at det var negativt å bo sammen med alkoholikerne. De mente at alkoholikerne bidro til et roligere og fredeligere miljø.

Kåre var ikke tilknyttet FABO, han hadde egen leilighet. Han besøkte imidlertid helsestasjonen opptil flere ganger i uken. Her fikk han vitamintilskudd, en kopp kaffe og prat med de ansatte. Kåre var en av dem som så ut til å bruke systemet for å ikke føle seg ensom. Kåre var heller ikke en systemkritiker. Han hadde ikke et negativt forhold til offentlige kontorer, helsevesen og politi. Han mente at velferdsstaten gjorde sitt beste. De var rettferdige mot han, så lenge han var snill mot dem.

5.5 Avslutning: Rusens uniform. Likhet og moralsk karriere.

Til tross for at Kåre var opptatt av å understreke at det fantes viktige forskjeller mellom en alkoholiker og en stoffavhengig, så var han også opptatt av å understreke at han ikke nødvendigvis var bedre enn dem. Det samme gjaldt Nora:

- *Nora: Eg e venner med alt så går på fire bein eg. De e snille med meg. De gjør meg ikkje noe vondt. Så koffer ska eg gjør dem vondt.*
- *Intervjuer: Ja, så du har venner så bruke narkotika og?*
- *Nora: Ja, det har eg, og de sette eg pris på. For de gjør ikkje meg noe vondt. Eg går på fylla sjølv. Eg snakke med andre ikkje sant. Koffer ska eg sitta å rakka ned på et menneske, så gjør det samme som meg.*

Den største forskjellen mellom en alkoholiker og en stoffavhengig er knyttet til rusens kostnad og legalitetsaspekt. Men i begge tilfeller handler det om rusavhengighet. Nora hadde venner som både brukte alkohol og narkotika. For henne var det ikke viktig å skille mellom hvem som gjorde hva. For henne symboliserte rusmiljøet noe sosialt, som unntok henne fra ensomhet og isolasjon.

Jeg har nevnt at Olav gradvis hadde startet å ”pensjonere” seg på brennevinet. Olav nærmet seg samme forholdet til rusmiljøet, som flere av alkoholikerne hadde. Likevel satt han igjen med lang erfaring og en bred kompetanse knyttet til rusmiljøets illegale aktiviteter. Han var fortsatt avhengig av heroin, subutex og andre illegale rusmidler, og ønsket nytt inntak til LAR behandling.

På lik linje med alkoholikerne, hadde heller ikke LAR pasientene det samme behovet for å rasjonalisere, rettferdiggjøre og forklare en håpløs situasjon. LAR pasientene var derimot opptatt av å dra grenser mellom tidligere og nåværende liv. Grensene var imidlertid preget av en viss ambivalens. De var takknemlige for å ha blitt tilbudt en ny start. De unngikk det tidligere stresset, kriminaliteten og det vanskelige forholdet til familie og omgivelsene. Samtidig så var det mye som tydet på at de lengtet tilbake til den tidlige ruskarrieren hvor de kunne nyte rusmidlene som deltaker i et sosialt fellesskap. På intervju tidspunktet møtte deg også nye forventninger fra både familie, samfunn og andre rusavhengige. Det ble forventet at man ikke sløset bort muligheten.

De stoffavhengige møter andre utfordringer i hverdagen enn både LAR pasienter og alkoholikere. Dette gjelder både i møtet med rusmiljøet og i møte med samfunnet og velferdsstaten. Likevel handler de 3 gruppernes fortellinger om mye av det samme. Alle er i større eller mindre grad del av et miljø som stigmatiseres av samfunnet. Haugesund har et veletablert, men likevel gjennomskiktig rusmiljø. Man er muligens mer avhengig av hverandre både for å holde seg frisk og for å rettferdiggjøre aktivitetene ovenfor omverdenen. I Haugesund er det vanskeligere å gjemme seg bort. Man er mindre anonym enn i større miljøer, i større byer. Deltakerne av rusmiljøet i Haugesund møter byen i en felles uniform og med en felles sosial identitet som rusavhengig. De er alle en del av den ”lille storbyens” stigma.

Kapittel 6: Diskusjon og konklusjon:

Motkultur uten motstand..

Jeg har i denne oppgaven analysert hvordan forpliktelser og engasjement på innsiden og utsiden av rusmiljøet, påvirker de rusavhengiges liv og fremtidsdrømmer. Jeg har i tillegg analysert hvordan forholdet til velferdsstaten skaper muligheter og begrensninger i hverdagen og tiden som kommer. I dette siste kapittelet skal jeg diskutere hvorvidt rusmiljøet i Haugesund kan betraktes som en motkultur som står i opposisjon til det konvensjonelle samfunn?

6.1 Subkultur og karriere.

I Smith-Solbakken & Tunglund (1997) diskuteres rusmiljøene på Sør-Vestlandet som en motkultur til det konvensjonelle samfunn. Forskerne argumenterer for at dess verre man er i vanlige folks øyne, desto mer anerkjennelse og respekt har man opparbeidet seg i rusmiljøet. I følge forfatterne er vandelsattesten et konkret eksempel på dette. En vandelsattest, og et rykte som kriminell kan i følge dem være positiv i et rusmiljø. Analysen av rusmiljøet i Haugesund tyder ikke på at dette er tilfellet for menneskene jeg har intervjuet. Måten illegale handlinger rasjonaliseres på, viser at det er vel så viktig å fremstå som en moralsk og rettferdig kriminell. Mitt inntrykk er heller ikke at de ønsker å fremstille seg som mest mulig kriminelle og farlige ovenfor hverandre, men at de ønsker et minst mulig risikabelt og mest mulig rettferdig spill. En kompetent spiller har en moral. Rusmiljøet har en moral, som også muliggjør en følelse av å være et godt menneske (Lalander 2001).

Også Lalander (2001) argumenterer for at rusmiljøene representerer en motkultur. Lalander definerer rusmiljøet i Norrköping som en antitese til det konvensjonelle samfunn. De unge heroinistene startet ruskarrieren i en sosial frisone preget av spenning og opprør. De var på jakt etter raske penger og ekstraordinære opplevelser. Deres inntog i subkulturen markerte en maktdemonstrasjon ovenfor samfunnet, fordi det representerte et brudd med samfunnets krav om orden, kontroll og disiplin. Etter hvert blir imidlertid leken mer preget av alvor. Heroinistene gjør det som de tidligere assosierte med å være mislykket. Man blir trøtt av spillet, fysisk sliten og opplever at det kollektive og sosiale forsvinner. I følge Lalander starter ruskarrieren i en frisone, men ender med alt annet enn frihet. Et slikt perspektiv understreker

betydningen av å se rusavhengighet i et karrieresperspektiv. Min analyse viser imidlertid at ruskarrieren er mer kompleks enn dette.

Lalanders analyse er interessant, men gir likevel inntrykk av å være litt "svart-hvit". Analysen av rusmiljøet i Haugesund tyder på at de aller fleste informantene startet ruskarrieren i en eksperimentell og sosial ungdomstid preget av spenning, forelskelse og festligheter. Å bli hekta på heroin har på mange måter markert slutten på denne begynnelsen. Man er blitt avhengig av et rusmiddel som man ikke har økonomi til å finansiere på ordinært vis. Man tvinges til å finne alternative inntektskilder og etter hvert som bruken intensiveres, så integreres man også i et miljø ved at man lærer spilleregler, samarbeider og opparbeider kontakter, venner og motstandere. Ruskarriere og integrasjon i et rusmiljø betyr imidlertid ikke at man utelukkende forplikter seg til en subkultur. Min analyse har vist at de rusavhengige i varierende grad, er og føler seg forpliktet til sosiale forhold på utsiden av rusmiljøet.

I tillegg så mener jeg, at til tross for at en ruskarriere som regel starter som en form for eksperimentell sosialisering, så ender den ikke nødvendigvis med antisosialitet slik Lalander, på mange måter, antyder i sin diskusjon. Olav er som nevnt et godt eksempel på hvordan alder og fysikk kan begrense deltakelsen i illegale aktiviteter. Dette betyr imidlertid ikke at den erfaringsbaserte kompetansen og det sosiale fellesskapet som rusmiljøet representerer, forsvinner. Rusmiljøet er fortsatt sosialt. En ruskarriere ender ikke nødvendigvis med antisosialitet.

6.2 En annen verden?

De rusavhengige menneskene i Lalanders analyse, blir videre fremstilt som materielle og kulturelle konsumenter. Penger og materielle gjenstander var statussymboler blant de unge heroinistene i Norrköping. I følge Lalander, levde heroinistene seg inn i filmens og musikkens verden, hvor gangsteren hadde en maskulin og kompetent heltestatus. Lengselen etter en annen verden står sentralt hos Norrköpings heroinister

På bakgrunn av dette argumenterer Lalander for at rusmiljøet ser ut til å bruke de deler av media og samfunnstendenser som de finner relevante for sin posisjon i subkulturen. Han mener at denne relevansen skapes som et resultat av det motsetningsfylte forholdet til

samfunnet. Film og musikk er slikt sett eksempler på viktige påvirkningskilder og grensedragningsmekanismer. Lalanders informanter var svært opptatt av penger og materielle statussymboler, og av film og musikk som de kunne drømme seg vekk i.

Dette var ikke noe som peket seg ut blant mine informanter. Pengene gikk til narkotika. Gullkjeder, raske biler og tøffe klær var fraværende blant dem jeg møtte på både helsestasjonen og FABO. Informantene så heller ikke ut til å konsumere kultur på samme måte som de unge heroinistene i Norrköping. I sitatet under beskriver Olav hvilken type musikk han liker:

- *Olav: Stones.. ja eg like alt. Utenom fela.. Ja, det spørs. Fela kan jo egentlig vær greit.. Men komme den deren hylingå og skrikingå (ler) Ja..*
- *Intervjuer: Du like ikkje fela? (smiler)*
- *Olav: Nei.. jo, jo det spørs kossen du bruke felå.*
- *Intervjuer: Ja*
- *Olav: Vamp bruke jo fela, og dei e jo knallgod.*
- *Intervjuer: Ja, dei e knallgod.*
- *Olav: Ja.. Men når det komme te opera og det, då melde eg pass..*

Olav likte altså all musikk unntagen fele og opera. Olav er som nevnt en av de eldste informantene, og tilhører en annen generasjon enn Lalanders unge heroinister. Men jeg spurte også Aslak, som var blant utvalgets yngste informanter, om hvilke interesser han hadde, og hvilken type musikk og film han likte:

- *Aslak: Ja, eg digge musikk. Eg gjør det.*
- *I: Ka e det du like?*
- *A: Eg e veldig allsidig. Veldig allsidig, alt fra rap te klassisk musikk holdt eg på og sei. Men det e vel den samme generasjonen me har vært i begge to. Så det e nok mye likhetstrekk.*

I tillegg til å påpeke at han hadde en allsidig musikksmak, og at han mest sannsynlig likte den samme musikken som meg, så fortalte Aslak at han også likte å se komiserier dersom han så på tv, og at han nettopp hadde fått låne en pc av broren som han syslet med dersom tiden strakk til. Det virker kanskje meningsløst å i det hele tatt diskutere dette. Poenget er imidlertid

å understreke at jeg fant ingen tendenser til at medlemmene av dette rusmiljøet var materielle eller kulturelle konsumenter som ønsket å skille seg ut på grunnlag av en spesiell stil, smak eller sjanger. Musikk og film var ikke viktige identitetsmarkører, slik det var for Lalanders unge heroinister. Mine informanter så ikke ut til å drømme seg bort i en annen verden. De var ikke opptatt av å fremstå som annerledes.

Når det er sagt, så er det også viktig å nevne at det helt sikkert finnes miljøer i Haugesund som ligner Lalanders unge heroinister, med tanke på stil, identitet og konsumentrolle. Det finnes miljøer i Haugesund hvor det brukes og selges illegale rusmidler, hvor musikk som rap eller rock er viktige identitetsmarkører, og hvor materielle gjenstander som gullkjeder, biler og stilige klær er viktige statussymboler. Dette miljøet er langt yngre, og bruker ikke nødvendigvis tunge rusmidler som heroin og subutex. Det er heller ikke en del av det synlige og tunge gatemiljøet slik jeg har definert og avgrenset begrepet rusmiljø i denne oppgaven. Informantene i denne oppgaven konsumerte kultur på samme måte som alle andre. De brukte ikke kultur og materialitet til å fremstille seg som annerledes, spesielle, maskuline og tøffe.

I Sandberg og Pedersens analyse (2007) er det maskuline og tøffe en viktig del av gatekapitalen. Samtidig handler gatekapital om kunnskap og kompetanse tilknyttet illegale rusmidler og illegale aktiviteter. Denne kompetansen finnes i høy grad blant medlemmene av rusmiljøet i Haugesund. De rusavhengige har parallelt med intensiveringen av rusforbruk og integrasjon i rusmiljøet, opparbeidet seg en gatekapital som gjør dem til rasjonelle aktører i et alternativt miljø. Sandberg og Pedersen understreker imidlertid at gatekapital er en form for kompetanse som kun gir anerkjennelse i rusmiljøet, og som både vil øke avstanden og stigmatiseringen i møte med det konvensjonelle samfunn. Gatekapital gir ikke kompetanse til å stå i situasjoner hvor eksponeringen for majoritetssamfunnet er ubehagelig. Snarere leder den subkulturens medlemmer bort fra slike situasjoner, inn i en egen verden, hvor andre regler gjelder (Sandberg og Pedersen 2007:107).

6.3 Kompleks gatekapital.

Jeg finner også at gatekapital og kompetansen dette innebærer begrenser seg i møte med den konforme omverdenen. Vinningskriminalitet, risikohåndtering, bruk og salg av narkotika er ikke egenskaper og ferdigheter som anerkjennes og respekteres i normalsamfunnet. Argumentet om at gatekapital leder medlemmer av en subkultur bort i fra samfunnet, og inn i

en egen verden, gir likevel uttrykk for at miljøer som fostrer gatekapital, er *subkulturer* formet av en autonom logikk, som ikke responderer på ytre påvirkning.

Lignende argumenter finnes også i Smith-Solbakken og Tunglands (1997) analyse av rusmiljøet som en motkultur, og Lalanders (2001) diskusjon av rusmiljøet som en antitese. Samtlige av disse studiene har en tendens til å diskutere rusmiljøene som en autonom verden som utelukkende responderer på miljøets egen illegale logikk og kultur, og ikke på krav og forventninger fra det konvensjonelle samfunn.

Sykes og Matzas (1957) kritiserer argumentet om at kriminelle subkulturer er motkulturer. I følge dem handler ikke kriminalitet om verdier og normer som står i utelukkende motsetningsforhold til det konforme. Mye tyder på at mennesker som begår ulovlige og umoralske handlinger føler skyld, skam og har dårlig samvittighet for det de gjør. Kvinnenes historier om barna er et godt eksempel på dette. I tillegg argumenterer Sykes og Matza for at de mennesker som begår kriminelle handlinger har en signifikant og konform person eller gruppe som de knytter seg til, og som de ønsker å vinne tiltro og respekt i fra. Informantenes forhold til familien og signifikante omsorgspersoner på utsiden av rusmiljøet tydeliggjør betydningen av et slikt argument.

I følge Sykes og Matza vil mennesker som begår kriminelle handlinger, alltid være delvis forpliktet til den dominerende sosiale orden. Illegale aktiviteter baserer seg på et utvidet og rasjonelt forsvar, og ikke på motstand og opposisjon. Ved å rasjonalisere en avvikende handling frigjøres individet til å handle uten å miste selvrespekten. Måten informantene rasjonaliserer de illegale aktivitetene i hverdagen, gir et godt eksempel på et slikt utvidet forsvar. Rasjonaliseringen bygger på hva de tror samfunnet mener om dem.

Goffman (1986) argumenterer for noe av det samme i sin analyse av den stigmatisertes moralske karriere. Goffman hevder at stigmatiserte mennesker har en tendens til å dele samme identitetsoppfattelse om seg selv, som andre gjør. Gjennom den moralske karriere lærer de seg samfunnets rådende synspunkt. Rasjonalisering kan være et direkte eller indirekte forsøk på å forbedre sin posisjon, finne unnskyldninger for eget nederlag eller fremstille seg som noe mer enn det stigmaet gir uttrykk for.

Jeg mener at rasjonaliseringen av egen tilværelse samtidig er en viktig del av en kompleks gatekapital, særlig hvis rus som (avviks)karriere, og kobling til omgivelser og velferdsstat inkluderes i analysen av et rusmiljø.

Smith-Solbakken og Tungland (1997), Lalander (2001) og Sandberg & Pedersen (2007), setter rusmiljøet opp i mot det konvensjonelle samfunn, uten å vise hvordan det konvensjonelle samfunn både er representert i de rusavhengige, og hvordan det skaper utfordringer og muligheter i de rusavhengiges liv. Verken Lalander eller Smith-Solbakken og Tungland inkluderer velferdsstaten i sin analyse av rusmiljøene. Sandberg og Pedersen inkluderer imidlertid velferdsstaten ved å diskutere hvordan hasjselgerne langs Akerselva mestrer å balansere mellom en rolle som undertrykt i møte med systemet, og rollen som en kompetent gangster i møte med gatekulturen. I følge Sandberg og Pedersen er evnen til å balansere mellom disse rasjonelle rollene en viktig del av gatekapitalen i gatekulturene som eksisterer innefor velferdsstatens rammer i Norge og Skandinavia. Jeg mener at dette er et viktig poeng.

Dersom en kan tolke evnen til å rasjonalisere en avvikende handling som en del av gatekapitalen, så er gatekapitalen mindre autonom, og mer kompleks, enn hva den fremstilles som. Gatekapital handler ikke bare om kompetanse i en subkultur, den handler også om forholdet til den dominerende kultur. Og dersom rusmiljøene er antiteser, motkulturer eller en annen verden som opererer utenfor samfunnet, så hadde ikke de rusavhengige verken vært påvirket av, eller tvunget til å forholde seg til velferdsstaten og andre konforme omgivelser på samme måte som de faktisk gjør. De rusavhengige er avhengige av velferdsstaten, og i en liten by som Haugesund er forholdet til lokalsamfunnet, familie og hjelpeapparat ytterst relevant, fordi det griper direkte inn i miljøet og dets relasjoner.

Forholdet er imidlertid ambivalent. Det representerer både en hjelpende hånd og fare ytterligere stigmatisering. De rusavhengiges forhold til omgivelsene og rusmiljøet, er påvirket av forpliktelser, roller og relasjoner både innenfor og utenfor miljøet. Gjennom ruskarrieren har de blitt deltakere av miljø som på mange måter opererer utenfor, men samtidig innenfor det konvensjonelle samfunnets rammer. Et rusmiljø kan slikt sett delvis betraktes som en motkultur, men uten samme grad av motstand, opposisjon og autonomi som det i mange tilfeller fremstilles som.

6.4 Betydningen av et sosiologisk blikk på rusmiljøet i Haugesund.

Jeg mener at denne oppgaven er mer enn en masteroppgave i sosiologi. Den er i tillegg høyst dagsaktuell og samfunnsmessig relevant. Rusavhengighet, ruskarriere og offentlige behandlingsordninger som LAR, er ikke bare viktige problemstillinger i et sosiologisk blikk på rusmiljøet i Haugesund. LAR og rusproblematikk er også et sentralt diskusjonstema i den nasjonale og offentlige debatt.

Analysen av rusmiljøet i Haugesund viser at rehabiliteringsordninger som legemiddel assistert rehabilitering skaper spenninger og konflikt i de rusavhengiges hverdag og fremtidsplaner. Til tross for at LAR har gitt mange mennesker en mulighet for et nytt og bedre liv, er det likevel mye som tyder på at dette ikke er en fullkommen modell for rusrehabilitering. Ambivalente inntakskriterier, betingelser og regler knyttet til bruk av reseptbelagt nervemedisin, sidemisbruk, illegalt salg av subutex på gata, utenlandsturer og mange ekskluderte pasienter, tyder på at LAR behandlingssystem også inneholder svakheter. Dette gjelder ikke bare i Haugesund.

I tillegg til dette er analysen av rusmiljøet i Haugesund et viktig eksempel på at rusproblematikk og rusmiljøer også eksisterer i mindre norske byer. Rusmiljøer er ikke bare et storbyfenomen. I dag finnes det mest sannsynlig rusmiljøer, som mer eller mindre ligner det jeg har studert, i de fleste norske byer, tettsteder og lokalsamfunn. Jeg mener at kunnskap om rusmiljøet i Haugesund er sosiologisk overførbart. Det kan også si noe om rusmiljøer generelt.

Likevel synes jeg at Haugesund utgjør en særlig spennende og interessant kontekst for sosiologisk utforskning og analyse av rusfeltet. Rusmiljøet i Haugesund fremtoner en gjennomsløst og veletablert sosial marginalitet, i en by preget av shipping, shopping og storbyambisjoner. "Den lille storbyen" er settingen for de rusavhengige menneskenes hverdag. Det er hverdagslivene jeg har fokusert på i analysen av rusmiljøet. Både hverdagen og settingen forteller oss om betydningen av en gjennomtenkt lokal sosialpolitikk. Jeg mener at "den lille storbyens" stigma også kan betraktes som en konsekvens av manglende lokalpolitiske prioriteringer kombinert med svake nasjonale modeller for sosial rehabilitering.

III: Kildehenvisning

Becker, Howard (1973). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. (2.utg.) New York: The Free Press.

Bilton, Tony et al. (2002). *Introductory Sociology*. (4.utg.) New York: Palgrave Macmillan.

Christensen, Karen (1998). *I skyggen av Hellevik. Om utfordringer ved at arbeide empirinært*. I: Christensen, K, Jerdal, E, Møen, A, Solvang, P & Syltevik, I.J. *Prosess og metode*. Oslo: Universitetsforlaget.

Christie, Nils & Bruun, Kjetil (2003). *Den gode fiende. Narkotikapolitikk i Norden*. (3.utg.) Oslo: Universitetsforlaget.

Ervik, Randi (2007). *Rusmidler og kriminalitet*. I: Finstad, Liv & Høigård, Cecilie (red.) *Kriminologi*. (4.utg.) Oslo: Pax Forlag.

Frantzen, Evy (2007). *Narkotikakontroll*. I: Finstad, Liv & Høigård, Cecilie (red.) *Kriminologi*. (4.utg.) Oslo: Pax Forlag.

Frelsesarmeen Rusomsorg Haugesund (u.å). Hentet 10.05.09 fra http://www.frelsesarmeen.no/pages/enhet_forside.aspx?nr=7073

Goffman, Erving (1986). *Notes on the management of spoiled identity*. New York: Simon & Schuster Inc.

Haugesund Høyres valgprogram (2007-2011). Hentet 05.04.09 fra <http://www.hoyre.no//portal/filearchive/program%202007%20pdf.pdf>

Haugesund kommune (2008a). *Rusteamet*. Hentet 07.04.09 fra: <http://www.haugesund.kommune.no/rusteamet/category1484.html>

Haugesund kommune (2008b). *Gatenær helsestasjon for aktive rusavhengige*. Hentet 07.04.09 fra: <http://www.haugesund.kommune.no/gatenaer-helsestasjon/category1487.html>

Haugesund kommune (2008c). *LAR*. Hentet 07.04.09 fra: <http://www.haugesund.kommune.no/tjenestetilbud/category1485.html>

Helsedirektoratet (2006). *Om rusreformen*. Hentet 07. april 2009 fra http://www.helsedirektoratet.no/rusmidler/behandling/rusreformen/om_rusreformen_38440

Helsedirektoratet (2008). *Styrings- og informasjonshjulet for helse- og sosialtjenesten i kommunene. Sammenligningstall for kommunene 2008. Sogn og Fjordane, Hordaland og Rogaland*. Hentet 05.april 2009 fra http://www.helsedirektoratet.no/vp/multimedia/archive/00077/IS-1602_Sammenlignin_77589a.PDF

Kvale, Steinar (2005). *Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reizels Forlag.

Lalander, Phillip (2001). *Hela världen er din. En bok om unga heroinister*. Lund: Studentlitteratur.

Pedersen Willy (2006). *Bittersøtt: Ungdom, sosialisering og rusmidler*. (2.utg.) Oslo: Universitetsforlaget.

Sandberg, Sveinung & Pedersen, Willy (2007). *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget.

Scott, John (1995). *Sociological theory. Contemporary debates*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Inc.

Silverman, David (2001). *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction*. (2.utg.) London: SAGE Publications Ltd.

Sirus (2007a). *Rusmidler i Norge*. Hentet 02.04.09 fra http://www.sirus.no/files/pub/400/Rusmiddel%202007%20eng_web.pdf

Sirus (2007b). *Narkotikasituasjonen i Norge*. Hentet 09.05.09 fra http://www.sirus.no/files/pub/393/drugsit_norway07.pdf

Skretting, Astrid (2007). *Medicalisation with focus on injecting drug users: Changes in the Norwegian treatment system for the 1990s*. (Elektronisk versjon). I publikasjonen: *On the margins: Nordic alcohol and treatment 1885-2007*. Helsingfors: Stakes.

Smith-Solbakken, Marie & Tunglund, Else (1997). *Narkomiljøet. Økonomi, kultur og avhengighet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Spicker, Paul (1984). *Stigma and social welfare*. New York: St. Martin`s Press Inc.

Stakkestad, Ingrid (2009, 06.mai). *70 rusmisbrukere står uten bolig*. Haugesunds avis nettutgave. Hentet 06.05.09 fra <http://www.haugesunds-avis.no/article/20090506/NYHETER/914673102/1058/AKT...>

Statistisk sentralbyrå (2008a). Tabell 1: *Tettsteder. Folkemengde og areal, etter kommune. 1. januar 2008*. Hentet 5.april 2009 fra <http://www.ssb.no/befteft/tab-2008-06-20-01.html>

Statistisk sentralbyrå (2008b). Tabell 10: *Kommunestyrevalget 2007. Godkjente stemmer etter parti/valgliste og kommune*. Prosent. Hentet 5.april 2009 fra <http://www.ssb.no/kommvalg/tab-2008-01-04-10.html>

Statistisk sentralbyrå (2008c). *Styrings- og informasjonshjulet 2008: Utfordringer i helse- og sosialtenester i kommunane*. Hentet 05.04.09 fra <http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/>

Sykes, Greham & Matza, David (1957). *Techniques of Netralization: A theory of Delinquency*. (Elektronisk versjon) American Sociological review 22 (6), 664-670.

Thagaard, Tove (2002) *Systematikk og innlevelse*. (2.utg.) Bergen: Fagbokforlaget.

Tønseth, Harald (1999). *Indeks for levekårsproblemer - hva kan den si oss?* Samfunnspeilet, 6/99. Hentet 05.04.09 fra <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/>

Østrem, Kjetil & Øren, Kjell Einar (2007, 14.desember). *Senterboom pressar Haugesund*. Haugesunds avis s. 4-5.

IV: Vedlegg: Intervjuguide og informasjonsskriv.

Bakgrunnsspørsmål:

Hvor lenge har du bodd i Haugesund? Antall år i miljøet?

Alder? Hvor er du oppvokst? Osv..

Rus + hverdag

Hvilke rusmidler har du erfaring med (og bruker mest)?

Kan du beskrive kjennetegn med de ulike rusmidlene?

Hva koster rus? Finansiering?

Hvordan er din hverdag, hva fylles dagene med?

Beskrive et døgn?

Interesser?

Hva er det beste – verste med rusen?

Tanker om kriminalitet.

Tiden før ruskarrieren:

Hvordan var livet før du startet å ruse seg?

Hva var en opptatt av i denne tida?

Hvordan var de første opplevelsene knyttet til rus?

Hvilke rusmidler var de første en testet ut? Husker du første gang?

På hvilket tidspunkt var overgangen til et mer omfattende bruk?

Innsiden + utsiden

Beskrivelse av venner og vennegruppe?

Erfaringer av i rusmiljøet? Eks Kjønn?

Forhold til straite mennesker?

Forholdet til det offentlige?

Skoletid/ utdanning eller arbeidserfaring?

Familie?

(NB: Informasjonsskrivet ble utdelt på Frelsesarmeen, helsestasjonen og LAR)

Informasjon om masteroppgave i sosiologi med tema *Rusmiljøet i Haugesund*

Kort om prosjektet: Haugesund og omegn preges av en omfattende rusproblematikk. Jeg er selv fra Haugesund, og er derfor svært interessert i denne problematikken. Det er også dette jeg ønsker å undersøke nærmere i min masteroppgave i sosiologi med oppstart høsten 2007.

Jeg ønsker å utforske hvordan det økende rusproblemet har utviklet seg gjennom de siste tiårene, og gjerne se det i en kontekst med det en kan kalle moderniseringen av Haugesund som by. Hvilke endringer kan spores i ruskulturen i en slik kontekst? Hvilke regler, koder og gruppenormer eksisterer mellom ulike generasjoner og aldersgrupper innefor rusmiljøet? Hvordan er det å være medlem av rusmiljøet, i nettopp Haugesund?

Prosjektet mitt er godkjent av Sosiologisk Institutt ved Universitetet i Bergen, hvor jeg også har en faglig veileder. *(Prosjektet er i tillegg godkjent av Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste.)*

Intervju: For å kunne gjennomføre dette prosjektet trenger jeg informanter som er villig til å prate litt med meg. Dette innebærer at jeg ønsker å intervju deltakere av rusmiljøet i Haugesund. Dette gjelder personer i alle aldersgrupper og både kvinner og menn. Informantene bør i midlertidig være bosatte i Haugesund og omegn. Det er også en forutsetning at de har vært en del av rusmiljøet i Haugesund mesteparten av tiden i sin ruskarriere.

Intervjuene vil ligne mer på samtaler, og vil ikke være særlig strengt strukturere. De vil antas å vare i alt fra en halv til halvannen time. Jeg har ingen konkrete spørsmål å forholde meg til, og er svært villig til å lytte til informantens erfaringer, mer enn og spør en rekke forhåndsdefinerte spørsmål.

Jeg ønsker i midlertidig at informantene kan fortelle litt om bakgrunnen sin og noe om livet før de startet sin ruskarriere. Si noe om sine første rusopplevelser og fortelle litt om sitt forhold til "straighte" kontra sitt forhold til andre i personer i rusmiljøet. Samt å skildre

erfaringer av å være et gruppemedlem i et rusmiljø, og også si noe om hvordan det er å være en del av dette miljøet nettopp i Haugesund by.

Praktiske opplysninger til informantene:

- Informantene kan selv velge tid og sted for intervjuet.
- Informanten kan til enhver tid velge å trekke seg fra prosjektet.
- All informasjon vil behandles anonymt og bli aidentifisert.
- Alle data er taushetsbelagte.

Kontaktinformasjon:

Hvis det er noen som er interessert i delta på dette prosjektet, eller har flere spørsmål angående dette, så kan jeg nås på følgende måter: **(Husk at alle samtaler er uforpliktende)**

Trine Meling Stokland:

- Telefon: 93458633. Send gjerne en SMS.
- Mail: tst068@student.uib.no
- Adresse: Baglergaten 10, 5032 Bergen, eller Kon-tiki veien 13, 5519 Haugesund

Dersom du ønsker at jeg skal ta direkte kontakt med deg, så send meg en mail eller sms med navn og kontaktinformasjon:

Du kan også skrive ditt navn og din kontaktinformasjon på svarslippen under, og sende den til min boligadresse i Bergen eller Haugesund.

Jeg oppgir også kontakt informasjon til min faglige veileder ved Universitet i Bergen, dersom noen har spørsmål til henne:

Karen Christensen, Førsteamanuensis ved Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen:

- Telefon: 55589142
- E-mail: Karen.Christensen@sos.uib.no

Med vennlig hilsen

Trine Meling Stokland, Student i Sosiologi ved Universitetet i Bergen

Jeg er villig til å være informant, eller vil ha mer informasjon om prosjektet:

Navn: _____

Kontaktinformasjon (mail, telefon eller adresse):

Eventuelle kommentarer eller spørsmål:

(Sendes til Trine Meling Stokland: Baglergaten 10, 5032 Bergen/ Kon-tikiveien 13, 5519 Haugesund)

